

More than just weeds

NordGen's work with Cultural Relict Plants
and Bernt Løjtnant's inventories from Denmark

Svein Øivind Solberg (ed.)

NordGen publication series 2014: 3

More than just weeds

NordGen's work with Cultural Relict Plants
and Bernt Løjtnant's inventories from Denmark

NordGen publication series 2014: 3

Nordic Genetic Resource Center (NordGen), 230-53 Alnarp, Sweden
Editor: Svein Øivind Solberg

ISBN: 978-91-981510-5-3

Key words

Cultural relict plants, biocultural heritage, ethno-botany, transdisciplinary, conservation, *in situ*, genebank

Cover: B. Løjtnant at Vidskøl Kloster (Photo S.Ø. Solberg)

Preface

The report is about *cultural relict plants* – which are remaining populations of plants once introduced for cultivation and used as food, spice and medicine, fibres, colours, or other purposes. Such plants are often regarded as weeds, but they are rather part of a biocultural heritage. Some plants can be part of a place's history and identity. The main part of the report is given to Bernt Løjtnant's list of species and the inventories he has done on 100 Danish medieval locations as well as a red list of cultural relict plants in Denmark (in Danish text). The report also includes chapters on relict plants in other Nordic regions and NordGen's collection missions and conservation efforts as well as a discussion of challenges and future perspectives related to conservation of such plants.

NordGen was introduced to Bernt Løjtnant in 2007, and the same year we went for a first collection mission. NordGen's mandate is to conserve seeds of plants used in food and agriculture. The report is made to sum up projects and work that NordGen has taken part in over the last 8 years (2007-2014). NordGen has got project funds from the Danish authorities (2009-2010) and from Nordic Counsel of Ministers' Arctic program (2011-2013). The specific activities have been reported within these projects, but this report is summing up the activity and results. I would like to thank the above mentioned funding bodies for the financial support. I would thank Bernt Løjtnant for sharing his data and knowledge with NordGen and a broader audience. I would like to thank my colleges for inspiring discussions and team-work, with a special thanks to Lena Ansebo.

Part of the work has been published in *Nordisk Museologi*, Issue 1/2013 and in *Dansk Landbrugsmuseum Årbog 2010*. Another recent publication is "Kulturelreliktpanter - Levende fortidsminder og hvordan vi bevarer dem", written by Anna Andèasson, Hans Guldager Christensen, Tino Hjort Bjerregaard and Lena Ansebo, published in Danish and Swedish text.

Alnarp, September 2014

Svein Øivind Solberg

Table of content

What is a cultural relict plant? (S.Ø. Solberg)	7-10
Artsoversigt - reliktpanter, Danmark (List of species) (B. Løjtntant)	11-12
Præsentation af 2500 reliktpantefund fra 100 danske middelalder-lokaliteter (Inventories in Denmark) (B. Løjtntant)	13-66
Rødliste over reliktpanter (Red list of cultural relict plants) (B. Løjtntant)	67-84
Cultural relict plants in other Nordic regions (S.Ø. Solberg and L. Ansebo)	85-88
NordGen's collection missions and genebank conservation (S.Ø. Solberg, S. Jeppson and J. Leo)	89-94
Cultural relict plants - challenges and future perspectives (S.Ø. Solberg and L. Ansebo)	95-100

What is a cultural relict plant?

Svein Øivind Solberg

Nordic Genetic Resource Center

Althaea rosea (Photo S.Ø. Solberg)

Plants have been used for food and medicine, but also as oils, fibres, colours and heat, or as ornamentals, in bee-keeping or for various other purposes. Many plants are believed to have been introduced to the Nordic region in medieval times. However, very little of this process is documented, and a lot of questions are still to be answered. Lange (1966: 29-30) pointed out that certain plant species tend to be connected to medieval sites, and says that the same observation also was reported by Jens Lind (1918). Medieval sources from the Nordic area are few, and the work of Henrik Harpestreng is the only we have seen described (see Molbech 1826). But we can assume that many plants were introduced and some of them may have survived on the place (Lange 1999, Åsen 2009). In the further article we call such plants for *Cultural Relict Plants* (CRP) – in Danish Bernt Løjtant use the term *Reliktplanter* or *Levende fortidsminder*.

A cultural relict plant can be defined as remaining populations of plants once introduced for cultivation. We argue that CRPs need to fulfil both:

1. A remaining population of a cultivated species
2. Connected to a location with a cultural history

To be called CRP, both 1 and 2 must be true. Without 2 we do not have a CRP.

The idea of cultural relict plants has been published by Bernt Løjtant (1995, 2006, 2007a, 2007b), who studied more than 2600 medieval cultural places in Denmark (churches, monasteries, castles, fortresses, manors, farms, mills, farmer villages and fishing villages) and listed CRP from approx. 270 species (see next chapter for a list of species). His study was based on a combined knowledge of botany and local history. Løjtant furthermore distinguished between CRP from species introduced to Denmark from abroad and CRP from species indigenous to Denmark, but equally also used for cultivation. The distinction reflects the fact that plants were brought home from the wild (e.g. from the mountain and the forest) as well as from other countries (e.g. from Germany, France or England). Løjtant (2007a: 11) furthermore claims that the monasteries were not the only actor in introducing new species to Denmark – kings, soldiers, businessmen and other travellers also brought plants home. From medieval times onwards, many new species came to Denmark, and in the following

article we link the CRP back to medieval times, but without a more specific timeframe. Only by extensive research in archaeology and molecular biology (using DNA analyses, for example), a better understanding of the introduction history can be made.

How plants survive?

Plants have different mechanisms to survive in a certain place. A tree can stand for hundreds of years and survive from one year to another. An annual or bi-annual plant will die within one or two years, but leave seeds for a new generation. Seeds can also remain dormant in the soil for many years. One mechanism of survival is to produce dormant seeds that germinate years after their release; another is to survive by producing new shoots from a network of roots at various layers down in the soil. We must see CRP as part of cultural places, and accordingly as part of the cultural heritage.

Conservation responsibility

Natural heritage involves disciplines of natural sciences, such as conservation management, biology and ecology. Threatened species are identified, monitored and presented in various lists (red lists) and eco-systems are protected by legislation (national parks, nature reserves). The conservation is focused on species level. Plants of red-listed species are even kept in botanical gardens and seed banks, such as the Millennium Seed Bank and Kew Garden (United Kingdom). Botanical gardens increasingly see conservation as one of their main missions in society, as is the case for example at the botanical garden at Natural History Museum in Oslo and in Kristiansand.

Cultural heritage is generally handled in the discipline of cultural sciences, such as archaeology and anthropology, where immaterial knowledge and objects are kept in libraries, archives and museums, or are protected on site. *Bio-cultural heritage (or bio-heritage)* is a relatively new term used to highlight awareness about plants, animals and landscapes (CBD 1992). Here the population level has an importance; a small population may be valuable and threatened even though the species is generally considered non-threatened.

In Sweden a biodiversity center has been established with projects on how landscapes are influenced by human activity (CBM 2013) and with a specific programme about local and traditional knowledge and the use of biological diversity (Tunón & Byström 2007). In Norway biodiversity and cultural landscape projects are also developed (Direktoratet for Naturforvaltning 2013). The focus is on the cultural landscape, old meadows and on traditional use of plants. The idea of CRP conservation has not been part of these projects.

CRP furthermore tends to fall outside the mandate of conservation of genetic resources used for food and agriculture. CRP should be preserved in their natural habitat as the plants are part of the place and the heritage of the place, while seed bank conservation should only be a supplement or a back-up. Gene bank accessions can also be used for distribution according to the international regulations on plant genetic resources (ITPGRFA 2002).

Cultural relict plants belong both to the cultural heritage and the natural heritage. They tend to fall between two stools – between the conservation of objects and immaterial knowledge and conservation of nature. CRP also tends to fall outside the conservation of food plants.

Some CRPs might be found in large populations and behave like weeds (and are even called “weeds”), and need no protection. Other populations are threatened by extinction. According to our experience, most CRPs can be found in small groups, often with from ten to some hundred individuals per habitat. The distance to the next habitat can vary a lot. Theoretical models say that the minimum viable population size is in the range from some hundred to some thousand individuals in closed systems, depending on the type of organism and its systems of avoiding inbreeding depression. Applying this knowledge to CRP, we would say that many of the populations are endangered and are in an urgent need of protection.

Conservation legislation

Can legislation and regulations clarify more about who is responsible for the protection of CRP? In the following we use Norway as an example. In Norway, a common law for the conservation of cultural heritage, natural heritage and museums was suggested as early as in 1971–72 (Stortingsmelding nr. 93), but has not yet been realised. Denmark, however, has had museum legislation (Museumsloven) since 2006, outlining the responsibilities of cultural versus natural institutions. However, nothing was said explicitly about cultural plants. In Norway, *Kulturloven* (LOV 2007-06-29 nr 89, 2007) includes cultural heritage in § 2, but nothing was said about nature, landscape or plants. *The Cultural Heritage Act* (1978: § 20), under the heading of cultural environment, states that “A cultural environment may be protected by the King in order to preserve its value to cultural history.” An example of the application of § 20 is in the conservation of the Sør-Gjæslingan area in Vikna, Nord-Trøndelag, where cultural plants are explicitly mentioned in the regulation of the area. The removal of cultural plants is not permitted, and any planting must be done by using traditional, local plants (FOR-2010-10-01-1319).

The Norwegian Ministry of the Environment (2013) is furthermore, with its target area 6 *Valuable Cultural Heritage and Cultural Environment*, responsible for: “Developing strategies and policies within the entire field of cultural heritage. Important topics are archaeology, building protection and cultural heritage as a resource in developing urban areas and villages, vessel protection, cultural environments and cultural landscapes.” CRP could be read into this. However, the awareness of CRP must be identified by governmental bodies and stakeholders involved in the protection of cultural environments.

NordGen’s mandate

NordGen is a Nordic institution under the Nordic Council of Ministers. The mandate of the plant section is to work with conservation and use of genetic diversity of cultivated plants. NordGen runs a seed bank, where more than 30,000 samples are stored in freezers for future use for breeding and research. The samples are from landraces, old cultivars and breeding and research material of cereals, vegetables or forage crops. A back-up of the samples is sent to Svalbard, where Norway hosts the Global Seed Vault, a facility open for all the seed banks in the world.

NordGen’s work is organized in crop specific working groups with representatives in each Nordic country and a plant expert at NordGen. Cultural relict plants have mainly been on the agenda for the vegetable working group, although the plants includes fruits, berries and ornamentals and also industrial crops. Funding for collection missions was taken from the budget of the vegetable working group, but we have also applied for targeted funds for specific missions.

References

CBD 1992: *Convention on biological diversity*. United Nations: <http://www.cbd.int> (last retrieved December 2012).

Centrum för biologisk mångfald 2013: *Verksamhet*: <http://www.slu.se> (last retrieved April 2013).

Cultural Heritage Act: *Act of 9 June 1978 No.50 concerning the cultural heritage* (“Kulturminneloven”): <http://www.lovdatab.no> (English translation UiO, last retrieved December 2012).

Direktoratet for Naturforvaltning: *Naturmangfold*: <http://www.dirnat.no/naturmangfold> (last retrieved January 2013).

FOR-2010-10-01-1319: *Forskrift om fredning av Sør-Gjæslingan kulturmiljø, Vikna kommune, Nord-Trøndelag*: <http://www.lovdatab.no> (last retrieved January 2013).

ITPGRFA 2002: *International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*:
<http://www.planttreaty.org> (last retrieved January 2013).

Lange, J: "Lad urtene gro", *Tidsskriftet SKALK*, No. 2, 1966: 29-30.

Lange J: *Kulturplanternes indførelshistorie i Danmark-indtil midten af 1900-tallet*. DSR Forlag: Frederiksberg, 1999.

Lind, J: "Om lægeplanter i danske klosterhaver og klosterbøger". Henrik Koppels Forlag: København, 1918.

LOV 2007-06-29 nr 89, Kulturloven: *Lov om offentlige styresmakters ansvar for kulturverksmed*:
<http://www.lovdatabank.no> (last retrieved December 2012).

Løjtnant, B: "Registrering af græskirkegårde i Danmark." *Fra Kvangård til Humlekule* No 36, 2006: 21-45.

Løjtnant, B: "Levende levn". *Tidsskriftet SKALK*, No. 4, 2007a: 11-15.

Løjtnant, B: "Kirkens grønne guide". *Gejrfuglen (Østjysk Biologisk Forening)* 43, No 3, 2007b: 1-16.

Løjtnant, B, H.Guldager Christensen, N. Faurholdt & B. Prehn: "In-situ bevaring af fortidsminder". *URT (Dansk Botanisk Forening)* 19 (4) 1995: 112-117.

Ministry of the Environment, Norway: *Department of Cultural Heritage and Cultural Environments*:
<http://www.regjeringen.no/en/dep/md> (last retrieved January 2013).

Molbech C: *Henrik Harpestrengs Danske Lægebog fra det trettende Aarhundrede*, København, 1826.

Museumsloven: *LBK nr 1505 af 14/12/2006*, <http://www.retsinformation.dk> (last retrieved January 2013).

Stortingsmelding nr. 93 (1971-72): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/nouer/1996/nou-1996-7/11/8.html?id=339953> (last retrieved January 2013).

Tunón, H. & M. Byström: *Naptek - Nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Årsrapport 2006, Centrum för biologisk mångfald: Uppsala, 2007.

Åsen P.A. "Plants of possible monastic origin, growing in the past or present, at medieval monastery grounds in Norway", In *Plants and Culture: seeds of the cultural heritage of Europe*. Edipuglia: Italy, 2009.

Artsoversigt - reliktplanter, Danmark (List of species)

Bernt Løjtnant

Platanvej 61, DK-8900 Randers

A

Aconitum napellus
Acorus calamus
Aegopodium podagraria
Aethusa cynapium var. *gigantea*
Ajuga reptans
Alliaria petiolata
Allium scorodoprasum
Allium ursinum
Althaea officinalis
Althaea rosea
Anchusa officinalis
Anemone hepatica
Anemone nemorosa
Anemone ranunculoides
Angelica archangelica ssp. *litoralis*
Anthemis tinctoria
Anthriscus caucalis
Apium repens
Aquilegia vulgaris
Arctium lappa
Arctium minus
Arctium pubens
Arctium tomentosum
Aristolochia clematidis
Armoracia rusticana
Artemisia abrotanum
Artemisia absinthium
Arum alpinum ssp. *danicum*
Arum alpinum ssp. *maculatum*
Asarum europaeum
Asparagus officinalis
Asperugo procumbens
Asperula odorata

B

Ballota nigra ssp. *foetida*
Ballota nigra ssp. *nigra*
Berberis vulgaris
Brassica campestris
Brassica nigra
Bryonia alba
Bryonia dioica
Bunium bulbocastanum
Bupleurum rotundifolium

C

Calla palustris
Camelina sativa ssp. *sativa*
Campanula glomerata

Campanula latifolia var. *macrantha*
Campanula latifolia
Campanula rapunculoides
Campanula rapunculus
Carum carvi
Chamomilla recutita
Chaerophyllum bulbosum
Chaerophyllum temulentum
Cheiranthus cheiri
Chelidonium majus
Chenopodium bonus-henricus
Chenopodium hybridum
Chenopodium murale
Chenopodium polyspermum
Cichorium intybus
Cirsium heterophyllum
Clematis vitalba
Colchicum autumnale
Conium maculatum
Conopodium majus
Convallaria majalis
Cornus sanguinea
Corydalis cava
Corydalis lutea
Corydalis pumila
Corydalis solida
Corylus avellana
Crocus vernus
Cydonia oblonga
Cymbalaria muralis
Cynoglossum officinale

D

Daphne laureola
Daphne mezereum
Datura stramonium
Dianthus barbatus
Digitalis purpurea
Dipsacus fullonum
Doronicum pardalianches

E

Eranthis hyemalis
Euphorbia cyparissias
Euphorbia dulcis
Euphorbia esula
Euphorbia lathyris

F

Fragaria moschata
Fritillaria imperialis

Fritillaria meleagris
Fumaria officinalis

G

Galanthus nivalis
Galega officinalis
Geranium phaeum
Geranium pratense
Geranium sanguineum
Geranium sylvatica

H

Helleborus foetidus
Helleborus viridis
Hesperis matronalis
Hippophae rhamnoides
Humulus lupulus
Hyoscyamus niger
Hyssopus officinalis

I

Ilex aquifolium
Inula helenium
Inula britannica
Iris germanica
Isatis tinctoria

L

Lamium album
Lamium album var. *galeobdolon*
Lathyrus latifolius
Lathyrus tuberosus
Leonurus cardiaca s. str.
Leonurus marrubiastrum
Lepidium latifolium
Leucojum aestivum
Leucojum vernum
Levisticum officinale
Lilium bulbiferum
Lilium candidum
Lilium martagon
Lithospermum officinale
Lonicera xylosteum
Lunaria annua
Lunaria rediviva
Lychnis chalconica
Lycium barbarum
Lysimachia nummularia
Lysimachia punctata

M

Malus sylvestris
Malva moschata
Malva neglecta
Malva pusilla
Malva sylvestris
Marrubium vulgare
Matteuccia struthiopteris
Melissa officinalis
Mentha pulegium
Mentha spicata
Mentha suaveolens
Mentha x gentilis
Mentha x piperita
Mentha x piperita var. *crispula*
Mentha x villosa
Mentha x villosonervata
Muscari botryoides
Myosotis sylvatica
Myrrhis odorata

N

Narcissus poeticus var. *recurvus*
Narcissus pseudonarcissus var. *silvestris*
Nasturtium microphyllum
Nasturtium officinalis
Nepeta cataria
Nicotiana rustica

O

Oenothera biennis
Onopordum acanthium
Origanum vulgare
Ornithogalum nutans
Ornithogalum umbellatum

P

Paeonia officinalis
Papaver rhoeas
Papaver somniferum
Parietaria officinalis
Paris quadrifolia
Pastinaca sativa
Petasites albus
Petasites hybridus
Petroselinum crispum var. *vulgare*
Peucedanum ostruthium
Phyllitis scolopendrium
Physalis alkekengi
Polemonium caeruleum
Polygonatum multiflorum
Polygonum bistorta
Primula elatior
Primula veris
Primula vulgaris
Prunus avium
Prunus cerasus
Prunus domestica ssp. *insititia*
Prunus padus
Pulmonaria obscura

R

Reseda luteola
Ribes nigrum
Ribes rubrum ssp. *sylvestre*
Ribes uva-crispa
Rosa x alba
Rosa majalis var. *foecundissima*
Rosa pimpinellifolia
Rubus fruticosus
Rubus idaeus
Rumex x longifolius
Rumex obtusifolius

S

Sambucus ebulus
Sambucus nigra
Sanguisorba minor ssp. *minor*
Sanguisorba officinalis
Saponaria officinalis
Scilla amoena
Scilla italica
Scilla non-scripta
Scopolia carniolica
Scorzonera hispanica
Scrophularia vernalis
Sedum acre
Sedum album
Sedum rupestre
Sedum sexangulare
Sedum telephium ssp. *maximum*
Sedum telephium ssp. *telephium*
Sempervivum arachnoideum
Sempervivum tectorum
Silybum marianum
Smyrniolum perfoliatum
Stachys officinalis
Symphytum asperum
Symphytum officinale

T

Tanacetum balsamita
Tanacetum macrophyllum
Tanacetum parthenium
Tanacetum vulgare
Tanacetum vulgare var. *crispum*
Tragopogon porrifolius
Tulipa sylvestris
Turritis glabra

U

Urtica dioica

V

Valeriana officinalis
Valerianella locusta
Veratrum album
Verbascum densiflorum
Verbascum lychnitis
Verbascum nigrum
Verbascum phlomoides
Verbascum thapsus

Verbena officinalis
Veronica longifolia
Vinca minor
Vincetoxicum hirundinaria
Viola odorata

Præsentation af 2500 reliktplantefund fra 100 danske middelalder-lokaliteter.

Bernt Løjtnant

Platanvej 61, DK-8900 Randers

I perioden 1993-2010 har Bernt Løjtnant systematisk undersøgt forekomsten af reliktplanter i Danmark. I alt 2630 lokaliteter er registreret, og mange af lokaliteterne er undersøgt flere gange. I alt er undersøgt 80 landklostre, 310 borge, 287 hovedgårde, 83 møllegårde, 46 præstegårde, 62 præstegårdslunde, 911 landsbykirker, 332 landsbyer, 156 fiskerlejer og 45 købstæder.

Nedenfor præsenteres en kort omtale og artslistes fra 10 lokaliteter fra hver lokalitetstype.

Klostre/Klosterruiner

De 5 kulturbotanisk rigeste (foruden Øm og Vitskøl – se nedenfor) er:

- **Antvorskov Klosterruin** i den sydlige udkant af Slagelse på Sjælland
- **Børglum Kloster** nær Vrå i Vendsyssel, Nordjylland
- **Oxholm Kloster** lidt syd for Brovst i Nordjylland
- **Sebber Kloster** 5 km. vest for Nibe ved sydsiden af Limfjorden i Himmerland, Nordjylland
- **Ørslev Kloster** lidt vest for Virksund i Nordjylland

Lena Ansebo and Bernt Løjtnant ved Vidskøl Kloster
(Foto S.Ø. Solberg)

Antvorskov Klosterruin i den sydlige udkant af Slagelse i Vestsjælland

Ved Antvorskov's maleriske ruiner vokser en længere række reliktarer heriblandt den ualmindelige *Asparagus* samt den meget sjældne *Verbascum lychnitis*. Den sidstnævnte står fåtalligt på ruinmurenes kroner, hvor den slås flere gange årligt af "naturplejen". Relikterne er snævert knyttet til ruinerne og til disses nærmeste omgivelser. Undersøgt 4 gange i 1980'erne samt i 1997 og i 2002. Kun de arter, som er registreret i 1997 og i 2002, er medtaget i oversigten. Det skyldes, at ruinerne sidst i 80'erne var udsat for en voldsom restaurering, som synes at have udryddet flere reliktarer. Således forsvandt f. eks. de smukke og maleriske "hængende haver" af *Corydalis lutea*, som i mange og op til kvadratmeterstore grønne og gulblomstrende puder på sydlandsk vis hang ned over ruinvæggene.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Corydalis lutea</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Verbascum lychnitis</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>		

Børglum Kloster nær Vrå i Vendsyssel, Nordjylland

Børglum Kloster er en forholdsvis rig kulturbotanisk lokalitet. Dog ingen ualmindelige eller sjældne arter bortset fra *Matteuccia* og *Lilium martagon*. Relikterne står spredt omkring hele det store kloster, dog særligt på stendigerne og ved foden af klostrets mure. I og ved de få gamle hegn står også enkelte relikter. Undersøgt 1981, 1982, 1983, 1999 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Viola odorata</i>

Oxholm Kloster lidt syd for Brovst i Nordjylland

Oxholm Kloster er en relativt kulturbotanisk rig lokalitet med ualmindelige arter som *Arum maculatum* og *Colchicum*. Relikterne står spredt i den nuværende herregårdspark – især på digerne, i gamle hegn og krat. Adskillige relikter vokser også på kirkedigerne og ved disses fod. Undersøgt 1982, 1983, 1999, 2002 og 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Leucocjum vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Convallaria majalis</i>		<i>Viola odorata</i>
<i>Corydalis lutea</i>		

Sebber Kloster ved sydsiden af Limfjorden i Himmerland, Nordjylland.

Kulturbotanisk er Sebber Kloster ikke specielt rig, men er dog voksested for arter som *Campanula latifolia*, *Rumex x longifolium* og *Verbascum thapsus*, som alle tre er ualmindelige i Nordjylland. *Scilla amoena* er sjælden i dette område. Især den forholdsvis store lund af løvtræer syd for kirken er forholdsvis rig på relikter. Den store gård ved kirken er ikke undersøgt. Undersøgt 1977, 1982, 1983, 1998 og 2006.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Leucocjum vernum</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Sedum sexangulare</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Primula vulgaris</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Rumex x longifolius</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>	

Ørslev Kloster umiddelbart vest for Virksund ved Limfjorden i Nordjylland

Ørslev Kloster må siges at være en rig kulturbotanisk lokalitet. Relikterne står spredt i den uoplejede, vildtvoksende og usædvanligt fredfyldte park – dog især nær hovedbygningen. Også adskillige relikter på gårdspladsen samt i det brede, gamle hegn og på vejkanterne ved den lille sognevej, som fra syd fører op til klosteret. Også flere relikter i det gamle hegn ved sognevejen lidt vest for kirkegården. Kirkegården er veltrimmet og næsten uden relikter. Den store gård over for klosteret er ikke undersøgt. Flere ualmindelige arter så som *Euphorbia cyparissias*, *Colchicum*, *Tulipa sylvestris* (mere end 200 blomstrende individer rundt om i parken og på vejkanterne mod øst), *Rumex x longifolium* og *Campanula latifolia*. Midt i 1960`erne voksede den ret sjældne *Doronicum pardalianches* fåtalligt ved det gamle hegn ved sognevejen lidt vest for kirkegården. Ved klosterets sydøstlige hjørne står en større bevoksning af *Prunus cerasus*, som forynger sig med rodskud. *Prunus cerasus* er overalt i landet sjældent som relik. Undersøgt 1964, 1967, 1979, 1982, 1987, 1997, 2001 og 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Ribes nigrum</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rumex x longifolius</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>	

Ørslev kloster (Foto L.Ansebo)

Andre kulturbotanisk rige klostre/klosterruiner er:

Alling Klosterruin lidt nord for Grauballe i Midtjylland

Den ualmindeligt smukt beliggende Alling Klosterruin er ikke rig på reliktplanter. Af ualmindelige arter kun *Acorus*, som er almindelig ved den nærliggende søbred. Relikterne står spredt over den lille ruinplads. Den meget store *Fraxinus*, som står ved ruinen, må være overordentlig gammel. I Norge har Per Arvid Åsen for få år siden publiceret en afhandling, som synes at vise, at der er en kobling mellem klostre og netop *Fraxinus*. I Danmark har Johan Lange og også forfatteren påvist, at *Fraxinus* ligesom *Tilia* og *Ulmus* (især før ælmesygen satte ind i 1980'erne) er påfaldende hyppig ved de middelalderlige danske landsbykirker. Undersøgt 1981, 1982, 1984, 1995 og 2003.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Lamium album</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Primula veris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Hesperis matronalis</i>	

Asmild Klosterruin i den sydøstlige udkant af Viborg oven for Sønderlø

Asmild Klosterruin er voksested for adskillige reliktarter, heriblandt den ualmindelige *Acorus*, som står ved bredden af Sønderlø. Forekomsten af *Malva moschata* er bemærkelsesværdig. Denne art er måske et middelalderligt relik her. Relikterne er nært knyttet til selve den lille ruinplads. Lidt syd for kirken har professor Johan Lange anlagt endnu en moderne "klosterhave" i 1990'erne, som allerede har medført kraftig floraforfalskning af havens omgivelser. Undersøgt 1982, 1985, 1993, 1997 og 2006.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Malva moschata</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Urtica dioica</i>

Eskilø Klosterruin på den lille ø, Eskilø, i Roskilde Fjord ca. 10 km. nord for Roskilde, Sjælland

Eskilø Klosterruin er ikke nogen kulturbotanisk rig lokalitet; men her forekommer dog sjældnere arter som *Apium graveolens* (de kystnære enge) og *Anthriscus caucalis*. Ved ruinen står en lille bestand af den i dag meget sjældne *Marrubium vulgare*. Relikterne er især knyttet til selve det lille ruinområde. Adskillige af reliktarterne forekommer dog spredt over større dele af øen, således *Cynoglossum*, *Verbascum*-arterne og *Onopordum*. Undersøgt 1 gang i 1996.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Marrubium vulgare</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Malva sylvestris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Apium repens</i>	<i>Verbascum thapsus</i>

Ring Kloster ved sydsiden af Skanderborg Sø i Østjylland

Ring Kloster er hjemsted for adskillige reliktarter, f. eks. ualmindelige arter som *Valeriana officinalis*, *Myrrhis* og *Rumex x longifolium* foruden den temmelig sjældne art, *Chenopodium bonus-henricus*.

Ved søbredden vokser den ualmindelige *Acorus* og ved Vestermølle står *Symphytum asperum*, som er ualmindelig i Østjylland. Det er dog tvivlsomt, om *S. asperum* er en meget gammel relik; sandsynligvis er den blot en hen ved 100-125 år gammel kulturflygtning – arten blev for godt 100 år siden især anvendt som svinefoder. Relikterne vokser især i og omkring den gamle lade, på stendigerne og i krattene og hegnene samt nederst i haven bag den moderne beboelsesejendom. På vejkanterne står også enkelte relikter. Undersøgt i 1981, 1982, 1999 og 2005.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Rumex x longifolius</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Leucosium vernum</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Valeriana officinalis</i>
<i>Chenopodium bonus-henricus</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	

Æbelholt Klosterruin ca. 8 km. vest for Hillerød i det nordlige Sjælland

Æbelholt Klosterruin er ikke nogen kulturbotanisk rig lokalitet. Den eneste sjældnere art er *Hyoscyamus*. På ruinområdet anakronistiske grusdække overlever *Hyoscyamus*, *Onopordum* og *Verbascum densiflorum* (fordi de er dvaleplanter) den heftige herbicidsprøjtning. Ved det lille museum knap et par hundrede meter fra ruinområdet voksede endnu i 80'erne en mindre bestand af den sjældne *Prunus cerasus*; i 2000 sås dog kun *Prunus avium*. Kun arter fra selve ruinområdet er medtaget i oversigten. Den lille, moderne "klosterhave" ved museet har således medført en del floraforfalskning af havens omgivelser. Undersøgt 1983, 1990, 1994 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Onopordum acanthium</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Prunus cerasus</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>

Vedr. Esrom, Vitskøl og Øm klosterruiner

Tre af de kulturbotanisk bedst kendte klostre, nemlig Esrom Kloster, Øm Klosterruin og Vitskøl Klosterruin er ikke medtaget hér. Det skyldes, at alle disse tre klostre – og især Øm – er stærkt forurenede med "falske levende fortidsminder" fra stedernes moderne "klosterhaver". Også adskillige andre landklostre og også byklostre er mere eller mindre ødelagte som kulturbotaniske lokaliteter pga. forurening fra moderne "lægeplantehaver". Det bemærkes, at forfatteren p.t. har en afhandling om 100 års floraforfalskning ved Øm Klosterruin i trykken, ligesom han for lidt over 20 år siden publicerede en sammenfattende artikel om Vitskøl's relikter i "Antikvariske Studier".

I dette notat er kun medtaget klostre og klosterruiner, som ikke eller som kun i svag grad er påvirket af floraforurening og floraforfalskning. Når tabellerne analyseres, så fremgår det f. eks. nok så bemærkelsesværdigt, at klostre slet ikke er den vigtigste biotoptype for meget gamle relikarter – hvilket ellers i mere end 100-200 år har været den almindelige antagelse. Klostre og klosterruinerne er tværtimod relativt fattige på relikarter i forhold til de store middelalderborge og til de utallige hovedgårde (herregårde og slotte), møllegårde, præstegårde, landsbyer og især købstæder. Klostrenes relik flora er dog særlig interessant af flere andre årsager. Således er der altid

knyttet en særlig lang, spændende og ofte veldokumenteret historie til ikke mindst klostrene, ligesom klosterruinens reliktplanter i enkelte tilfælde kan aldersdateres.

Hasselurt (*Asarum europaeum*) er sjælden som gammel relik. Den er eksempelvis fundet ved Bønnet Slotsruin. Bønnet Slot brændte i 1700 og blev ikke genopført. En større bestand af Hasselurt i et krat i Endelave By er formentlig også gammel. Somme tider ser man også småplanter af Hasselurt stå i perlegruset ved den indvendige fod af kirkediger. Disse forekomster er formentlig af nyere dato. Hasselurt, som nemt spreder sig, er nemlig almindeligt dyrket på gravsteder. Hasselurt er rødlistet som sårbar.

Hasselurt,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Borge

De 5 kulturbotanisk rigeste middelalderborge er:

- **Bønnet Slotsruin** på det nordlige Falster
- **Hammershus** på det nordlige Bornholm
- **Kalø Slotsruin** ved sydsiden af Djursland i Østjylland
- **Kalundborg Slotsruin** i Kalundborg i Vestsjælland
- **Vordingborg Slotsruin** i Vordingborg i Sydsjælland

Hammershus (Foto S.Ø. Solberg)

Bønnet Slotsruin på det nordligste Falster

Bønnet Slotsruin er en af de rigeste kulturbotaniske lokaliteter i Danmark. Blandt de sjældnere arter kan nævnes *Asarum*, *Mentha suaveolens*, *Myrrhis* og *Symphytum officinale*. I hvert fald tidligere også de meget sjældne arter *Campanula rapunculus* og *Cydonia oblonga*. Relikterne står spredt over det forholdsvis lille ruinområde, som er omgivet af marker. Undersøgt 1 gang i 1997, 1 gang i 1999 og 1 gang i 2001.

<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Clematis vitalba</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Asarum europaeum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Primula veris</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	<i>Viola odorata</i>

Borgruinen Hammershus

Borgruinen Hammershus er den kulturbotanisk rigeste borg i Danmark, og en af de lokaliteter i Danmark, som er rigest på reliktarter. (Kun enkelte købstæder og f. eks. fæstningen/fiskerlejet på Christiansø er lige så kulturbotanisk rige). Hammershus er voksested for flere sjældnere reliktarter: *Acorus*, *Artemisia absinthium*, *Berberis vulgaris*, *Hyoscyamus*, *Leonurus*, *Myrrhis*, *Petroselinum crispum* var. *vulgare*, *Reseda luteola*, *Symphytum officinale* og *Tragopogon porrifolius*. Relikterne står især lige uden for borgmuren – men de fleste af arterne vokser mindre end 10 meter fra ydermuren. På selve borgarealet står de levende fortidsminder især ved foden af murene, ligesom f. eks. Brønden er voksested for flere reliktarter. Undersøgt 1968, 1989, 1995, 1996, 1999 og 2009.

Listen over reliktarterne fra Hammershus er fra bladet "Natur på Bornholm", hvor Tino Hjorth Bjerregård i 2004 havde en artikel om Hammershus' levende fortidsminder. B.L. har været med til at udarbejde denne liste og flere af de anvendte fagudtryk i artiklen (som f.eks. "ægte levende fortidsminder") stammer fra B.L.'s i 2004 endnu upublicerede artikler om reliktplanter. Også en

længere række af de arter, som er med i artiklen, stammer fra B.L.'s manuskripter, nemlig de endnu (2014) upublicerede lister over ægte og over indigene levende fortidsminder.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Petroselinum crispum</i> var. <i>vulgare</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. <i>str.</i>	<i>Tragopogon porrifolius</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Valeriana officinalis</i>
<i>Artimisia absinthium</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Vincetoxicum hirsundinaria</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Origanum vulgare</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	

Kalø Slotsruin ved sydsiden af Djursland i Østjylland

En kulturbotanisk meget rig lokalitet med flere sjældnere arter: *Anthriscus caucalis*, *Arctium pubens*, *Asperugo*, *Hyoscyamus*, *Leonurus*, *Lithospermum officinale*, *Nepeta*, *Reseda luteola* foruden *Conium* og *Cynoglossum*, som begge er ret sjældne i Østjylland. Langt de fleste relikter står på den meget stejle, havvendte skrænt neden for borgens køkkenfløj. Enkelte relikter står også ved vindebroen og på f. eks. havskrænten indtil ca. 200 m. øst for borgen. Undersøgt mere end 20 gange fra 1966-2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Conium maculatum</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Anemone hepatica</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. <i>str.</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium pubens</i>	<i>Lithospermum officinale</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Marrubium vulgare</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Nepeta cataria</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Oenothera biennis</i>	

Kalundborg Slotsruin i Kalundborg i Vestsjælland

En kulturbotanisk rig lokalitet med flere sjældnere arter: *Asparagus*, *Chenopodium hybridum*, *C. murale*, *Hyoscyamus*, *Malva pusilla*, *Scilla amoena* og *Sedum telephium* ssp. *telephium*. Relikterne står spredt over hele det store ruinområde, dog særligt hvor råjorden træder frem – f. eks. på dyrket jord og ikke mindst i udgravningerne (arkæologiske). Undersøgt 1985, 1987, 1998 og 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Chenopodium hybridum</i>	<i>Papaver rhoeas</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Chenopodium murale</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>telephium</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Vinca minor</i>

<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>

Vordingborg Slotsruin i Vordingborg i Sydsjælland

Vordingborg Slotsruin er en meget rig kulturbotanisk lokalitet med flere sjældnere arter: *Hyoscyamus niger* var. *pallida*, *Bryonia alba*, *Reseda luteola*, *Acorus* og *Myrrhis*. Relikterne står spredt over det store ruinområde, særligt ved ruinernes fod og i de græspartier, der ikke slås som plæner. Undersøgt ca. 10 gange i perioden 1981-2007. *Atropa belladonna* er forvildet fra den moderne lægeplantehave. Det samme gælder formentlig *Parietaria officinalis*.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Parietaria officinalis</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	

Andre kulturbotanisk rige middelalderborge er:

Bastrup borgruin lidt vest for Farum på Sjælland

En kulturbotanisk rig og landskabeligt smuk lokalitet. Kun *Reseda luteola* kan henføres til de sjældnere arter. – I den nærliggende landsby forekommer endnu et antal relikterarter. (Indvendigt i borgtårnet vokser en større bestand af den meget sjældne, lille bregne *Asplenium ruta-muraria*). Reliktplanterne vokser på de engagtige overdrev i indtil en afstand af 100 (-150) meter fra borgtårnet. De fleste findes dog mindre end 50 meter fra borgen. Kun undersøgt 1 gang i 1998.

<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	<i>Viola odorata</i>
	<i>Reseda luteola</i>	

Bygholm Slotsruin i den vestlige udkant af Horsens (Østjylland)

Bygholm Slotsruin er en kulturbotanisk rig lokalitet. Her forekommer dog kun en enkelt sjældnere art, nemlig *Doronicum pardalianches*. *Campanula latifolia* er ikke almindelig i Østjylland. (I parken til det nuværende Bygholm, som er en herregård (som nu anvendes som hotel m.v.) står yderligere et antal relikter. De fleste af Bygholm Slotsruins relikter står på borgbanken og næsten ingen af relikterne har spredt sig mere end 25 (-50) meter fra motten. Undersøgt 1994, 1997, 1999, 2003, 2005, 2007, 2009 og 2010.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Doronicum pardalianches</i>	<i>Primula veris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Mentha suaveolens</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Primula elatior</i>	

Hjelm ud for Ebeltoft-halvøen, Østjylland

En kulturbotanisk rig lokalitet. Blandt de sjældne arter er *Lithospermum officinale* og den meget sjældne *Malva pusilla*. Hertil kommer *Cynoglossum*, som er temmelig sjælden i Vestdanmark. Relikterne står spredt over hele øen, særligt på de 3 voldsteder. Flest relikter vokser der på det voldsted, hvorpå fyrtårnet står. Undersøgt 1 gang i 1999.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Malva neglecta</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Lithospermum officinale</i>	

Spøttrup vest for Skive ved Rødding i Nordjylland

Kulturbotanisk rig lokalitet med flere sjældnere arter: *Tulipa sylvestris*, *Myrrhis* (sjælden i Nordjylland), *Anthemis tinctoria*, *Colchicum* og *Lilium martagon*. Arter som *Parietaria officinalis*, *Campanula rapunculus* og *Artemisia absinthium* samt *Inula helenium* med flere er formentlig flygtninge fra den moderne lægeplantehave. Undersøgt 1995, 1997, 2007 og 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Valeriana officinalis</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	

Volstrup ved Struer i Nordjylland

Kulturbotanisk rig lokalitet med flere sjældnere arter som f. eks. *Campanula latifolia* (sjælden i N. Jylland) og *Matteucia*. Relikterne står spredt i gårdens park, særligt som ukrudt på dyrket jord. Undersøgt 1997, 2004, 2007 og 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Matteucia struthiopteris</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Verbascum thapsus</i>

Hovedgårde

De 5 kulturbotanisk rigeste hovedgårde er:

- **Brahetrolleborg Slot** ved Korinth på det sydlige Fyn
- **Hoegholm** ved Tirstrup på Djursland i Østjylland
- **Kongsdal Slot** ved Mørkov på Sjælland
- **Trudsholm** ved Havndal nær Hadsund i Nordjylland
- **Tirsbæk Slot** lidt øst for Vejle på nordsiden af Vejle Fjord i Østjylland

Sidebygning ved Brahetrolleborg (Foto: S.Ø. Solberg)

Brahetrolleborg Slot ved Korinth på det sydlige Fyn

Kulturbotanisk rig lokalitet med sjældnere arter som *Geranium phaeum* (ved en af gårdlængerne) og *Prunus domestica* ssp. *insititia* x *P. spinosa* (i meget gammelt vejhegn lige over for hovedbygningen). Sjældnere arter er også *Sedum telephium* ssp. *telephium*, *Fritillaria imperialis* og *Melissa*, som formentlig er et gammelt reliket her. *Melissa*-en står ved gammelt hegn på stendiget ca. 50 meter nord for hovedbygningen. Meget sjælden som reliket i Danmark er *Atropa belladonna*. *Atropa* står almindeligt på en græsset eng lige ved gården – kvierne undgår den (og det gør de nok klogt i!). *Atropa* er en flygtning fra den moderne "klosterhave", som dog blev nedlagt for mere end 20 år siden. Ved det lille "Staldkarlehus" (Rewentlowsvej 16), som ligger blot et stenkast fra slottet, trives følgende arter frodigt i staudebedene, hvor de tolereres som interessant "ukrudt": *Melissa*, *Mentha spicata*, *Euphorbia lathyris* og *Artemisia absinthium* med flere. Disse sjældne (som relikter) gamle urter er ifølge den gamle dame, som bor i huset (1996), tilført haven med jordfyld fra den nu nedlagte "klosterhave". Altså nok et eksempel på floraforfalskning med "falske levende fortidsminder" fra de moderne "klosterhaver", som desværre er skudt op utallige steder ved klostre, borge og herregårde gennem især de seneste 20-30 år – og som har ødelagt mange fine kulturbotaniske lokaliteter med deres floraforurening. De ægte relikter står spredt i parken, dog særligt i de mere oplejede partier. Særligt mange relikter finder vi på de vældige kampestensgærder og ved de gamle vejhegn i gårdens umiddelbare nærhed. Undersøgt 1981, 1996, 2001 og 2005.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus hybridus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Ajuga reptans</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Geranium phaeum</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>telephium</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Melissa officinalis</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Vinca minor</i>
		<i>Viola odorata</i>

Hoegholm ved Tirstrup på Djursland i Østjylland

Hoegholm er en usædvanlig kulturbotanisk rig herregård med flere ualmindelige og sjældnere arter som f. eks. *Tulipa sylvestris* samt *Ballota* og *Myrrhis*, som begge er ret sjældne i det nordlige Østjylland. Parken er forholdsvis uoplejet; det vil sige mere eller mindre vildtvoksende, og relikterne har således fået lov til at stå i både krat og gamle hække samt på stendiger og i smålunde. Den gamle allès græspartier er voksested for adskillige løgvækster. Særligt mange relikter findes på den lille skrænt foran hovedbygningen, hvor den gamle kulturbund (i hvert fald i 90'erne) trådte frem. Adskillige relikter forekommer også på de ruderatlignende partier nær laderne. Vejkantene ved gården er også hjemsted for adskillige levende fortidsminder. Undersøgt i 1996, 1998, 1999, 2001, 2004, 2006 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Sambucus ebulus</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Chenopodium polyspermum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Crocus vernus</i>		<i>Viola odorata</i>

Kongsdal ved Mørkov på Sjælland

Kulturbotanisk rig lokalitet med flere ualmindelige og sjældnere arter som *Allium schoenoprasum*, *Datura*, *Lilium martagon* og *Scrophularia vernalis*. Især den nedre del af parken (som i 99 var under omlægning) samt de frodige stengærder er rige på relikter. Undersøgt 1 gang i 1999 og 1 gang i 2004.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Datura stramonium</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Myrrhis odorata</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Scrophularia vernalis</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>		

Trudsholm ved Havndal nær Hadsund i Nordjylland

Kulturbotanisk rig lokalitet med ualmindelige og sjældnere arter som *Lilium martagon* og *Tulipa sylvestris*. Især de store kampestensgærder samt ikke mindst voldene ved voldgraven på nordsiden af gården er rige på relikter. Særligt mange relikter vokser på de træklædte skrænter på nordsiden af voldgraven mod nord. Her findes eksempelvis overordentlig store og frodige bestande af *Lilium martagon* og *Leucojum vernum*. Undersøgt 1973, 1980-82, 1993, 1996, 1998-2002, 2006 og 2008.

<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Digitalis purpurea</i>		<i>Viola odorata</i>
<i>Euphorbia cyparissias</i>		

Tirsbæk Slot lidt øst for Vejle på nordsiden af Vejle Fjord i Østjylland

Tirsbæk er en usædvanligt rig kulturbotanisk lokalitet, hvor der forekommer en forbavsende lang række af ualmindelige og sjældnere arter. Blandt de mange sjældne relikter er *Campanula rapunculus*, *Mentha x piperita*, *Sempervivum tectorum* (som er meget sjælden som meget gammelt relik) og *Sanguisorba officinalis*. Sjældne er også *Allium schoenoprasum*, *Polygonum bistorta*, *Origanum vulgare*, *Lilium martagon* og *Colchicum* samt *Conium* og *Myrrhis*, som begge er halvsjældne i Østjylland. Relikterne stod i 90'erne især på den brede, græsklædte lyststi, som fører hele vejen rundt om haven i yderkanten af denne. Her vokser eksempelvis den store klon af *Mentha x piperita*. Også det voldsomt store kampestensgærde mod øst var voksested for flere relikter ligesom f. eks. "Vinbjergtet" og den centrale del af parken med de små, græsklædte gange, hvor der endnu i juli 99 blomstrede flere tusinde eksemplarer af den smukke og meget sjældne *Campanula rapunculus*. Hele haven var i 90'erne uoplejet og stedvis vildtvoksende – derfor så mange relikter i de uoplejede krat og hegn og hække samt på diger og i smålunde. Men først i dette århundrede har parken været udsat for renovering fra Realdania's side. Hvorvidt de talrige og mange sjældne relikter har overlevet denne "pleje" og "renovering" er uvist. Ejerne af Tirsbæk har både interesse og forståelse for reliktplanternes særlige historiske og botaniske værdi, og ligesom Realdania er de informeret om, hvor relikterne (og især de sjældnere arter) vokser. Undersøgt hvert år fra 1993-2000.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Primula veris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Mentha x piperita</i>	<i>Sanguisorba officinalis</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Campanula rapunculus</i>	<i>Origanum vulgare</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Polygonum bistorta</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Primula elatior</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Prunus avium</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>		

Andre kulturbotanisk rige hovedgårde er:

Boller Slot lidt øst for Horsens på sydsiden af Horsens Fjord i Østjylland

Boller Slot er lige som Brahetrolleborg Slot og de øvrige herregårde, som behandles her, en både oplevelsesrig, smuk og kulturbotanisk rig lokalitet. I den aske-dominerede (*Fraxinus*) skov umiddelbart (50-75 meter) nord for parkens nordligste yderkant findes flere store (100-300 kvadratmeter store) bevoksninger af *Matteucia* - hvilket er et sjældent syn i Jylland. Sjældnere arter er også *Doronicum pardalianches* (i skovbryn ca. 100 meter fra slottet), *Telekia speciosa* (gammelt reliket? – men nok mindre end 200 år gammelt), *Primula elatior* og *Alchemilla mollis*. Den sidstnævnte forekommer hyppigt som forvildet; men hvor gammel den er som reliket er usikkert, og middelalderlig er den næppe. Relikterne står spredt i parken, men særligt ude i yderkanternes hegn, krat, lunde og hække samt på stendigerne. Også omkring voldgraven findes flere relikter. Boller Slot er et af forfatterens (B.L.) foretrukne udflugtssteder, hvorfor han har været på dette dejlige sted mere end 30 gange i perioden 1965-2010. Det bemærkes, at kun arter fra 90'erne er medtaget i listen. Det skyldes, at den "klosterhave" med især klassiske lægeplanter og krydderurter, som blev anlagt omkring 2000, allerede nu (2010) har ført til, at en del af de dyrkede urter er begyndt at sprede sig fra "klosterhaven" og ud i omgivelserne som "falske levende fortidsminder". (Hvad ville historikerne mon sige til, hvis jeg spredte vikingemønter ud ved Øm Kloster (som blev anlagt i højmiddelalderen) eller hvis vi dryssede lidt Chr. IV-mønter ud ved Knud den Stores pragtfulde borgruin på Sprogø – som blev forladt endnu længere før Chr. IV's tipoldefar blev født?). Floraforfalskning fra moderne "klosterhaver" med deres tilfældige sammenrend af arter (hvoraf de fleste aldrig har været dyrket i danske middelalderlige klosterhaver!) har efterhånden ødelagt mere end 30 af Danmarks fornemste og mest værdifulde kulturbotaniske lokaliteter. Nogle få eksempler blandt de mere end 30 katastrofer er berømte lokaliteter som Esrom, Vitskøl, Øm og Æbelholt klostre samt fornemme borge som Vordingborg og Spøttrup foruden en hel række herlige herregårde som Gl. Estrup, Brahetrolleborg, Boller og Bangsbo – foruden en række landsbyer (f.eks. Endelave By) og adskillige købstæder (f. eks. Odense via floraforurening fra den gamle have ved Nonnebakken). – Hvis folk vil se "gamle urter", så er der nok af dem i de videnskabelige botaniske haver!

<i>Acorus calamus</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Ajuga reptans</i>	<i>Lamiaeum galeobdolon</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Primula elatior</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Doronicum pardalianches</i>		

Hald Hovedgård ved Hald Sø nær Viborg i Midtjylland

Hald Hovedgård er en kulturbotanisk rig lokalitet med flere ualmindelige og sjældnere arter som *Anthriscus caucalis* (meget sjælden i Midtjylland), *Leonurus* (også meget sjælden i Midtjylland) og *Matteucia* samt *Polygonum bistorta*, som står smukt og naturaliseret ved søbredden umiddelbart neden for herregården. De fleste relikter står i hegn, krat, hække og på diger samt som ukrudt i bedene umiddelbart omkring hovedbygningen. Nederst i parken, hvor forgængerens til den nuværende gård har ligget, står også flere relikter, f.eks. *Ornithogalum nutans*. Ved de 3 middelalderlige voldsteder i den nuværende hovedgårds nære omgivelser står også nogle få relikter. Fra "Hald Slot" kan nævnes den kolossalt giftige *Conium* (Skarntyde), som ellers er meget sjælden i

Midtjylland. Ejeren af det store slot, den fyrsteligt velhavende biskop af Viborg – der er herostratisk berømt som paranoid – kunne såre bekvemt slippe af med et par ubekvemme uvenner ved at dryppe nogle dråber af den skrækkelige skarntydes saft i giftbægeret. Og sådan har hver eneste urt sin helt egen historie på hvert eneste sted. Vi kan f. eks. også nævne den sjældne *Ribes nigrum* (Solbær), som står ved en anden af Hald Hovedgårds forgængere, nemlig ”Niels Bugges Hald”. Solbær er vel vor fortræffeligste kryddersnapseurt, som varmer så behageligt – og det var åbenbart nødvendigt, skønt Herr. Bugge var en af de allerførste, som havde en slags ”centralvarme” i sin borg. Hald Hovedgård (og dens 4 forgængere) er undersøgt i 1967, 1970, 1977-1983, 1986, 1989, 1993-96, 2000 og 2009.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Leucorum vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Valeriana officinalis</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Polygonum bistorta</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>		

Herschendsgave ved Torrild i Østjylland

Denne lille men skønne herregård er usædvanligt rig på relikter, og den er også et frodigt fristed for flere sjældnere relikter: *Arum maculatum*, *Geranium phaeum*, *Lilium martagon*, *Myrrhis*, *Fritillaria imperialis* og *Petasites albus*. Lokaltiteten er kun undersøgt én gang, og eventuelle fremtidige besøg vil sikkert vise, at Herschendsgave er betydeligt rigere på relikter end de nuværende data viser. Hele den lille park er vildtvoksende og usædvanligt rig på frodige bevoksninger af ”ukrudt”, heriblandt relikter. Især de vildtvoksende græspartier, krat og smålunde samt de gamle hegn, hække og stendiger er rige på relikter. Undersøgt 1 gang i 2001.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Petasites albus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Geranium phaeum</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Leucorum vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cornus sanguinea</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Corydalis solida</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	

Jensgaard ved Glud på sydsiden af Horsens Fjord i Østjylland

Kulturbotanisk rig lokalitet. Ualmindelige og sjældnere arter som *Matteucia*, *Myrrhis*, *Colchicum* og *Corydalis solida*. Jensgaard har en usædvanlig frodig park, som for størstedelen får lov til at ligge hen uden pleje. Især stendigerne (som ikke alle behandles med herbicider) og den østlige del af haven, der fremstår som "blomstereng", er rig på relikter. Det samme er krattene og de meget gamle hegn. Undersøgt 1 gang i 1996.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Corydalis solida</i>	<i>Primula veris</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lamiaeastrum galeobdolon</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Matteucia struthiopteris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>silvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>

Moesgaard lidt syd for Århus i Østjylland

Kulturbotanisk rig lokalitet med en større bestand af den sjældne art, *Geranium phaeum*. De fleste relikter ved Moesgaard er næppe middelalderlige, hvilket formentlig skyldes anlæggets relativt unge alder. Gode indikatorer på middelalderlig havekultur mangler således. Relikterne forekommer især i de mere uplejede partier længst borte fra hovedbygningen – således i krat og lunde og ved gamle hegn og på diger, samt ikke mindst i de vildtvoksende græspartier. Undersøgt i 1983, 1989, 1993, 1995, 1999, 2003 og i 2006.

<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Primula elatior</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Pulmonaria obscura</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Valeriana officinalis</i>
<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>silvestris</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Geranium phaeum</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Hesperis matronalis</i>		

Møllegårde

De 5 kulturbotanisk rigeste møllegårde er:

- **Hårby Mølle** ved Hårby på Fyn
- **Lillemølle** ved Refsvindinge på Fyn
- **Ranglemølle** ved Holmstrup i det vestlige Sjælland
- **Stridsmølle** ved Jyderup i Midtsjælland
- **Thingbæk Mølle** ved Rebild Bakker i Himmerland

Kaleko Mølle, Fyn (Foto S.Ø. Solberg)

Hårby Mølle ved Hårby på Fyn

En af de kulturbotanisk rigeste møllegårde. Sjældne arter er *Nasturtium microphyllum* og *Sedum telephium* ssp. *telephium*. Relikterne står især ved det gamle murværk omkring selve vandmøllen samt i og ved gårdens diger, gærder, hegn og småkrat. Der står også et par relikter på vejkanterne ved den lille sognevej. Undersøgt 1 gang i 1994 og 1 gang i 2009.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Conium maculatum</i>	<i>Nasturtium microphyllum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Corydalis lutea</i>	<i>Origanum vulgare</i>
<i>Angelica archangelica</i> ssp. <i>litoralis</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>telephium</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Iris germanica</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Lilium martagon</i>	
	<i>Malva sylvestris</i>	

Lillemølle nær Refsvindinge på Fyn

Denne møllegård er forholdsvis kulturbotanisk rig – de fleste møllegårde er nemlig forholdsvis fattige på relikter, da de fleste er overordentlig velplejede. Sjældne arter er *Aconitum* og *Tulipa sylvestris*. Relikterne vokser især i havens uplejede krat og hegn (bagerst i haven) samt på vejkanterne langs den lille vej, som støder op til møllegården. Flere relikter står også som "ukrudstotter" ved foden af selve møllen. Undersøgt 1 gang i 1994 og 1 gang i 2008.

<i>Aconitum napellus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Fritillaria imperialis</i>		<i>Viola odorata</i>
<i>Humulus lupulus</i>		

Ranglemølle ved Holmstrup i det vestlige Sjælland

Denne møllegård rummer påfaldende mange reliktarter – hele anlægget er nemlig forfaldent. Flere ualmindelige og sjældne arter: *Allium schoenoprasum*, *Anthriscus caucalis*, *Cornus sanguinea*, *Dianthus barbatus* og *Ribes nigrum*. Relikterne står overalt ved gården. Særligt i den vildtvoksende "haves" krat og på digerne samt også i de meget gamle vejhegn, som støder op til gården. Tilsyneladende den rigeste af de ca. 80 undersøgte gårde med vandmølle. Undersøgt 1 gang i henholdsvis 1999 og 2006.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cornus sanguinea</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Ribes nigrum</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Dianthus barbatus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Leucorum vernum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>	

Stridsmølle ved Jyderup i Midsjælland

Påfaldende mange reliktarter, blandt andet ualmindelige arter som *Acorus*, *Asparagus*, *Asperugo*, *Brassica campestris* og *Lilium martagon*. Relikterne står især på de "grønne pletter" (småkrat, græshjørner, diger, hegn og gærder og kildebækken) omkring møllehuset – samt i hegnene og på vejkanterne ved den lille vej, som går forbi gården. Undersøgt 1 gang i henholdsvis 1999 og 2006.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Corydalis lutea</i>	<i>Oenothera biennis</i>
<i>Ajuga reptans</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Papaver rhoeas</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Ilex aquifolium</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lonicera xylosteum</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Brassica campestris</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Viola odorata</i>

Thingbæk Mølle ved Rebild Bakker i Himmerland i Nordjylland

Thingbæk Møllegård er forholdsvis rig på reliktarter. Flere ualmindelige arter: *Anemone hepatica*, *Geranium phaeum* og *Myrrhis*. Relikterne står spredt i den forfaldne have og i de uoplejede krat og hegn omkring gården. Undersøgt 1995, 1996, 1997, 1998, 1999 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Geranium phaeum</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Anemone hepatica</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Fumaria officinalis</i>		

Andre kulturbotanisk rige møllegårde er:

Bynkel Mølle ved Sulkendrup på Fyn

Forholdsvis mange reliktarter, men ingen sjældnere arter. Relikterne står især omkring det gamle møllehus samt i gårdens hegn og i de uglejede afsnit af haven. Undersøgt 1 gang i 1994.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Viola odorata</i>

Gammelmølle syd for Ørum på Djursland i Østjylland

Forholdsvis mange reliktarter, men ingen sjældenheder. Reliktarterne står især i møllegårdshavens uglejede småkrat og i de vildtvoksende græsarealer langs møllebækken. Det meget gamle og store, træklædte stendige langs sognevejen ved møllegården er også voksested for flere reliktarter. Undersøgt i 1998, 2000 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Vinca minor</i>

Gryde Mølle ved Jyderup på Sjælland

Forholdsvis mange reliktarter, men ingen sjældne arter. Relikterne vokser især på og ved de gamle stengærder nær møllehuset samt ved gårdens gamle hegn. Også i græsarealerne ved møllebækken står flere levende fortidsminder. Undersøgt 1 gang i 1998.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Doronicum pardalianches</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Sedum acre</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>silvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>

Teglgårds Mølle i Buderupholm Skov (Rold Skov) i Himmerland i Nordjylland

Ikke mange reliktarter på dette afsides og idylliske sted, men flere sjældne arter: *Mentha x villosa* og *Ribes uva-crispa* (den "middelalderlige sort" som bl.a. kendes fra flere middelalderlige voldsteder som f. eks. Gl. Aagaard ved Fjerritslev og Borren ved Borreby Slot). *Anemone ranunculoides* er næppe indigen hér og kun en sjælden haveflygtning i det nordlige Jylland. Reliktarterne er koncentreret omkring den lille møllebæk nær møllegården. Undersøgt en halv snes gange fra 1965 – 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Mentha x villosa</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>silvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Geranium pratense</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	

Ørnbjerg Mølle i Skramsø Plantage på Djursland i Østjylland

Blandt andet den sjældne Stolthenriks-Gåsefod (*Chenopodium bonus-henricus*). Relikterne står især på det græs- og buskklædte areal umiddelbart øst for møllegården samt på vejkanterne langs den lille grusvej, som fører forbi gården, som ligger overordentlig smukt og idyllisk. Undersøgt i henholdsvis 2005, 2006, 2007 og 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Corydalis lutea</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Sambucus nigra</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Chenopodium bonus-henricus</i>		

Fra Sjælland kendes Sommer-Hyld (*Sambucus ebulus*) fra et par lokaliteter, nemlig fra den sydlige udkant af skoven 800 m. syd for hovedgården Højstrup. Desuden står den ved en dam lidt uden for landsbyen Vedskølle på vejen mod Vallø. Begge disse bestande er ret store og livskraftige. I Jylland stod den endnu i 1982 3 steder: ved Kalø Hovedgård, ved herregården Møllerup og i Rønne. Fra Kalø H. forsvandt den omkring 1990 på grund af en haveudvidelse. Fra Møllerup, hvor den stod ved en lille vej i den sydvestlige udkant af parken, forsvandt den i 1996 på grund af en vejudvidelse. I Rønne står Sommer-Hyld på en sydvendt vejskrænt i lyskrydset, hvor vejen går ned gennem Rønne Gyde til Kalø Slotsruin. I 1982 fik forfatteren denne ret store bestand, som talte over 50 blomstrende planter, administrativt fredet efter aftale med Århus Amts Vejvæsen. Herefter undlod amtet at slå planterne. Men i 2007 er plejen overgået til kommunen, som igen slår skrænten, og nu er bestanden nede på 3 planter. Sommer-Hyld er rødlistet som sårbar.

Sommer-Hyld (*Sambucus ebulus*),
from Simon Paulli, Flora Danica (1648)

Præstegårde

De 5 kulturbotanisk rigeste præstegårde er:

- **Falslev præstegård** lidt øst for Mariager i Nordjylland.
- **Astrup præstegård** ved Solbjerg syd for Århus i Østjylland.
- **Hvilsager præstegård** ved Mørke på Djursland i Østjylland.
- **Randlev præstegård** nær Odder i Østjylland.
- **Vive præstegård** vest for Hadsund i Nordjylland.

Anchusa officinalis (Foto S.Ø. Solberg)

Falslev præstegård lidt øst for Mariager i Nordjylland

En kulturbotanisk rig lokalitet. Sjældnere arter er *Leonurus* og *Chenopodium hybridum* (ustadig). På en tomt umiddelbart nord for kirkegården vokser *Paeonia officinalis*, *Fumaria officinalis*, *Papaver somniferum*, *Verbascum nigrum*, *Aethusa cynapium* var. *giganta*, *Geranium pratense* og *Vinca major*. Relikterne vokser især på stengærder og i den lille lund mod syd. Undersøgt i 1998, 2001, 2003-6 og i 2008 og 2010.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chenopodium hybridum</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Crocus vernus</i>		<i>Vinca minor</i>
		<i>Viola odorata</i>

Astrup præstegård ved Solbjerg syd for Århus i Østjylland

En usædvanligt kulturbotanisk rig lokalitet med flere sjældnere arter: *Arum maculatum*, *Geranium phaeum* og *Lilium martagon*. Relikterne står spredt i den meget store have, dog særligt i lundene og krattene samt i havebedene og på stendigerne og i de gamle, brede hække. Undersøgt i 1996, 1998, 2003 og i 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Ajuga reptans</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Primula veris</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var.	<i>Vinca minor</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>recurvus</i>	<i>Viola odorata</i>

Hvilsager præstegård ved Mørke på Djursland i Østjylland

En bemærkelsesværdigt kulturbotanisk rig lokalitet med flere ualmindelige og sjældnere arter: *Scilla amoena*, *Fritillaria imperialis*, *Geranium sanguineum*, *Myrrhis*, *Colchicum* og *Tulipa sylvestris*. Der står relikter overalt i den store have, men særligt i de uglejede græsarealer samt i hegn, krat, på stendiger og i de ældste af hækkene. De fleste relikter står bagerst i haven, som er den mindst velplejede del af haven. Undersøgt 1 gang i 2002, 1 gang i 2007 og 1 gang i 2009.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Geranium sanguineum</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Datura stramonium</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>silvestris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>	

Randlev præstegård nær Odder i Østjylland

Kulturbotanisk rig lokalitet med sjældnere arter som *Anthriscus caucalis*, *Chenopodium bonus-henricus*, *Corydalis pumila*, *Physalis*, *Prunus cerasus* (ældre træer med mange rodsrud i et af de gamle hegn), *Scilla amoena* og *Turritis* (ét eksemplar i køkkenhaven) samt *Myrrhis*, som ikke er almindelig i Østjylland. Relikterne vokser især i de mere uglejede yderkanter af haven (krat, gamle hegn og hække samt stendiger) foruden i køkkenhaven (*Turritis*, *Malva neglecta* og *Aethusa* med flere). Også ved foden af den meget store gårds længer står enkelte relikter som f. eks. *Malva sylvestris*, *Chelidonium* og *Anthriscus caucalis* med flere. Undersøgt 1993, 1998, 2002 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Prunus cerasus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chenopodium bonus-henricus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Cornus sanguinea</i>		<i>Sedum album</i>
<i>Corydalis pumila</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Turritis glabra</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Physalis alkekengi</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Lamiaeum galeobdolon</i>		

Vive præstegård vest for Hadsund i Nordjylland

En kulturbotanisk usædvanlig rig lokalitet med adskillige sjældnere arter. *Anemone hepatica* (sjældnen som relik i Nordjylland) og *Scilla amoena* står begge på den lave græs-urte-klædte, skrænt ud for kirkegårdens vestside. (Kirkens meget store vestdige er også rigt på relikarter). *Anemone ranunculoides* er også sjældnen som relik i Nordjylland. Sjældnere arter er også *Colchicum*, *Lychnis chalconica* samt *Hyoscyamus*, som i 1996 stod i et enkelt eksemplar ved gårdens sydlænge ind mod gårdspladsen. *Corydalis cava* er ret sjældnen som relik i det nordlige Jylland – men arten er påfaldende hyppig netop ved præstegårde og i præstegårdslunde. Relikarterne vokser især i den mere eller mindre vildtvoksende østlige del af den store have, samt i den store lund (løvtræer) syd for haven, som rummer en meget stor bestand af *Allium ursinum*. Ved den lille markvej, som fører ned til den lille herregård, Vivebrogaard, står ca. 150-200 meter syd for præstegården en stor (over 200 individer) bestand af den meget sjældne reliktpolante, *Aristolochia clematitis*, foruden en del eksemplarer af reliktpolanten *Hesperis matronalis*. Undersøgt 1 gang i 1996 og i 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Anemone hepatica</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Lychnis chalconica</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Colchicum autumnale</i>		<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Prunus avium</i>	

Andre kulturbotanisk rige præstegårde er:

Gl. Harlev præstegård nær Århus i Østjylland

Gl. Harlev præstegård er en kulturbotanisk rig lokalitet med sjældnere arter som *Fritillaria imperialis*, *Arum maculatum*, *Leonurus* og *Anthriscus caucalis*. Relikterne står spredt i den store have, dog særligt i de gamle hegn og på stendiger og i krat – samt ved husmurens fod. *Leonurus cardiaca* og *Anthriscus caucalis* vokser i et gammelt vejhegn en 75 meter fra præstegården. Undersøgt 1 gang i 1997 og 1 gang i 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Viola odorata</i>

Hald præstegård mellem Randers og Hadsund i Østjylland

En forholdsvis kulturbotanisk rig lokalitet med sjældnere arter som *Campanula latifolia* var. *macrantha*, *Fritillaria imperialis*, *Lilium martagon* og *Myrrhis*; den sidstnævnte er ret sjælden nord for Århus. Relikterne står spredt i haven, særligt i lunden, i hegn, på diger, i krat og hække samt som ukrudt i bedene, især i køkkenhaven. Undersøgt 1 gang i 2001 og 1 gang i 2006.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Leucorum vernum</i>	<i>Papaver rhoeas</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lonicera xylosteum</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Campanula latifolia</i> var. <i>macrantha</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Geranium pratense</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Lamium album</i>		<i>Urtica dioica</i>

Kolind præstegård centralt på Djursland i Østjylland

Kolind præstegård er en kulturbotanisk rig lokalitet med flere sjældnere arter som *Colchicum*, *Levisticum*, *Mentha spicata* samt *Ballota nigra*, som er ret sjælden i Østjylland nord for Skanderborg. Relikterne står spredt i den store have. De fleste arter findes i de mere uplejede partier såsom smålunde og krat samt i hegn, gamle hække og på diger. Også flere relikter i havebedene og også enkelte langs husmurene. Undersøgt 1 gang i 2002 og 1 gang i 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Mentha spicata</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Muscari botryoides</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Malva sylvestris</i>	

Mørke præstegård ved Mørke nær Rosenholm i Østjylland

Mørke præstegård er betydeligt rigere på relikter end de fleste andre præstegårde – især de nyere præstegårde (som ikke har en meget gammel forgænger) er fattige på relikter. Blandt Mørke præstegårds ualmindelige og sjældnere relikter er *Fritillaria imperialis* samt den meget sjældne *Anemone nemorosa flore pleno*, som står i det spredt træklædte parti bagerst i haven. Her vokser også en del løgplanter. Relikterne findes især i den træbevoksede del af haven samt som vanligt i krat, hegn og hække og på diger samt i køkkenhaven. Undersøgt 1 gang i 2002.

<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anemone nemorosa flore pleno</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Fritillaria imperialis</i>		<i>Viola odorata</i>

Thorsager præstegård nord for Følle på Djursland i Østjylland

En kulturbotanisk rig lokalitet med de sjældnere arter *Anemone hepatica*, *Fritillaria imperialis*, *Chenopodium hybridum* (i køkkenhaven), *Cheiranthus*, *Myrrhis*, *Colchicum* og *Helleborus viridis*. Den sidstnævnte art, som er meget sjælden som reliktplante, står i flere eksemplarer i det tætte krat, som mod syd støder ned til den lille markvej, som mod vest og syd løber rundt om den store have. (Også kirkeomgivelserne er rige på relikter.) Relikterne vokser især ved og i krattet mod vest og syd. Også flere relikter i køkkenhaven samt i forhaven ved stendiget. Også mod nordvest – hvor haven er uplejet og mere eller mindre vildtvoksende – står flere relikter. Desuden står der adskillige levende fortidsminder på vejkanterne og på den græsklædte skrænt mod vest. Undersøgt i 1981, 1986, 2002 og i 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Malva neglecta</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Malva sylvestris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Myrrhis odorata</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Anemone hepatica</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Helleborus viridis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Cheiranthus cheiri</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chenopodium hybridum</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Malva moschata</i>	

Præstegårdslunde

De 5 kulturbotanisk rigeste præstegårdslunde er:

- **Gylling præstegårdslund** nær Odder i Østjylland.
- **Harridslev præstegårdslund** nord for Randers i Østjylland.
- **Ormslev præstegårdslund** ved Århus i Østjylland.
- **Spentrup præstegårdslund** nord for Randers i Østjylland.
- **Ørum præstegårdslund** på Djursland i Østjylland.

Spentrup præstegårdslund (Foto S.Ø. Solberg)

Gylling præstegårdslund nær Odder i Østjylland

En forholdsvis rig kulturbotanisk lokalitet og flere af relikterne optræder i store og smukt blomstrende bestande. Blandt de ualmindelige arter er *Arum maculatum*, *Asarum* og *Corydalis cava*. Hertil kommer den sjældne art, *Bryonia alba*, der står i en gammel have klods op ad lunden. Indtil præstegårdshaven blev gennemgribende moderniseret midt i 90'erne, voksede der også ret mange relikter i denne før så smukke og frodige have. Det kan ikke udelukkes, at *Asarum* er en nyere haveflygtning i lunden – det tyder fundomstændighederne på. Relikterne står spredt i den ret store lund, der rummer usædvanligt mange arter af løvtræer og –buske. Undersøgt 1993, 1994, 1997, 1999, 2003 og 2006.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Ilex aquifolium</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Asarum europaeum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Primula vulgaris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Prunus avium</i>	
<i>Galanthus nivalis</i>		

Harridslev præstegårdslund nord for Randers i Østjylland

Kulturbotanisk er denne præstegårdslund forholdsvis rig. Her forekommer blandt andet ualmindelige arter som *Arum maculatum* og *Fritillaria imperialis*. Denne lund er betydeligt større end de fleste andre præstegårdslunde, og relikterne står spredt under løvtræerne. Undersøgt 1 gang i 2002 og 1 gang i 2008.

<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Urtica dioica</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>silvestris</i>	<i>Vinca minor</i>

Ormslev præstegårdslund ved Århus i Østjylland

Kulturbotanisk rig lund med store og smukt blomstrende bestande af adskillige reliktarter. Blandt de ualmindelige og sjældne arter er *Arum maculatum*, *Campanula latifolia*, *Colchicum*, *Matteucia* og *Myrrhis*. Relikterne står spredt i lunden – særligt nær kirkegårdens dige. Undersøgt 1981, 1996, 2003 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Corylus avellana</i>		

Ørum præstegårdslund på Djursland i Østjylland

Denne store præstegårdslund er forholdsvis rig på reliktarter. Blandt de ualmindelige arter er *Arum maculatum*, *Colchicum* og *Fritillaria imperialis*. Relikterne står spredt i denne løvtrælund – særligt nær kirkediget. Undersøgt 2002 og 2007.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Viola odorata</i>

Spentrup præstegårdslund nord for Randers i Østjylland

En usædvanlig kulturbotanisk rig præstegårdslund med større bestande af en længere række reliktarter. Lunden er et smukt syn i april-maj, da der blomstrer et væld af kønne løg- og knoldvækster i den nyudsprungne løvlund. Blandt de ualmindelige og sjældnere arter er *Arum maculatum*, *Colchicum*, *Cornus sanguinea*, *Fritillaria imperialis*, *Lilium martagon*, *Myrrhis* og *Tulipa sylvestris*. Hertil kommer den ret sjældne *Narcissus pseudonarcissus* var. *silvestris* flore pleno samt mere end 10 kvadratmeterstore og meget smukke kloner af den meget sjældne *Anemone nemorosa*

flore pleno. Relikterne står spredt i lunden og særligt mange står nær præstegårdshaven, som gradvis flyder over i lunden. Undersøgt 1994, 1999, 2004, 2006 og 2009.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Leucojum vernalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cornus sanguinea</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>		
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	

Andre kulturbotanisk rige præstegårdslunde er:

Gerding præstegårdslund ved Støvring i Himmerland (Nordjylland)

Gerding er ikke nogen rig kulturbotanisk lokalitet – langt de fleste præstegårdslunde er meget små og derfor fattige på levende fortidsminder. Ingen ualmindelige eller sjældne arter. Relikterne står spredt i den lille løvtrælund. Undersøgt 1 gang i 2004.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Muscari botryoides</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leucojum vernalis</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Malus sylvestris</i>	

Grynderup præstegårdslund ved Nørager i Østjylland

Ikke nogen rig kulturbotanisk lokalitet og den rummer ej heller nogen ualmindelige eller sjældne arter bortset fra *Myrrhis*. Relikterne står spredt i den lille løvtrælund. Undersøgt 1 gang i 2004.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Leucojum vernalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>		<i>Urtica dioica</i>

Lundum præstegårdslund nord for Horsens i Østjylland

Ikke nogen kulturbotanisk rig lokalitet; men den rummer dog flere relikarter end de fleste andre præstegårdslunde. Dog ingen sjældne arter. Relikterne står spredt i lunden. Undersøgt 1 gang i 1997 og 1 gang i 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Muscari botryoides</i>	

Skivum præstegårdslund nær Års i Himmerland

Ikke en rig kulturbotanisk lokalitet. Ingen ualmindelige eller sjældne arter bortset fra *Colchicum* samt *Anemone ranunculoides*, som er sjælden i Nordjylland, hvor den næppe er indigén. Relikterne står spredt i den ret lille lund. Undersøgt 1 gang i 2005 og 1 gang i 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Colchicum autumnale</i>		<i>Urtica dioica</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	

Svenstrup præstegårdslund syd for Mariager i Østjylland

En forholdsvis rig kulturbotanisk lokalitet. I denne lund vokser blandt andet de ualmindelige og sjældne arter *Cirsium heterophyllum*, *Doronicum pardalianches* og *Lilium martagon* samt den sjældne *Sambucus nigra* var. *laciniata*. Denne præstegårdslund er forholdsvis stor, og især nær kirkediget står en del relikarter. Undersøgt 2002, 2006 og 2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Sanguisorba officinalis</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Cirsium heterophyllum</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Conopodium majus</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Primula elatior</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Doronicum pardalianches</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	<i>Verbascum lychnitis</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus padus</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Leucojum vernum</i>	<i>Rubus fruticosus</i>	
<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>	<i>Rubus idaeus</i>	

Landsbykirker

De 5 kulturbotanisk rigeste landsbykirker er:

- **Sct. Ols Kirke** på Bornholm
- **Tvilum Kirke** ved Fårvang i Midtjylland
- **Vistoft Kirke** i Mols Bjerger på Djursland, Østjylland
- **Aunslev Kirke** ved Ullerslev på Østfyn
- **Stadil Kirke** ved Stadil Fjord i Vestjylland

Stadil kirke (Foto S.Ø. Solberg)

Sct. Ols Kirke på Bornholm

For en kirke at være er Sct. Ols Kirke usædvanligt kulturbotanisk rig. Flere sjældne arter: *Acorus*, *Anemone hepatica*, *Doronicum pardalianches*, *Symphytum officinale* og *Tulipa sylvestris*. Især kirkebanken og den lille kirkelund samt også digerene er voksested for reliktarterne. Den tilstødende præstegårdshave rummer også flere reliktarter. Sct. Ols Kirke synes at være den rigeste af de ca. 920 kirker, som forfatteren har registreret. Besøgt 1993, 1996, 1999 og 2009. (PS: flere af arterne er fundet af Tino Hjorth Bjerregaard).

<i>Acorus calamus</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Anemone hepatica</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Primula vulgaris</i>	
<i>Doronicum pardalianches</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>	

Vistoft Kirke i Mols Bjerger på Djursland i Østjylland

Kulturbotanisk rig lokalitet – især inden diget blev omsat. Reliktarterne står (og især stod) på digerene og ved disses fod – samt på den lave græsklædte banke mod vest. Enkelte ualmindelige arter og den sjældne *Leonurus*. Undersøgt 3 gange i perioden 1966-1983 og 4 gange i perioden 1996-2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. <i>str.</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>

Tvilum Kirke ved Fårvang i Midtjylland

Adskillige ualmindelige arter samt de sjældne arter: *Colchicum*, *Euphorbia cyparissias*, *Hyoscyamus* (ustadig), *Iris germanica*, *Leonurus*, *Turritis* og ikke mindst *Silaum silaus*. Den sidstnævnte er en overordentlig sjælden art i Danmark; arten er muligvis en gammel relikv ved Tvilum. (*Silaum* er som de øvrige nævnte arter en gammel kulturplante). Tvilum's relikvarter står især på og ved digerne, især det sydvendte. Relikvarterne ved Tvilum er registreret i 1977, 1980, 1981, 1982 og 3 gange i perioden 1993-1997.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Iris germanica</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Sedum telephium</i> ssp. maximum
<i>Arum alpinum</i> ssp. danicum	<i>Malva moschata</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Turritis glabra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Urtica dioica</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>silvestris</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	

Aunslev Kirke ved Ullerslev på Østfyn

Kulturbotanisk rig lokalitet. Flere ualmindelige arter og den sjældne *Melissa*. Især træbræmmen på græsarealet lige uden for vestdiget er rig på relikvarter. Undersøgt i 1995 og i 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. gigantea	<i>Crocus vernus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. danicum	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. nigra	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Leucocjum vernum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Melissa officinalis</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Muscari botryoides</i>	

Stadil Kirke ved Stadil Fjord i Vestjylland

Usædvanligt kulturbotanisk rig – især for en vestjysk kirke at være. Flere sjældne arter: f.eks. *Sempervivum tectorum*, som formentlig er en gammel relikv hér. Den vokser på ydersiden af syddiget. Desuden en stor bestand af den meget sjældne fyldte form af *Rosa majalis* (var. *foecundissima*) samt en meget stor population af den ligeledes meget sjældne fyldte form af *Chelidonium* (*flore plenum*). Relikvarterne står især på stendigerne (især syddiget) samt i de lave krat mod vest samt i den lille lund mellem kirken og præstegården. Den fyldte form af *Rosa majalis* står i en større klon umiddelbart uden for den vestlige del af syddiget. Registreret 9 gange i perioden 1992-2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Leucocjum vernum</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lunaria rediviva</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. maximum
<i>Crocus vernus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Sempervivum tectorum</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Rosa majalis</i> var. <i>foecundissima</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>	
<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Scilla italica</i>	

Andre kulturbotanisk rige landsbykirker er:

Nees Kirke ved Bækmark i Vestjylland

Flere reliktarter end ved de fleste andre kirker, men ingen sjældne arter. Reliktarterne står især ved digerne og i lunden ved kirken. Kun undersøgt 1 gang i 1996.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Hesperis matronalis</i>		<i>Vincetoxicum hirsutinaria</i>

Nr. Longelse Kirke på Langeland

Flere reliktarter end ved flertallet af vore øvrige landsbykirker; dog ingen sjældne arter men enkelte ualmindelige. Relikterne står især på og ved digerne og ikke mindst i de gamle hegn ved digerne. Kun undersøgt 1 gang i 1995.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Prunus avium</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Prunus padus</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>	

Ruts Kirke på Bornholm

Betydeligt flere relikter end ved de fleste andre kirker. Relikterne står især på og ved digerne. Undersøgt 1999 og 2006.

<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Vincetoxicum hirsutinaria</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Primula elatior</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Rubus fruticosus</i>	
<i>Crocus vernus</i>	<i>Rubus idaeus</i>	

Skærup Kirke lidt syd for Vejle i Østjylland

Kulturbotanisk rig kirke. Relikterne står især på syddiget og ikke mindst på den stejle skrænt neden for dette dige. Undersøgt 1998 og 2004.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Onopordum acanthium</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Isatis tinctoria</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Leucosium vernum</i>	<i>Turritis glabra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	
<i>Datura stramonium</i>	<i>silvestris</i>	

Virring Kirke ved Fausing på Djursland i Østjylland

Flere relikter end ved flertallet af de øvrige danske landsbykirker. Enkelte ualmindelige arter samt *Symphytum officinale*, der er meget sjældnen i Jylland. Relikterne står især på og ved digerne. Undersøgt i 1981, 1986, 1992 og 1995.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>silvestris</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Primula veris</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Malva moschata</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Malva pusilla</i>	<i>Sambucus nigra</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Malva sylvestris</i>	<i>Saponaria officinalis</i>	<i>Verbascum nigrum</i>

Fiskbæk Kirke (Foto S.Ø. Solberg)

Landsbyer

De 5 kulturbotanisk rigeste landsbyer er:

- **Agersø** på Agersø ved Skælskør
- **Brundby** på Samsø
- **Endelave By** på Endelave
- **Tunø By** på Tunø
- **Helnæs By** ved Sydbyen

Leonurus cardiaca (Foto S.Ø. Solberg)

Agersø ved Skælskør

Uforholdsmæssigt mange reliktarter og adskillige sjældnere arter: *Asperugo*, *Bryonia alba*, *Euphorbia lathyris*, *Leonurus* og *Melissa*. Arterne findes overalt på udyrkede småbiotoper i landsbyen, særligt ved havnen samt på jorddiger, stengærder og i gamle, brede hække. Ved havnen står den sjældne hybrid *Prunus spinosa* x *P. domestica* ssp. *insititia*. Undersøgt 1995, 1998, 2002 og 2009.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Onopordum acanthium</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Origanum vulgare</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Euphorbia lathyris</i>	<i>Papaver rhoeas</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Melissa officinalis</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Crocus vernus</i>		<i>Viola odorata</i>

Brundby på Samsø

Imponerende mange reliktarter, blandt andet sjældnere arter som *Anthriscus caucalis*, *Chenopodium bonus-henricus*, *Doronicum pardalianches*, *Helleborus viridis*, *Lathyrus latifolius*, *Melissa*, *Reseda luteola* og *Tulipa sylvestris*. De gamle hække rummer flere "gammeldags roser", som forfatteren dog ikke kan bestemme. De fleste af arterne er som vanligt i landsbyer fundet på vejkanter, på diger og gærder og i gamle hække og hegn. Den store grusgrav er særligt kulturbotanisk rig. Det samme er græsbræmmerne ved foden af de ældste gårdes længer. Også adskillige arter på Møllebakken. De små lunde rummer især løgvækster. Undersøgt 1998 og 2002. Desuden registreret adskillige gange i 1960'erne og 1970'erne.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Muscari botryoides</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Dianthus barbatus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Oenothera biennis</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Onopordum acanthium</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Doronicum pardalianches</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Geranium sanguineum</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Geranium sylvatica</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Helleborus viridis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lathyrus latifolius</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Leucocymum aestivum</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leucocymum vernum</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chenopodium bonus-henricus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Lychnis chalconica</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Melissa officinalis</i>	

Endelave By

Meget rig lokalitet! Flere sjældnere arter: *Asarum*, *Chenopodium bonus-henricus*, *Colchicum*, *Levisticum*, *Melissa*, *Mentha suaveolens*, *Reseda luteola* – samt ekstraordinært mange ualmindelige arter. Især de mange diger og gamle hegn er rige på arter. Det samme er rabatterne ved landsbyens ydmyge stier og småveje. Også ved kirken fandtes indtil midten af 90'erne en hel del arter. De havnenære ruderater og tomter rummede (og rummer måske stadig) en hel del reliktarter. Registreret 4 gange i perioden 1993-2004 og 5 gange i perioden 1966-1991. Endnu i 1991 stod der *Atriplex hortensis* ved kirken. Denne art er dog næppe en relik, da den formentlig har en ringe overlevelsessevne. En nyanlagt "klosterhave" (midten af 90'erne) er begyndt at forårsage floraforfalskning, da det fuldstændig tilfældige sammenrend af "gamle urter" er begyndt at sprede sig til omgivelserne. På en vejkant centralt i landsbyen står en større bestand af *Origanum vulgare* med hvide blomster. Nær havnen stod indtil i hvert fald 1995 en lille bestand af en mynte, som forfatteren med tvivl henfører til *Mentha x villosanervata*.

<i>Aconitum napellus</i>	<i>Ballota nigra ssp nigra</i>	<i>Mentha suaveolens</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Onopordum acanthium</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Origanum vulgare</i>
<i>Ajuga reptans</i>	<i>Chenopodium bonus-henricus</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Clematis vitalba</i>	<i>Papaver rhoeas</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Anemone hepatica</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Prunus domestica ssp. insititia</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Ribes rubrum ssp. sylvestre</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lamiaeum galeobdolon</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Arum alpinum ssp. danicum</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Asarum europaeum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Melissa officinalis</i>	

Tungø

Måske Danmarks kulturbotanisk rigeste landsby. Usædvanligt mange ualmindelige arter. Også overraskende mange sjældne arter: *Asperugo*, *Colchicum*, *Inula britannica*, *Leonurus cardiaca*, *Levisticum*, *Matteucia*, *Melissa* og *Mentha villosa*. I hvert fald tidligere også *Phyllitis* (indtil 1980'erne på kirkegården) og *Asarum* (i et gammelt krat.). Indtil 1988 blev desuden iagttaget *Nepeta*, *Helleborus foetida* og *Iris germanica* samt *Hyoscyamus*. I 1960'erne registrerede forfatteren desuden *Prunus cerasus*, *Lilium candidum*, *Lithospermum officinale* og *Mentha x gentilis*. Det kan ikke udelukkes, at de sidstnævnte 10 sjældne arter kan genfindes. Registreret 4 gange i perioden 1986-2003 og 4 gange i perioden 1968-1984.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Melissa officinalis</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Mentha spicata</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Mentha x villosa</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Geranium sanguineum</i>	<i>Onopordum acanthium</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Inula britannica</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Leonurus cardiaca s. str.</i>	<i>Phyllitis scolopendrium</i>
<i>Ballota nigra ssp. nigra</i>	<i>Leucium vernum</i>	<i>Primula elatior</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Prunus cerasus</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Lonicera xylosteum</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lychnis chalconica</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Sedum telephium ssp. maximum</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Matteucia struthiopteris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Digitalis purpurea</i>		

Helnæs By på Helnæs ved Sydfyn

Kulturbotanisk rig lokalitet med adskillige sjældnere arter: *Fritillaria imperialis*, *Inula helenium*, *Lathyrus latifolius*, *Leonurus cardiaca*, *Ribes sylvestris* og *Veronica longifolia*. Indtil for godt en snes år siden voksede der nogle få planter af den meget sjældne *Nepeta* i en markkant nær et hegn lidt vest for landsbyen. Især det store stendige, som løber på langs gennem landsbyen, er en frodig kulturbotanisk lokalitet. Ellers er det de sædvanlige vejkanter, diger, gærder, gamle hegn og hække samt vildtvoksende baghaver, som er voksested for de usædvanligt mange reliktarter. Registreret flere gange i 1950'erne - ca. 1970. Registreret 3 gange i perioden 1993-2005. Flere af det store stendiges hvidblomstrede eksemplarer af *Ballota* nærmer sig i morfologisk henseende mistænkeligt ssp. *foetida*.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Oenothera biennis</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Corydalis solida</i>	<i>Onopordum acanthium</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Petasites albus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Primula veris</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Angelica archangelica</i> ssp. <i>litoralis</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Rosa pimpinellifolia</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aristolochia clematidis</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Inula helenium</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Lamiaeum galeobdolon</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula glomerata</i>	<i>Lathyrus latifolius</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chenopodium polyspermum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Veronica longifolia</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Viola odorata</i>
	<i>Myrrhis odorata</i>	

Andre kulturbotanisk rige landsbyer er:

Besser på Samsø

Usædvanligt mange reliktarter. Adskillige sjældnere arter: *Arum maculatum*, *Colchicum*, *Geranium phaeum*, *Mentha spicata* og *Symphytum officinale* (og indtil 2001 også *Galega*). Arterne findes overalt på udyrkede, "grønne" pletter. Dog særligt i præstegårdshaven, ved gadekæret og ikke mindst bagerst i haverne, "hvor skuffejernet ikke kommer så tit". Undersøgt 1998 og 2002. Desuden registreret mere end 10 gange i perioden 1966-1993. På et stendige ved et lille hus står et væld af sjældne reliktarter som f.eks. *Leonurus*, *Tragopogon porrifolius*, *Scorzonera hispanica* og *Hyoscyamus*. Ejeren (Leif Hansen) er en kendt samsk florist – og i øvrigt specialist i tragopogons danske kulturbotaniske historie, udbredelse og kulinariske kvaliteter.

<i>Aconitum napellus</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Datura stramonium</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Primula elatior</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Hippophae rhamnoides</i>	<i>Rumex x longifolius</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Ilex aquifolium</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Leucosium vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Lonicera xylosteum</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Mentha spicata</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	
<i>Crocus vernus</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	

Dynt på Broager Land

Sjældent har jeg botaniseret i en så kulturbotanisk rig landsby. Flere sjældne arter: *Artemisia absinthium*, *Ballota foetida*, *Chenopodium bonus-henricus*, *Fritillaria imperialis*, *Leonurus cardiaca*, *Malva pusilla* og *Mentha spicata*. Rækken af ualmindelige arter er også helt usædvanlig lang. En bekendt af forfatteren angiver at have fundet den meget sjældne *Scopolia* i Dynt i 1995. Især et par små grusgrave og nogle nyligt skabte tomter efter rydning af gamle gårde var rige på reliktarter. Ellers som vanligt især levende fortidsminder på småbiotoper som diger og gærder og i hegn og smålunde samt på vejkanter og ved huslænger – samt i havernes uglejede (forsømte) nedre dele. Registreret i 1995 og 1999.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Lilium candidum</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Malva pusilla</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Mentha spicata</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Artemisia absintum</i>	<i>Nasturtium microphyllum</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Chenopodium bonus-henricus</i>	<i>Origanum vulgare</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Phyllitis scolopendrium</i>	<i>Turritis glabra</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Primula elatior</i>	<i>Valeriana officinalis</i>
<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Prunus avium</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Prunus cerasus</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.		

Ålstrup ved Sondrup nær Horsens Fjord

Mange reliktarter, heriblandt sjældnere arter som *Arum maculatum*, *Berberis vulgaris*, *Cheiranthus*, *Chenopodium hybridum*, *Corydalis solida* og *Mentha spicata*. En mynte, som muligvis er *Mentha x piperita* står ved en gammel gårds længe. Især den trækklædte slugt i byen er rig på reliktarter. Det samme er flere af de store gårdhavers uoplejede dele, hvor der blandt andet står flere eksemplarer af den gulfrugtede Kræge ("Gul Havreblomme" - *Prunus domestica* ssp. *insititia* "flava"). Registreret mere end 15 gange i perioden 1993-2008.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Myrrhis odorata</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Geranium sanguineum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Hippophae rhamnoides</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Berberis vulgaris</i>	<i>Lonicera xylosteum</i>	<i>Ribes nigrum</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Lychnis chalcedonica</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Cheiranthus cheiri</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chenopodium hybridum</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Corydalis solida</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Daphne mezereum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Dianthus barbatus</i>	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Mentha spicata</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>		

Føns på Østfyn

Kulturbotanisk rig lokalitet. Flere sjældne arter: *Acorus*, *Campanula glomerata*, *Corydalis solida*, *Dianthus barbatus*, *Iris germanica*, *Sedum sexangulare*, *Tanacetum crispum* og *Veronica longifolia* – de fleste af disse er sikkert nyere haveflygtninge, da de stod på ung kulturbund. Især nogle småruderater ved kirkens vestside er kulturbotanisk rige. Det samme er de endnu velbevarede kirkediger mod øst og nord samt krattene i landsbyens østlige del. Registreret i 1996 og i 2004. Under et kort stop i 2009 blev *Cirsium heterophyllum* fundet ca. 10 m. vest for kirkens østdige.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Lychnis chalcedonica</i>	<i>Ribes nigrum</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Brassica campestris</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Chenopodium polyspermum</i>	<i>Nicotiana rustica</i>	<i>Sedum sexangulare</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Corydalis solida</i>	<i>Origanum vulgare</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Dianthus barbatus</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Tanacetum vulgare</i> var. <i>crispum</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Petasites albus</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Primula elatior</i>	<i>Veronica longifolia</i>
<i>Iris germanica</i>	<i>Primula veris</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Lamiastrum galeobdolon</i>		<i>Viola odorata</i>

Store Rise på Ærø

Denne landsby har også en imponerende kulturbotanisk rig flora. Flere sjældne arter: *Aristolochia*, *Arum maculatum*, *Asarum*, *Bryonia alba*, *Campanula macrantha*, *Datura* og *Geranium phaeum*. Især kirkelunden og den græsklædte kirkedigefod samt de vildtvoksende for- og baghaver er kulturbotanisk rige. Mange af de klassiske reliktarter – som i middelalderen især blev brugt som lægeplanter – ser vi i dag ofte som prydblister ("Tipoldemors stauder"). Men i flere af Store Rise's haver finder vi også f.eks. *Malva sylvestris*, *Chelidonium majus*, *Ballota nigra*, *Arctium tomentosum* og også *Actium lappa* som prydblister – og det ser man ikke så ofte. Især i 1970'erne var bestanden af *Aristolochia* stor. Registreret adskillige gange fra ca. 1952-1975. Registreret 3 gange i perioden 1993-2007.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Datura stramonium</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Geranium phaeum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Leucosium vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aristolochia clematitis</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Campanula latifolia</i> var. <i>macrantha</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Turritis glabra</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Primula vulgaris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Prunus padus</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Pulmonaria obscura</i>	<i>Ribes nigrum</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>		<i>Ribes uva-crispa</i>

Samsø (Foto S.Ø. Solberg)

Fiskerlejer

De 5 kulturbotanisk rigeste fiskerlejer er:

- **Bølshavn** på Bornholm
- **Havnemark** på Asnæs i Vestsjælland
- **Hirsholmene** ud for Frederikshavn i Nordjylland
- **Melsted** på Bornholm
- **Ypsted** på Bornholm

Gert Poulsen, at Melsted (Samsø)
(Foto S.Ø. Solberg)

Bølshavn på Bornholm

Forbløffende kulturbotanisk rig lokalitet med forholdsvis mange ualmindelige og sjældne arter: *Artemisia absinthium*, *Colchicum*, *Helleborus foetidus*, *Isatis*, *Lychnis chalconica*, *Reseda luteola* og *Tulipa sylvestris*. I Bølshavn findes mange fine småbiotoper så som vildtvoksende græsarealer samt små tomter og ruderater ved havnen. Desuden mange grønne pletter langs stier og småveje i form af gamle spraglede hække, hegn og krat samt jorddiger, stengærder og frodige vejkanter. Undersøgt i henholdsvis 1968, 1996, 1999, 2006 og 2009.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Helleborus foetidus</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Isatis tinctoria</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Lamiastrum galeobdolon</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Leucjum vernum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lychnis chalconica</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Tulipa sylvestris</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Primula vulgaris</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Reseda luteola</i>	

Havneemark fiskerleje på Asnæs i Vestsjælland

Denne lille naturperle er trods sin ringe størrelse en sjældent rig kulturbotanisk lokalitet med overraskende mange reliktarter, heriblandt sjældnere arter som *Hyoscyamus* (på de sandede strandvolde, som har klitagtig karakter), *Leonurus* (i et krat ved parkeringspladsen) og *Reseda luteola* (ved fiskerhusene). Relikterne findes ikke mindst på de sandede strandvolde samt i de frodigt vildtvoksende græspartier omkring de få fiskerhuse. Undersøgt 1 gang i 1998.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Leucocjum vernum</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Prunus avium</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Reseda luteola</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Hippophae rhamnoides</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>	<i>Viola odorata</i>

Hirsholmene ud for Frederikshavn i det nordligste Jylland

(Kun reliktarter fra de havnenære arealer er medtaget). Kulturbotanisk rig lokalitet med sjældent mange ualmindelige og sjældnere arter: *Artemisia absinthium*, *Asperugo*, *Conium* (sjældent i N. Jylland), *Hyoscyamus* (kun set i 1986), *Leonurus*, *Malva neglecta* (temmelig sjældent i N. Jylland) og *Symphytum officinale* (meget sjældent i N. Jylland). De levende fortidsminder vokser især på de sandede græsarealer og strandvolde ved havnen samt på de spredte ryddepladser samt i krattene, hegnene og på digerne og vejkanterne. Undersøgt 1973, 1981, 1986, 1997, 2002 og 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Hippophae rhamnoides</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	

Melsted fiskerleje på Bornholm

Usædvanligt kulturbotanisk rigt fiskerleje – de fleste af de 156 undersøgte fiskerlejer er ganske små og derfor fattige på relikter. Flere sjældnere arter: *Allium schoenoprasum*, *Artemisia absinthium*, *Chenopodium polyspermum*, *Fritillaria imperialis*, *Isatis*, *Myrrhis*, *Nicotiana rustica* og *Scilla amoena*. En større del af de øvrige arter er ikke almindelige. Relikterne trives i størst frodighed på strandvoldene, på de uglejede græsarealer ved havnen og i de spredte småkrat samt ikke mindst i de små og sikkert meget gamle havers yderkanter. Undersøgt 1 gang i 1968 samt 1 gang i 1999 og 1 gang i 2006.

<i>Allium schoenoprasum</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Isatis tinctoria</i>	<i>Scilla amoena</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Lychnis chalcedonica</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chenopodium polyspermum</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Nicotiana rustica</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Digitalis purpurea</i>		<i>Viola odorata</i>

Ypnested fiskerleje på Bornholm

Ualmindeligt kulturbotanisk rigt fiskerleje med en længere række ualmindelige og sjældnere arter: *Allium schoenoprasum*, *Artemisia absinthium*, *Chenopodium bonus-henricus*, *Datura* (ustadig), *Euphorbia cyparissias*, *Euphorbia dulcis* og *Reseda luteola*. *Iris germanica* er ligesom måske også *Polygonum bistorta* en relativt ung haveflygtning – herpå tyder fundsomstændighederne. Hovedparten af de levende fortidsminder står på de græsklædte strandvoldspartier samt i de små, gamle havers mere oplejede afsnit (småkrat, diger, gamle hække, hegn og smålunde). Også ved flere af husenes længer står der relikter ved foden af murværket. De blomsterrige vejkanter er også voksested for adskillige reliktarter. Registreret 1968, 1996, 1999, 2006 og 2009.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Corydalis lutea</i>	<i>Myrrhis odorata</i>
<i>Allium schoenoprasum</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Datura stramonium</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Euphorbia dulcis</i>	<i>Polygonum bistorta</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Geranium sanguineum</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Iris germanica</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Isatis tinctoria</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lamiaeum galeobdolon</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chenopodium bonus-henricus</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	

Andre kulturbotanisk rige fiskerlejer er:

Arnager fiskerleje på Bornholm

Kulturbotanisk rig lokalitet. Flere ualmindelige arter. Også de sjældnere arter: *Artemisia absinthium* og *Isatis*, som dog begge er betydeligt hyppigere på Bornholm end i resten af landet. Desuden *Silybum*, som er meget sjælden overalt i Danmark. Relikterne står især på strandvoldene nær ved lejet samt i fiskerlejets gamle brede hække, i gamle hegn og på vejkanter, diger og stengærder og også i havernes uoplejede afsnit – særligt i de bagerste dele af haverne. Undersøgt 1 gang i 1992 og 1 gang i 2006.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Isatis tinctoria</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Leucojum vernalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lonicera xylosteum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Lychnis chalconica</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Silybum marianum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Viola odorata</i>

Hesnæs fiskerleje på Falster

Dette lillebitte og idylliske fiskerleje er trods sin lidne størrelse forholdsvis rigt på relikter, heriblandt ualmindelige og sjældnere arter som *Hyoscyamus*, *Leonurus* og *Symphytum officinale*. Hesnæs-fiskerlejet er meget "grønt" (vildtvoksende græsarealer, stejleplads, gamle hække, hegn og krat samt diger og artsrige vejkanter) og det er på disse grønne fristeder, at relikterne gror. Undersøgt 1 gang i 1997 og 1 gang i 2005.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. <i>str.</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Corylus avellana</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Verbascum Thapsus</i>

Mårup fiskerleje på Samsø

Dette lille, kønne fiskerleje rummer trods sin beskedne størrelse en forbløffende rig reliktpanteflora, heriblandt ualmindelige og sjældne arter som *Anthriscus caucalis*, *Asperugo*, *Bryonia alba* (kun set i 1968), *Conium* (ret sjælden på Samsø) og *Hyoscyamus* (ustadig). Hertil kommer *Levisticum*, som dog synes at være en nyere haveflygtning ligesom *Physalis*. Dette tyder fundomstændighederne på. Reliktplanterne findes især på de ruderatlignende områder ved havnen samt på de nærliggende strandvolde samt i de få krat- og græsarealer, f. eks. stejlepladsen. Undersøgt 1968, 1981, 1982,

1991, 1993, 1995, 1997, 1998, 1999, 2002 og 2005. (At der er fundet så forbavsende mange reliktarter i Mårup fiskerleje skyldes, at jeg gennem 45 år næsten årligt har botaniseret på Samsø).

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Geranium sanguineum</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Physalis alkekengi</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Prunus avium</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>	
<i>Conium maculatum</i>		

Sondrup fiskerleje ved nordsiden af Horsens Fjord nær Sondrup i Østjylland

Dette usædvanligt lille fiskerleje er rig på relikter. Det bemærkes, at relikterne fra den tilstødende lille "fiskerleje-landsby" er medtaget. Adskillige levende fortidsminder som er ualmindelige i det østjyske: *Colchicum*, *Corydalis cava*, *Fritillaria imperialis*, *Lilium martagon*, *Onopordum* og *Symphytum asperum*. Relikterne står især på strandvoldene og i krattet umiddelbart vest for fiskerlejet. Herudover forekommer der især relikter i byens gamle tjørnehække, på vejkanterne og i havernes mere vildtvoksende partier. Undersøgt 14 gange i perioden 1993-2010.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Angelica archangelica</i> ssp. <i>litoralis</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Hippophae rhamnoides</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Rubus idaeus</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leucosium vernum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Viola odorata</i>

Årsdale fiskerleje på Bornholm

Flere ualmindelige og sjældnere arter som *Asarum* (fundomstændighederne tyder på, at denne art hører er en nyere haveflygtning), *Melissa*, *Anthemis tinctoria*, *Cheiranthus cheiri*, *Corydalis cava*, *Lychnis chalconica*, *Petroselinum crispum* var. *vulgare* og *Reseda luteola*. Reliktarterne findes især på de havnenære strandvolde og græspartier samt i landsbyens hække, hegn og småkrat samt på

digerne og vejkanter. Også de små og gamle havers nedre og mere uglejede dele rummer adskillige levende fortidsminder. Undersøgt i 1999 og 2006.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Lychnis chalcedonica</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Clematis vitalba</i>	<i>Lysimachia punctata</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Conium maculatum</i>	<i>Malva neglecta</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Malva sylvestris</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Melissa officinalis</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Petroselinum crispum</i> var. <i>vulgare</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Asarum europaeum</i>	<i>Hippophae rhamnoides</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Campanula rapunculoïdes</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Leucosium vernum</i>	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
<i>Cheiranthus cheiri</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Chelidonium majus</i>		

Ypnastad, Bornholm
(Foto S.Ø. Solberg)

Købstæder

De 5 kulturbotanisk rigeste købstæder er:

- **Allinge-Sandvig** på Bornholm
- **Ebeltoft** i Østjylland
- **Kalundborg** i Vestsjælland
- **Svaneke** på Bornholm
- **Vordingborg** på Sydsjælland

From a village street (Foto S.Ø. Solberg)

Købstæderne er alle store lokaliteter. Det er dog fælles for dem, at relikterne står i omtrent de samme biotoper i dem alle. Det er helt overvejende i de gamle, middelalderlige bymidter, at vi finder relikterne. Særligt mange gamle urter finder vi i de ofte ukrudtsfyldte baggårde samt i de vel ofte ældgamle, centrale købstadshavers mere oplejede afsnit. Det er særligt nede i de bagerste dele af haven, hvor plejen ikke er så intensiv, at vi kan finde en del relikter. Ofte ser vi også relikterne stå ved foden af de gamle huses mure. "Grønne pletter" af alle slags som f. eks. jorddiger, stendiger, kampestensgærder, krat, smålunde, gamle hække og hegn samt også damme og vejkanter og selv byens prydbede kan være fristeder for relikterne. De som regel sygeligt renholdte kirkeomgivelser, kirkegårde og kirkediger er derimod kun undtagelsesvis levesteder for reliktplanterne – men det har de givetvis været førhen. Særligt kulturbotanisk rige kan købstædernes middelalderlige klostre, klosterruiner, borgruiner og voldsteder samt voldanlæg fra renæssancen være. Det samme gælder eventuelle hovedgårde, møllegårde, præstegårde og præstegårdslunde samt fiskerlejer, som ikke sjældent findes inden for bygrænsen. De havnenære arealer kan også være gode reliktplante-lokaliteter. Det samme gælder ruderater af alle slags. Også grusgravene kan være hjemsted for relikter. De fleste byparker er så veltrimmede, at der sjældent er gode muligheder for reliktplantevækst i større omfang. De dele af jernbaneterrænerne, som ikke er giftsprøjtede, kan somme tider huse gamle relikter – især områdernes krat, hegn og lunde og ikke mindst jernbaneskråningerne. Byggetomter i bymidterne er de steder, hvor forfatteren har fundet de tætteste koncentrationer af relikterarter. Tomternes reliktplanteflor omfatter ofte adskillige arter af dvaleplanter. Exceptionelt kulturbotanisk rige kan arkæologiske udgravninger være, da det hyppigst er middelalderlige borge eller oftere klostre som undersøges. Losse- og fyldpladser er ikke undersøgt, da mange af arterne på disse steder ikke nødvendigvis stammer fra købstaden. Desuden hidrører de fleste af lossepladsernes arter vel fra moderne og forholdsvis nyanlagte haver, som trods alt udgør hovedparten af købstædernes haver.

Allinge-Sandvig på Bornholm

I Allinge-Sandvig forekommer blandt andet følgende sjældnere arter som relikter: *Artemisia absinthium*, *Cheiranthus cheiri*, *Colchicum*, *Levisticum*, *Melissa*, *Myrrhis*, *Petroselinum crispum* var. *vulgare*, *Reseda luteola* og *Symphytum officinale* var. *ochroleucum* samt den ualmindeligt flotte og sjældne *Verbascum speciosum*, som formentlig er et gammelt reliket her, ligesom i f. eks. Gudhjem og Svaneke og f.eks. et par steder i Mols Bjerge. Alt i alt en forbløffende lang liste over sjældnere arter, hvoraf flere er meget sjældne. Undersøgt 1996 og 1999.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Conium maculatum</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Papaver rhoeas</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Corydalis lutea</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Petroselinum crispum</i> var. <i>vulgare</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Leucosium vernum</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Melissa officinalis</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Cheiranthus cheiri</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var.	<i>Vinca minor</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>silvestris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Onopordum acanthium</i>	

Ebeltoft i Østjylland

Blandt de sjældnere arter er: *Bryonia alba*, *B. dioica* (sjælden / meget sjælden), *Euphorbia cyparissias*, *Leonurus cardiaca*, *Levisticum*, *Lithospermum officinale*, *Isatis tinctoria* (i "Farvergårdens" vildtvoksende have) og *Sanguisorba minor* ssp. *minor* (meget sjælden som reliket). Alt i alt en usædvanlig lang række af temmelig sjældne, sjældne og meget sjældne arter. Undersøgt 1993, 1994 og i 2002.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Malva sylvestris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Bryonia dioica</i>	<i>Isatis tinctoria</i>	<i>Sanguisorba minor</i> ssp. <i>minor</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str.	<i>Scilla italica</i>
<i>Carum carvi</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Lithospermum officinale</i>	<i>Symphytum asperum</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Lonicera xylosteum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Corydalis cava</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Malva neglecta</i>	

Kalundborg i Vestsjælland

Sjældnere er blandt andet følgende arter: *Anthriscus caucalis*, *Arum maculatum*, *Bryonia alba*, *Chenopodium hybridum*, *C. murale*, *Helleborus viridis*, *Colchicum*, *Fritillaria imperialis*, *Hyoscyamus*, *Euphorbia cyparissias*, *Melissa*, *Mentha spicata*, *Myrrhis*, *Parietaria officinalis*, *Paeonia officinalis*, *Reseda luteola*, *Sedum telephium* ssp. *telephium*, *Silybum* og *Turritis* – en helt usædvanlig lang række af ualmindelige, temmelig sjældne, sjældne og meget sjældne arter. Undersøgt 1981, 1996, 2001 og 2006.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Fritillaria imperialis</i>	<i>Primula veris</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Helleborus viridis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Melissa officinalis</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Mentha spicata</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>telephium</i>
<i>Chenopodium hybridum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Silybum marianum</i>
<i>Chenopodium murale</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Paeonia officinalis</i>	<i>Turritis glabra</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Parietaria officinalis</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Euphorbia cyparissias</i>		

Hans Gudager Christensen (Foto S.Ø. Solberg)

Svaneke på Bornholm

Ualmindelige er *Euphorbia cyparissias*, *Lilium martagon* og *Myrrhis*. Sjældnere er *Artemisia absinthium*, *Doronicum pardalianches*, *Cheiranthus cheiri*, *Petroselinum crispum* var. *vulgare*, *Reseda luteola*, *Melissa*, *Levisticum*, *Mentha suaveolens*, *Euphorbia dulcis*, *Verbena officinalis* (og *Verbascum speciosum*). Flere af disse arter er sjældne eller endog meget sjældne i Danmark. Kulturbotanisk er Svaneke usædvanlig rig og frodig – et dejligt sted at færdes.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Petroselinum crispum</i> var. <i>vulgare</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Euphorbia dulcis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Geranium sanguineum</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Artemisia absinthium</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Sedum acre</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Sedum rupestre</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Cheiranthus cheiri</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Melissa officinalis</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Mentha suaveolens</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Muscari botryoides</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Convallaria majalis</i>	<i>Myosotis sylvatica</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Verbena officinalis</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Doronicum pardalianches</i>	<i>Papaver somniferum</i>	
<i>Euphorbia cyparissias</i>		

Vordingborg i Sydsjælland

Sjældne arter er *Bryonia alba*, *Parietaria officinalis*, *Reseda luteola* (og *Malva alcea*, som stod som ukrudt i forhaven til en gammel købstadshave – relik?). Undersøgt i 2007.

<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Clematis vitalba</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Parietaria officinalis</i>	<i>Viola odorata</i>

Andre kulturbotanisk rige købstæder er:

Nakskov på Vestlolland

Sjældnere arter er blandt andet: *Chenopodium hybridum*, *Levisticum*, *Symphytum officinale* og *Tanacetum macrophyllum*. Undersøgt 1 gang i 1997.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Allium scorodoprasum</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Tanacetum macrophyllum</i>
<i>Chenopodium hybridum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Papaver rhoeas</i>	

Næstved i Sydsjælland

Blandt de sjældnere arter er *Bunium bulbocastanum*, *Reseda luteola*, *Physalis* og *Valeriana officinalis*. Kun undersøgt 1 gang i 1997.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Reseda luteola</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Scilla italica</i>
<i>Arctium tomentosum</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Papaver somniferum</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Pastinaca sativa</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>Bunium bulbocastanum</i>	<i>Petasites hybridus</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Physalis alkekengi</i>	<i>Valeriana officinalis</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Prunus avium</i>	<i>Verbascum densiflorum</i>

Randers i det nordlige Østjylland

Sjældnere relikter er: *Acorus*, *Arum maculatum*, *Conium* (temmelig sjælden i det nordlige Østjylland), *Chenopodium hybridum*, *Hyoscyamus*, *Iris germanica*, *Leonurus cardiaca*, *Lilium martagon*, *Polygonum bistorta* og *Veronica longifolia*. (Nogle arkæologiske udgravninger i bymidten midt i 70'erne var rige på relikter). Forfatteren har boet ved og i Randers siden 1970, og han har næsten hvert år noteret flere nye relikter i byen. Skønt der er noteret usædvanligt mange relikter i Randers, så er det mit indtryk, at byen er "fattig" på relikter i forhold til f. eks. Sandvig-Allinge, Ebeltoft, Ribe, Stege og Svaneke, hvor der er en langt større frodighed af relikter, og der er heller ikke så langt imellem dem som i Randers.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Corydalis lutea</i>	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Crocus vernus</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Polygonum bistorta</i>
<i>Allium ursinum</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Primula vulgaris</i>
<i>Althaea rosea</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Prunus padus</i>
<i>Angelica archangelica</i> ssp. <i>litoralis</i>	<i>Geranium pratense</i>	<i>Ribes rubrum</i> ssp. <i>sylvestre</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Rubus fruticosus</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Iris germanica</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Leonurus cardiaca</i> s. <i>str.</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>maculatum</i>	<i>Leucojum vernum</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lilium martagon</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malus sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chamomilla recutita</i>	<i>Malva moschata</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Chenopodium hybridum</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Chenopodium polyspermum</i>	<i>Oenothera biennis</i>	<i>Veronica longifolia</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Ornithogalum nutans</i>	<i>Vinca minor</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Conium maculatum</i>	<i>Papaver somniferum</i>	

Ribe i Sønderjylland

Ribe er berømt for sit påstået rige reliktplanteflor. Men faktisk er dette ikke så rigt endda. Ribe er således ikke rigere på gamle relikter end de fleste andre købstæder af samme størrelse, f.eks. Assens, Bogense, Hasle, Kerteminde, Løgstør, Mariager, Maribo, Neksø, Nibe, Præstø, Rudkøbing, Saksø, Skanderborg, Skive, Skælskør, Sorø, Stege, Struer, Stubbekøbing, Thisted, Tønder og Ærøskøbing. Alle disse købstæder er dog ikke så velundersøgte af B.L. som Ribe. Forfatterens 1-2 (-3) ekskursioner i hver af disse byer tyder dog meget på, at de er lige så kulturbotanisk rige som Ribe. Ja, nogle som f. eks. ikke mindst Hasle, Rudkøbing, Skælskør og Stege synes endda at være betydeligt rigere på reliktplanter end Ribe. Blandt Ribe's relikter er *Bryonia dioica* sjældent og *Aristolochia clematitis* meget sjældent. Mere eller mindre sjældne er *Acorus*, *Hyoscyamus*, *Levisticum*, *Mentha suaveolens* og *Myrrhis* (denne sidstnævnte art er temmelig sjældent i SV-jylland). *Bryonia dioica* er påfaldende almindelig endda flere steder i store bevoksninger – især i de gamle hække og hegn ned mod det store voldsted ("Riberhus") samt i flere af de gamle købstadshavers hegn. Undersøgt hvert år fra 1993-99 samt i 2001 og 2006.

<i>Acorus calamus</i>	<i>Dipsacus fullonum</i>	<i>Oenothera biennis</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Eranthis hyemalis</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Galanthus nivalis</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Hesperis matronalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Anemone nemorosa</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Ribes uva-crispa</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Hyoscyamus niger</i>	<i>Rumex obtusifolius</i>
<i>Aristolochia clematitis</i>	<i>Levisticum officinale</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Scilla non-scripta</i>
<i>Campanula latifolia</i>	<i>Lysimachia nummularia</i>	<i>Sedum album</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Chelidonium majus</i>	<i>Mentha suaveolens</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Corydalis lutea</i>	<i>Myrrhis odorata</i>	<i>Verbascum thapsus</i>
<i>Crocus vernus</i>	<i>Narcissus pseudonarcissus</i> var. <i>silvestris</i>	<i>Viola odorata</i>
<i>Cymbalaria muralis</i>		
<i>Digitalis purpurea</i>		

Stege på Møn

Sjældne er *Bryonia alba*, *Anthriscus caucalis* og *Parietaria officinalis*. Undersøgt i 1996.

<i>Aethusa cynapium</i> var. <i>gigantea</i>	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Narcissus poeticus</i> var. <i>recurvus</i>
<i>Alliaria petiolata</i>	<i>Cichorium intybus</i>	<i>Ornithogalum umbellatum</i>
<i>Anchusa officinalis</i>	<i>Clematis vitalba</i>	<i>Papaver somniferum</i>
<i>Anthriscus caucalis</i>	<i>Cymbalaria muralis</i>	<i>Parietaria officinalis</i>
<i>Aquilegia vulgaris</i>	<i>Digitalis purpurea</i>	<i>Petasites hybridus</i>
<i>Arctium lappa</i>	<i>Doronicum pardalianches</i>	<i>Prunus avium</i>
<i>Arctium minus</i>	<i>Fumaria officinalis</i>	<i>Prunus domestica</i> ssp. <i>insititia</i>
<i>Armoracia rusticana</i>	<i>Humulus lupulus</i>	<i>Sambucus nigra</i>
<i>Arum alpinum</i> ssp. <i>danicum</i>	<i>Lamium album</i>	<i>Saponaria officinalis</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	<i>Lunaria annua</i>	<i>Tanacetum parthenium</i>
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>nigra</i>	<i>Lycium barbarum</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Bryonia alba</i>	<i>Lysimachia punctata</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Campanula rapunculoides</i>	<i>Malva neglecta</i>	<i>Verbascum nigrum</i>
<i>Chaerophyllum temulentum</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Viola odorata</i>

Inula helenium, Brahetrolleborg (Foto S.Ø. Solberg)

Rødliste over reliktpanter

Bernt Løjtnant

Platanvej 61, DK-8900 Randers

Vidskøl Kloster, Denmark (Foto S.Ø. Solberg)

De væsentlige trusler

De væsentligste trusler mod reliktpanterne er urbanisering, renholdelse, naturpleje, floraforfalskning, tilgroning, affaldshenkastning, plukning og opgravning, manglende indsigt og forståelse, de ægte levende fortidsminder er svagt naturaliserede, og biotoperne forsvinder

Urbanisering

Urbanisering, som særligt kan iagttages i landsbyer og fiskelejer, er overalt en væsentlig trussel mod reliktpanterne.

Renholdelse

I og ved alle typer af haver og ved kirker er den største trussel sirlig renholdelse med skuffejern og rive, eventuelt suppleret med herbicider, gasbrændere, perlegrus, fliser, asfalt og beton. Det er ikke altid, at renholdelsen er svært nødvendig, og vidste folk, hvad de havde med at gøre, skulle de nok beskytte de levende fortidsminder.

Naturpleje

Ved flere af de kulturbotanisk vigtigste lokaliteter er det naturplejen som er den største trussel, idet plejen ofte er for intensiv. Eksempler er klosterruinerne Øm, Æbelholt og Antvorskov og borgruinerne Kalø, Magelund, Hindsgavl og Bygholm. Ofte anvendes gift i "plejen".

Floraforfalskning

Floraforfalskning er en af de kedeligste trusler, da den altid er unødvendig. Det er, når arterne fra de moderne "klosterhaver" spreder sig til ruinen, så man ikke ved, hvad der er gammelt eller nyt. Eksempler er Øm, Spøttrup, Vordingborg, Brahetrolleborg og Vitskøl. Her har der i årtier været moderne urtehaver, hvor der er blevet dyrket et tilfældigt sammenrend af arter. De fleste "levende fortidsminder" ved Øm, Brahetrolleborg og Spøttrup er nye flygtninge fra de moderne lægeplante haver.

Tilgroning

Tilgroning er kun undtagelsesvist (visse voldsteder) registreret som en trussel. En del steder – især ved de større og mest spektakulære ruiner – holdes træopvæksten i ave gennem naturpleje.

Affaldshenkastning

Affaldshenkastning ses hyppigt i præstegårdslundene.

Plukning og opgravning

Plukning og opgravning er kun undtagelsesvist registreret som en trussel.

Manglende indsigt og forståelse

Det er ikke alle myndigheder, som har forståelse for de levende fortidsminders værdi. Omkring 1980 stod en lille flok fredningsfolk ved Kalø Slotsruin, og forfatteren talte varmt reliktplanternes sag. Da udbrød Styrelsens repræsentant: ”Herr Løjtnant! Det er ikke en karseknold vi har fredet men en borgruin!”

De ægte levende fortidsminder er svagt naturaliserede

De ægte levende fortidsminder er mere eller mindre svagt naturaliserede, og de er derfor konkurrencesvage, hvorfor de let uddør på den enkelte lokalitet.

Biotoperne forsvinder

Biotop-forsvinden og naturlig uddøen er de to hovedårsager til de ægte levende fortidsminders forsvinden. Ikke mindst i landsbyer, fiskerlejer og købstæder har småbiotoperne længe været i forsvinden. Også alle typer af haver og også kirkerne drives i dag mere intensivt end tidligere; det betyder igen, at de små levesteder forsvinder.

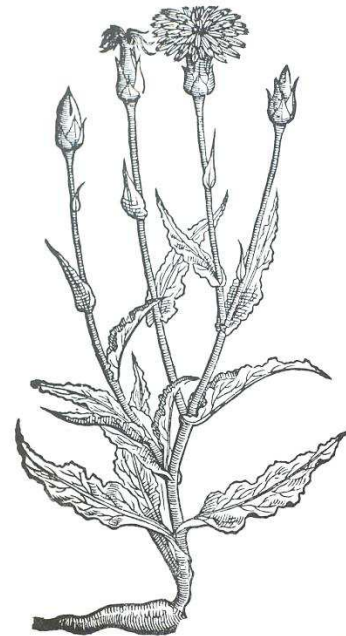
Filtet Kongelys (*Verbascum thapsus*) forekommer hist og her på middelalder-lokaliteter ligesom Uldbladet Kongelys (*V. densiflorum*), der dog især er hyppig på Sjælland. Mørk Kongelys (*V. nigrum*) er til gengæld almindelig, mens Kandelaber-Kongelys (*Verbascum speciosum*) kun er fundet eet sted i Mols Bjerge samt nogle få steder på Bornholm. Bleg Kongelys (*V. lychnitis*), som slægtskabsmæssigt står nær Kandelaber-Kongelys, er som reliket kun fundet 3 steder, nemlig ved henholdsvis Vitskøl og Antvorskov klosterruiner og ved Kollerup Hovedgård. Alle 3 steder forekommer i de fleste år kun 5-10 blomstrende eksemplarer. Bleg Kongelys er klassificeret som sårbar.

Filtet Kongelys,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Formålet med rødlisten

De levende fortidsminder er at betragte helt på linie med de mønter og potteskår, som arkæologerne finder. Reliktplanterne er oven i købet levende. Ligesom andre fortidslevn fortæller de levende fortidsminder meget om livet i en svunden tid. Derfor bør de beskyttes og bevares. Rødlisten kan være med til at informere om de truede reliktpanter, ligesom den kan være til hjælp for styrelsernes, kommunernes og regionernes planlæggere og administratorer.

Have-Skorzoner (*Scorzonera hispanica*) eller Slangemyrder træffes en sjælden gang som tilfældigt forvildet. Som reliktpanter kender forfatteren kun arten fra middelalderborgen Vesborg, hvor den står på borgvoldens yderste næs. Her er den i fare for at skrige i havet. Bestanden er på ca. 30 blomstrende planter. Have-Skorzoner er rødlistet som akut truet.

Have-Skorzoner,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Forfatteren har et nært samarbejde med NordGen (tidligere Nordisk Genbank) under Nordisk Ministerråd samt med f.eks. Fødevarerstyrelsen og Institut for Havebrugsproduktion (tidligere "Årslev Forsøgsstation") under Århus Universitet. Også Pometet under Københavns samt museumsverdenen og særligt Dansk Landbrugsmuseum på Gl. Estrup er involveret i forfatterens arbejde med reliktpanter. Alle de nævnte offentlige institutioner har udvist overordentlig stor interesse for de middelalderlige reliktpanter. Inden for de allerseneeste år er der således blevet stadig større forståelse for, at disse gamle kulturplanter var af FUNDAMENTAL betydning for vore forfædre, ligesom der nu er en dyb forståelse for, at reliktpanterne er særdeles værdifulde "museumsgenstande". Da de mange gamle kulturplanter har en lang række fortræffelige egenskaber, er der nu også forståelse for, at de i langt højere grad end hidtil kan og bør indgå i vores hverdag. Mange af de gamle reliktpanter er således fortræffelige køkkenurter, krydderurter, téplanter og f.eks. prydplanter og både haveejere, studegartnere, restaurationsbranchen, landbruget og en lang række nicheproduktioner (f.eks. sennepsfabrikanter, bryggerier, plante-farverier, kryddersnapsfabrikanter osv. osv.) vil kunne have stor gavn af reliktpanterne og de bør f.eks. også indgå i museernes registrerings-, bevarings- og formidlingsarbejde. De levende fortidsminder er erfaringsmæssigt også rigtigt godt stof for naturvejlederne. Forædlingsmæssigt har reliktpanterne også et stort potentiale, se forfatterens artikel: Bevaringsværdige génpools af reliktpanter (Fra Kvangård til Humlekule Nr. 37 33-37, 2007).

Sammenfattende kan det konkluderes, at de middelalderlige reliktpanter er af fundamental kulturhistorisk betydning og også af stor naturmæssig, horticulturel, kulinarisk, turistmæssig,

pædagogisk og planteforædlingsmæssig betydning. Derfor er de ovennævnte institutioner og ikke mindst NordGen inden for de allerseneste år gået i gang med at indsamle de gamle reliktarter.

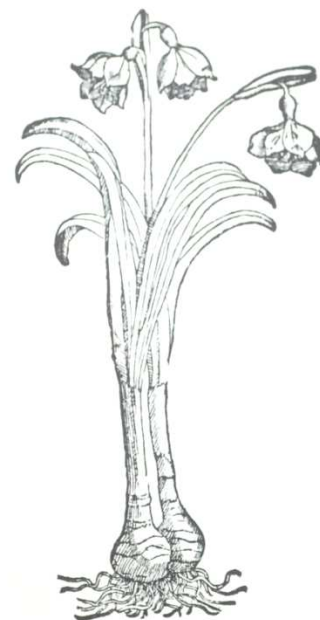
De nævnte myndigheder er også overordentlig interesserede i at bevare reliktplanterne in situ, altså i naturen på deres oprindelige voksesteder. Ex situ påhviler bevaringsansvaret flere forskellige institutioner. Arterne med spiselige frugter og bær hører under Pometet, København Universitet. Arter med vegetativ formering hører under Institut for Havebrugsproduktion, Århus Universitet. På samme måde hører alle arterne med generativ formering under NordGen. Det er typisk alle de arter, "som kan bevares i en fryser", hvilket ikke mindst gælder alle grønsagsurterne, lægeplanterne og krydderurterne.

Netop i disse år gør de ovennævnte institutioner et stort arbejde for at bevare reliktplanterne i deres respektive génbanker, og denne artikel er netop blevet til, fordi ikke mindst NordGen, Kulturarvsstyrelsen, Fødevarestyrelsen, Pometet og Institut for Havebrugsproduktion ser det som en særlig vigtig opgave at få bevaret de allermest truede reliktarter såvel in situ som *ex situ* – inden det er for sent.

Status og rødliste

Det er kun ægte levende fortidsminder, det vil sige indførte arter, der står som middelalderrelikter, som er medtaget i rødlisten. En stor del af de ægte levende fortidsminder er mere eller mindre sjældne. De optræder typisk i få, små og isolerede bestande. Ofte registreres kun enkelte individer af en art på lokaliteterne.

Dorothealilje (*Leucojum vernum*) forekommer hist og her som gammel relik. Særligt i præstegårdslunde er den almindelig. Den nærtstående Sommer-Hvidblomme (*L. aestivum*) er derimod kun registreret på 2 lokaliteter: nemlig på en eng ved Århus Å nær Brabrand Sø samt på en eng ved søen nederst i parken til Fussingø Slot. Ved Århus Å blev der i 1996 registreret knap en halv snes planter. Ved Fussingø har der i perioden 1982-2006 blomstret i alt 2-5 planter. Sommer-Hvidblomme er rødlistet som sårbar.

Dorothealilje,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

De fleste ægte levende fortidsminder har udvist tilbagegang inden for de seneste 350 år, jævnfør Paulli (1648), alle floraerne, TBU-arkivet og alle TBU-afhandlingerne. Flertallet af arterne synes at være under fortsat uddøen. F.eks. er Læge-Hjertespand (*Leonurus cardiaca*), Læge-Kulsukker (*Symphytum officinale*) og Stolthenriks-Gåsefod (*Chenopodium bonus-henricus*) ikke nær så almindelige i dag, som TBU-udbredelseskortene måtte antyde.

Definitionerne på sjældne, sårbare, akut truede og muligvis forsvundne arter er identiske med definitionerne i Løjtnant & Worsøe (1993). Det bemærkes, at IUCN altid kun opererer med indigene arter. De ægte levende fortidsminder er ikke indigene men anthropochore. Men en rødliste over reliktpflanter vil som nævnt ikke blot kunne have pædagogisk betydning. Den vil også kunne være til hjælp for administratorer og planlæggere i det offentlige.

I alt 43 arter af ægte levende fortidsminder kan klassificeres som sjældne (R). 13 må desuden betegnes som sårbare (V) og 11 som akut truede af udryddelse (E). 1 er klassificeret som muligvis uddød.

Et udtryk for arternes regression gennem århundrederne kan opnås ved at sammenligne de forholdsvis detaljerede hyppighedsangivelser hos Paulli (1648), Lange (1886-88) og i Dansk Feltflora. F.eks. angiver Paulli, at følgende arter er almindelige som vildtvoksende: Stolthenriks-Gåsefod (*Chenopodium bonus-henricus*), Læge-Hjertespand (*Leonurus cardiaca*), Rapunsel-Klokke (*Campanula rapunculus*), Læge-Alant (*Inula helenium*), Læge-Kulsukker (*Symphytum officinale*), Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*) og Katteurt (*Nepeta cataria*). Alle disse arter er temmelig sjældne eller meget sjældne i dag.

Sammenfattende må de ægte levende fortidsminder anses for at være en særligt truet gruppe – med 68 rødlistede arter ud af i alt 168 arter.

Skulle du være så heldig at finde én eller flere af de rødlistede reliktarter, så bør du indberette fundet til Dansk Herbarium, Universitetets Botaniske Museum, Gothersgade 130, 1123 København K.

(Foto S.Ø. Solberg)

Tabel 1. Oversigt over sjældne (R), sårbare (V), akut truede (E) og muligvis forsvundne (?Ex) arter af ægte levende fortidsminder/reliktpanter. Dyrkede forekomster, som er forvildede i nyere tid, er ikke medtaget.

<i>Aconitum napellus</i> (Ægte Stormhat) – R	<i>Leonurus cardiaca</i> s. str. (Læge-Hjertespad) – R
<i>Althaea officinalis</i> (Læge-Stokrose) – R	<i>Leonurus marrubiastrum</i> (Stortandet Hjertespad) – (?Ex)
<i>Anthriscus caucalis</i> (Gærde-Kørvel) - R	<i>Leucosium aestivum</i> (Sommer-Hvidblomme) – V
<i>Apium repens</i> (Vild Selleri) - R	<i>Levisticum officinale</i> (Løvtikke) – R
<i>Aristolochia clematitidis</i> (Slangerod) - E	<i>Malva pusilla</i> (Liden Katost) – V
<i>Artemisia abrotanum</i> (Ambra) - E	<i>Marrubium vulgare</i> (Kransburre) – E
<i>Arum italicum</i> (Italiensk Arum) - R	<i>Melissa officinalis</i> (Citronmelisse) – R
<i>Asarum europaeum</i> (Hasselurt) - V	<i>Mentha x gentilis</i> (Eng-Mynte) – R
<i>Atropa belladonna</i> (Galnebær) - V	<i>Mentha pulegium</i> (Polei-Mynte) – E
<i>Ballota nigra</i> ssp. <i>foetida</i> (Hvid Tandbæger) - V	<i>Mentha x piperita</i> (Pebermynte) – R
<i>Berberis vulgaris</i> (Alm. Berberis) - V	<i>Mentha spicata</i> (Grøn Mynte) – R
<i>Bryonia alba</i> (Enbo Galdebær) - R	<i>Mentha suaveolens</i> (Rundbladet Mynte) – R
<i>Bryonia dioeca</i> (Tvebo Galdebær) - R	<i>Mentha x villosa</i> (Lodden Mynte) – R
<i>Bunium bulbocastanum</i> (Jordkastanie) - R	<i>Mentha x villosonevata</i> (Kæmpe-Mynte) – R
<i>Bupleurum rotundifolium</i> (Rundbladet Hareøre) - E	<i>Nepeta cataria</i> (Katteurt) - E
<i>Camelina sativa</i> (Sæd-Dodder) - E	<i>Nicotiana rustica</i> (Bondetobak) - R
<i>Campanula rapunculus</i> (Rapunsel-Klokke) - E	<i>Parietaria officinalis</i> (Læge-Springknap) - R
<i>Chaerophyllum bulbosum</i> (Kørvelroe) - V	<i>Peucedanum ostruthium</i> (Mesterrod) - E
<i>Cheiranthus cheiri</i> (Gyldenlak) - R	<i>Physalis alkekengi</i> (Jødekirsebær) - R
<i>Chenopodium bonus-henricus</i> (Stolthenriks-Gåsefod) - R	<i>Polygonum bistorta</i> (Slangeurt) - R
<i>Chenopodium hybridum</i> (Hjertebladet Gåsefod) - R	<i>Rosa majalis</i> (Maj-Rose) - R
<i>Chenopodium murale</i> (Mur-Gåsefod) - R	<i>Sambucus ebulus</i> (Sommer-Hyld) - V
<i>Datura stramonium</i> (Pigæble) – R	<i>Scopolia carniolica</i> (Skopolaminurt) - V
<i>Epimedium alpinum</i> (Alpe-Bispehue) – R	<i>Scorzonera hispanica</i> (Slangemyrder) - E
<i>Euphorbia dulcis</i> (Knold-Vortemælk) – R	<i>Scrophularia vernalis</i> (Vår-Brunrod) - R
<i>Euphorbia esula</i> (Langbladet-Vortemælk) – R	<i>Silybum marianum</i> (Marietidsel) - R
<i>Euphorbia lathyris</i> (Kors-Vortemælk) – R	<i>Smyrnum perfoliatum</i> (Lundgylden) - R
<i>Fritillaria meleagris</i> (Vibeæg) – R	<i>Tanacetum balsamita</i> (Balsam) - E
<i>Galega officinalis</i> (Læge-Stregbælg) – R	<i>Tanacetum macrophyllum</i> (Storbladet Rejnfan) - R
<i>Geranium phaeum</i> (Bølgekronet Storkenæb) - R	<i>Tanacetum vulgare</i> var. <i>crispum</i> (Romersk Rejnfan) - R
<i>Helleborus foetidus</i> (Stinkende Nyserod) – R	<i>Tragopogon porrifolius</i> (Havrerod) - V
<i>Helleborus viridis</i> (Grøn Nyserod) - R	<i>Veratrum album</i> (Hvid Foldblad) - R
<i>Inula helenium</i> (Læge-Alant) – R	<i>Verbascum lychnitis</i> (Bleg Kongelys) - V
<i>Iris germanica</i> (Have-Iris) – R	<i>Verbena officinalis</i> (Jernurt) – V

Verbena officinalis (Foto S.Ø. Solberg)

Omtale av truede middelalderlige reliktarter

De mest truede middelalderlige reliktarter (se tabel 1), som har været anvendt som fødevarerplanter omtales nedenfor:

Ambra (*Artemisia abrotanum*)

Ambra blev tidligere især anvendt som duftplante men også hyppigt som prydblade men kun sjældent som téplante. Ambra er omtalt i teksten til figuren. Det kan hertil tilføjes, at Ambra for 100 år siden og før var almindeligt dyrket i såvel bondehave som i købstads-, herregårds-haver og fiskerhave – altså overalt – se f.eks. Simon Paulli's omtale i Flora Danicæen fra 1648. Også andre duftplanter var tidligere langt almindeligere end i dag. Eksempler er Balsam (*Tanacetum balsamita*), Romersk Rejnfan (*Tanacetum vulgare* var. *crispum*) og Natviol (*Hesperis matronalis*). I dag synes disse arter – og især de to førstnævnte at være ret sjældne i haverne. I 2006 så forfatteren dog eksempler på både Ambra og Balsam og en hel række andre af "Tipoldemors" stauder i forhaven til et husmandssted i den velbevarede og charmerende landsby, Boes, ved Mossø i Midtjylland. Som meget gammel reliktplante må Ambra være overordentlig sjælden. Forfatteren kender kun til det fund han for knap 30 år siden gjorde i landsbyen, Esby, og hvorfra den nu er forsvundet. I TBU-arkivet på Botanisk Museum (København's Universitet) står alle fund af Ambra opført, og alle de yngre angivelser bør checkes i naturen. Såfremt Ambra skulle blive genfundet som relik, da bør der så vidt muligt tages skridt til, at den bevares på stedet. I øvrigt er det ikke utænkeligt, at Ambra er fundet i forbindelse med det store Atlas Flora Danica-projekt. Resultaterne af dette projekt forventes dog først publiceret om et par år. Téen af Ambra er stærk og leder tanken hen på nordjydernes kryddersnaps, "bjesk", som er krydret med Have-Malurt (*Artemisia absinthium*), som er nærtstående til Ambra.

Ambra (*Artemisia abrotanum*) stod i 1982 flot på fortediget i landsbyen Esby på Helgenæs. Her voksede den sammen med Alm. Sct. Hansurt (*Sedum telephium* ssp. *maximum*), Alm. Katost (*Malva sylvestris*), Svaleurt (*Chelidonium majus*), Rød Tandbæger (*Ballota nigra* ssp. *nigra*) og Læge-Hjertespad (*Leonurus cardiaca*). Men siden 1986 er Ambra ikke set her. Arten er formentlig blevet gravet op, da stendiget er intakt. Også Kransburre (*Marrubium vulgare*) er forsvundet fra Esby. Kransburre blev sidst set i Esby i begyndelsen af 70'erne. Også en af Esby's andre store sjældenheder, nemlig relikarten Tvebo Galnebær (*Bryonia dioeca*) har i en lang periode fra Worsøe's første fund i 70'erne været anset for at være forsvundet. Men under NordGen's ekskursion til Esby i oktober 2009, da vi indsamlede frø, frugter, rodsrud og jordstængler fra mere end 20 af Esby's reliktarter, gen fandt senior scientist Svein Solberg Tvebo Galnebær flere steder i den vestlige del af landsbyen. Her stod arten rigt fruttificerende og dens lange ranker med hundredvis af ildrøde bær var iøjnefaldende. Den slags glædelige overraskelser er der også rigtigt mange af. Ambra er klassificeret som akut truet.

Ambra, Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Balsam (*Tanacetum balsamita*)

Balsam har ligesom Ambra især været anvendt som duftplante, men ligesom Ambra også som både prydblade og som téplante. Som meget gammel reliktplante synes Balsam ligesom Ambra at være særdeles sjælden. I 1998 fandt forfatteren dog en lille bestand af Balsam, som blot talte 5 blomstrende eksemplarer. Planterne stod klods op ad et stendige i den sydligste del af landsbyen Bogø på øen Bogø, mellem Møn og Falster, to blomstrende planter blev desuden i 2001 fundet på et gammelt græsareal nær en lille dam i den østlige del af landsbyen Vesterby på øen Fejø, som ligger umiddelbart nord for Lolland. Begge de nævnte småbestande af Balsam er formentlig recente, og de bør begge søges bevaret. Det samme gælder for de øvrige bestande af Balsam, som måtte blive fundet fremover. Téen af Balsam er af stærk karakter, og meget aromatisk.

Katteurt (*Nepeta cataria*)

Katteurt er ligesom den nære slægtning Kransburre (*Marrubium vulgare*) en af de klassiske lægeplanter, som berømmes af de gamle læger. Ligesom hovedparten af de middelalderlige reliktarter, som står opført i tabel 1, er Katteurt gået voldsomt tilbage i hyppighed som reliktplante gennem de sidste 350 år – og ikke mindst inden for de seneste 50-100 år. Forfatteren har målrettet eftersøgt en snes af de sjældneste reliktarter på en længere række af deres gammelkendte voksesteder, og dette har ikke mindst været tilfældet med Katteurt. Forfatteren har da også haft heldet til at finde Katteurt på flere lokaliteter; men arten bør stadig anses for at være meget sjælden. Den største bestand af Katteurt findes ved Kalø Slotsruin. Her står den i dag især på den meget stejle skrænt nedenfor "Stegersfløjen" (køkkenfløjen). Bestanden talte så sent som i 2009 i alt 39 blomstrende planter. Tidligere (1965-1979) var arten også hyppig flere andre steder ved ruinen, særligt ved vindebroen – men her er den udryddet af "naturplejen". På stegersskrænten står Katteurt i et selskab, som udelukkende består af reliktplanter. Eksempler er Skarntyde (*Conium maculatum*), Alm. Katost (*Malva sylvestris*), Rundbladet Katost (*Malva neglecta*), Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*), Rød Tandbæger (*Ballota nigra ssp. nigra*), Glat Burre (*Arctium lappa*), Læge-Hjertespad (*Leonurus cardiaca*) samt River (*Asperugo procumbens*) og Gærde-Kørvel (*Anthriscus caucalis*) og måske også Kransburre (*Marrubium vulgare*). Forfatteren opfatter Kalø Slotsruin som Danmarks fineste reliktplante-lokalitet og usædvanlig smuk og historisk interessant er den jo også. Særlig interessant er det, at alle de indførte, gamle kulturplanter må være fra tiden efter 1313, da Kong Erik Menved anlagde borgen men også fra tiden før 1670'erne, da borgen blev nedrevet og forladt, jævnfør forfatterens artikel: Aldersrekorder for reliktplanter (Fra Kvangård til Humlekule Nr. 37 side 4-14, 2007.)

Siden sidst i 1950'erne har forfatteren kendt til en lille bestand af Katteurt på den smukke og overordentlig artsrige ø, Mejlø, nær Fyns Hoved. (Erik Wessberg og forfatteren har udarbejdet en ø-flora om Mejlø). Endnu i 1989 stod Katteurt i 7 blomstrende individer på den centrale del af øen. Katteurt er også fundet på den lille "ø" eller halvø, Helnæs, ved Fyn's Sydside. I 1986 fandt forfatteren 3 blomstrende eksemplarer af Katteurt ved et levende hegn 2-300 m. vest for Helnæs By. Under ekskursioner i 1996 og 2003 kunne katteurt ikke genfindes her. Ej heller den kendte fynske botaniker Henrik Tranberg eller andre har kunnet genfinde Katteurt på Helnæs. Helnæs By er i øvrigt en fin kulturbotanisk lokalitet. Særligt det store stengærde, som løber gennem landsbyen, er kulturbotanisk interessant, eftersom det er voksested for adskillige reliktarter. I forbindelse med udarbejdelse af vores ø-flora for den kulturbotanisk usædvanligt rige ø, Tunø, fandt Erik Wessberg og forfatteren sidst i 1980'erne 2 blomstrende eksemplarer af Katteurt i Tunø By. Planterne stod ved et lille stendige langs en sti kun ca. 25 m. vest for kirken. Ved senere besøg på Tunø har Katteurt ikke kunnet genfindes. Forfatteren har kendskab til, at Katteurt er fundet nogle få steder i forbindelse med projektet Atlas Flora Danica. Enkelte af disse fund synes at være tilfældigt forvildede eller adventive. Men på de få lokaliteter, hvor arten formentlig er en gammel reliktplante, bør Katteurt

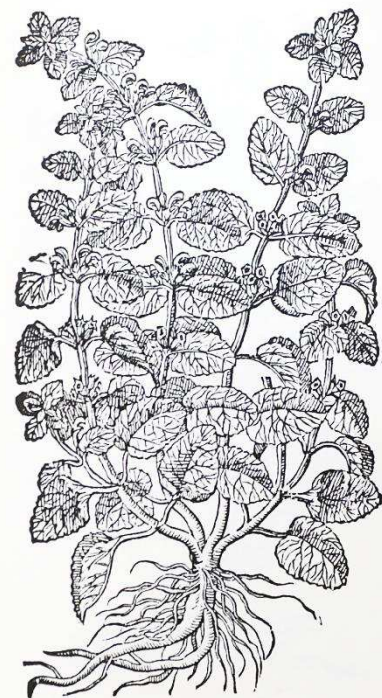
søges bevaret. Atlas Flora Danica's projektleder, Per Hartvig; vil kunne oplyse om de lokaliteter, hvor Katteurt er fundet i forbindelse med atlas-projektet. Kuratoren ved København's Universitet's Botaniske Museum (Henrik Ærenlund Pedersen) vil tilsvarende kunne oplyse om alle de fund af Katteurt, som er registreret i TBU-arkivet, som rummer mangfoldige data om fund af danske planter. Også om andre reliktarter vil de to nævnte botanikere kunne give oplysninger.

Katteurt har i særlig grad været anvendt som lægeplante. Som té-plante er den imidlertid også god, i det den spæde citronduft giver en yndefuld urteté.

Kransburre (*Marrubium vulgare*)

Kransburre er blandt de mest berømte lægeplanter. Enkelte forfattere angiver også, at den allerede i gammel tid har været anvendt som téplante. Kransburre er omtalt til teksten til figuren. Kransburre er meget sjælden, og forfatteren kender kun to recenter lokalitet for Kransburre. I 1998 skrev den kendte florist, Finn Skovgaard, til forfatteren og oplyste, at han havde fundet Kransburre på Glænø, som ligger i Vestsjælland ca. 15km. ØSØ for Skælskør. I 2007 genfandt forfatteren Kransburre på Glænø, nemlig på en vejkant kun et par hundrede meter fra dæmningen. I øvrigt er området omkring Glænø kulturbotanisk rigt og rummer perler som Agersø, Borreby Slot og Holsteinborg Slot.

Kransburre (*Marrubium vulgare*) fandtes endnu sidst i 1800-tallet på mange lokaliteter. I dag kender forfatteren kun Kransburre fra en lille bestand ved ruinerne af Eskilsø Kloster på Eskilsø. Det er desuden muligt, at Kransburre stadig findes på den meget stejle skrænt neden for Kalø Slotsruins køkkenfløj. Botanisering på denne stejle og tæt bevoksede skrænt er imidlertid vanskelig. Kransburre blev sidste gang fundet ved Kalø engang i 1970'erne af Eiler Worsøe. Ligesom andre arter, der tidligere fandtes på en længere række lokaliteter (f.eks. Katteurt (*Nepeta cataria*), Slangerod (*Aristolochia clematitis*) og Rapunsel-Klokke (*Campanula rapunculus*)) bør Kransburre eftersøges på gammelkendte lokaliteter. I den forbindelse skriver Lind (1918), at Kransburre og Katteurt er almindelige i Horns Herred. Forfatteren har i 1990'erne undersøgt alle landsbyer og hovedgårde i Horns Herred – men uden at finde de to arter. Kransburre er rødlistet som akut truet.

Kransburre, Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Kransburre stod endnu i 2001 også i en mindre bestand på Eskilsø ved Eskilsø Klosteruin. Både på Glænø og ikke mindst ved Eskilsø Klosteruin bør Kransburre søges bevaret. På Eskilsø forekommer en halv snes andre reliktarter; særligt iøjnefaldende er Læge-Hundetunge (*Cynoglossum officinale*), Æselfoder (*Onopordum acanthium*) og Uldbladet Kongelys (*Verbascum thapsiforme*). Eskilsø Kloster blev forladt allerede i 1100-tallet, og måske er relikterne på Eskilsø derfor hen ved 900 år gamle kulturplanter. Det er næppe sandsynligt, at Kransburre vil blive fundet som gammel relik på ret mange lokaliteter, da den har været i hastig forsvinden gennem de seneste 100 år. I Horns Herred,

hvor den var almindelig endnu i for 80 år, er den trods eftersøgning i alle landsbyer og ved alle hovedgårde ikke genfundet. Heller ikke i f.eks. landsbyen Esby og ved Kalø Slotsruin, hvor Kransburre blev fundet så sent som i begyndelsen af 1970'erne, er den genfundet. Det er dog muligt, at Kransburre stadig findes ved Kalø Slot, da dens voksested, "Stegersskrænten" er overordentlig stejl, og tæt bevokset hvilket vanskeliggør botanisering, af 1-2 meter høje stauder. Såfremt Kransburre skulle blive genfundet som relik, så bør den søges bevaret på stedet.

Kransburre er som nævnt især blevet anvendt som lægeplante; men den har også været anvendt som téplante. Forfatteren er dog ikke synderlig imponeret af dens kvaliteter i så henseende.

Rapunsel-klokke (*Campanula rapunculus*)

Rapunsel-klokke var en højt skattet køkkenurt (rodfrugtplante) så sent som i renæssancen, jævnfør Flora Danica'en fra 1648. Hvorfor Rapunsel-Klokke så siden er sunket ned i glemslens dyb er ubegribeligt. Men der er formentlig tale om en "modesag". Også en usædvanlig lang række andre (mere end 30 arter) af en længere række andre middelalderlige køkkenurter er mere eller mindre "glemte" i dag. Adskillige af de glemte køkkenurter fortjener absolut en renæssance, da de ligesom Rapunsel-Klokke er førsteklasses køkkenurter. Og i øvrigt er denne art ualmindelig køn når den blomstre, da den halvmeter høje urt typisk bærer 50-100 ca. 2cm. lange lyst blå klokkeblomster.

Rapunsel-Klokke er en af de relikarter, som forfatteren har ledt allermest efter; men han har desværre kun fundet den et par steder. Som omtalt i figurteksten stod Rapunsel-Klokke sidst i 1990'erne talrigt i den centrale del af parken til renæssanceslottet Tirsbæk ved Vejle Fjord. Tirsbæk er i øvrigt den hovedgård, hvor forfatteren har fundet flest relikarter. Blandt de øvrige 400 undersøgte hovedgårde er det kun f.eks. Borreby Slot, Holsteinborg Slot og Kollerup Hovedgård som er omtrent lige så kulturbotanisk rige – se forfatterens artikel: Kollerup Hovedgaard's levende fortidsminder (Fra Kvangård til Humlekule Nr. 38 side 39-45, 2009.) Forfatteren fandt først Rapunsel-Klokke under sin ottende ekskursion til Tirsbæk, eftersom han ikke tidligere havde været der i midten af juli, hvor Rapunsel-Klokke blomstrer. Men den 17. juli 2001 stod der mere end tusinde blomstrende eksemplarer i den centrale del af parken. Hvorvidt vores klokke har overlevet Realdania's nylige restaurering af Tirsbæk's park er uvist, da forfatteren ikke har været ved Tirsbæk siden 2001. Rapunsel-Klokke bør igen eftersøges ved Tirsbæk, og såfremt den stadig findes på stedet, bør den absolut søges bevaret. Bønnet Slotsruin er en af de klassiske lokaliteter for Rapunsel-Klokke, idet Jens Lind, der er relikplantestudiets fader, fandt arten ved Bønnet i begyndelsen af 1900-tallet. Skønt forfatteren har botaniseret flere gange ved Bønnet Slotsruin, er det ikke lykkedes for ham at finde Rapunsel-Klokke her. Køge-botanikeren Niels Faurholdt har til gengæld fundet Rapunsel-Klokke ved Bønnet, men kun i et par eksemplarer, og det var engang i 1990'erne. Siden har ruinen været genstand for en omfattende naturpleje, og det er uvist om Rapunsel-Klokke har overlevet denne. Rapunsel-Klokke bør imidlertid eftersøges ved Bønnet Slotsruin, som er en af vore fornemste reliktplante-lokaliteter, jævnfør forfatterens artikel: Bønnet Slots relikarter (Fra Kvangård til Humlekule Nr. 33 side 23-27, 2003.). Som nævnt i teksten stod indtil 2007 en lille bestand (ca. 10 blomstrende planter) af en ualmindelig flot klokkeblomst op ad munkestensmuren i den centrale borggård ved renæssanceslottet Gl. Estrup; men her blev denne smukke plante bortsprøjtet i 2007. Vi kan håbe, at der ligger nogle spiredygtige frø af Rapunsel-Klokke i jorden, for Dansk Landbrugsmuseum ved Gl. Estrup er kendt for, at der ved museet er anlagt en stor have med alle slags landbrugsplanter og andre fødevarer planter. Men Rapunsel-Klokke, som netop er en fødevarerplante og endda en af de sjældneste og oven i købet autentisk for stedet, ja den har man måske udryddet.

Så sent som i juli 2009 stod der knap en halv snes halvmeterhøje og rigt blomstrende individer af Rapunsel-Klokke spredt rundt om i de store, gamle græsarealer syd for middelalderborgen Spøttrup.

Som nævnt i figurteksten er det sandsynligt, at Rapunsel-Klokke ved Spøttrup er en nyere flygtning fra den moderne, store "klosterhave". I 1993 stod der 3 blomstrende eksemplarer af Rapunsel-Klokke i et lille havebed ved tankstationen i landsbyen Hvilsager knap 15 km. fra Gl. Estrup. Bedet ligger helt ud til landevejen, og derfor så forfatteren tilfældigt klokken i forbifarten. Arten er ikke siden 93 set i bedet. Rapunsel-Klokken er formentlig indplantet i bedet fra Gl. Estrup.

Rapunsel-Klokke må henregnes til de bedste rodfrugter, og som prydblant kan den også anvendes.

Rapunsel-Klokke (*Campanula rapunculus*) var almindelig som forvildet i 1600-tallet (Paulli 1648). Siden da er den blevet sjældnere og sjældnere, og i dag er den meget sjælden. I forbindelse med forfatterens reliktplanteundersøgelser er den kun fundet 3 steder: Gl. Estrup Slot på Djursland, Tirsbæk Slot ved Vejle Fjord og borgen Spøttrup i Salling. Ved Gl. Estrup stod den meget flot op ad munkestensmuren i borggården. Planterne var meget robuste og mere end halvanden meter høje med hundredvis af klokkeblomster. Imidlertid blev de usædvanligt smukke planter giftsprøjtet væk i 2007, til trods for at museet var orienteret om den sjældne plante. Det er uvist, om Gl. Estrup-planterne virkelig var Rapunsel-Klokke, eftersom denne art sædvanligvis er spinkel og kun halvmeterhøj. I 2001 blev Rapunsel-Klokke fundet i hundredvis i de smalle og gamle græsrabatter i den centrale del af parken ved Tirsbæk Slot. I juli var disse rabatter ganske blå af Rapunsel-Klokke. Parken ved Tirsbæk er i disse år under omlægning, og det kan betyde, at Rapunsel-Klokke forsvinder fra Tirsbæk. Ejerne af Tirsbæk er dog informeret om den sjældne plante. I 2007 fandtes Rapunsel-Klokke i nogle få eksemplarer ved Spøttrup. Det kan dog ikke udelukkes, at disse planter stammer fra den moderne borghave, som blev anlagt i 1930'erne. Rapunsel-Klokke er rødlistet som akut truet.

Rapunsel-Klokke, Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Slangerod (*Aristolochia clematidis*) var tidligere kendt fra temmelig mange lokaliteter. En klassisk lokalitet er Rise Kirke på Ærø, hvor der i 1970'erne fandtes en meget stor bestand. Men i 90'erne var der kun et par små planter tilbage på grund af giftsprøjtning og intensiv lugning. I 2006 var der dog igen en del Slangerod ved Rise Kirke. I Langå stod der i 1997 ca. 10 planter ved den gamle jernbane i kanten af en have. Her er Slangerod i akut fare for at blive luget væk. I haverne til Sct. Laurentiigade nr. 11 og 13 i Ribe registrerede forfatteren i 1996 og 2000 100 planter af Slangerod. Havernes ejere var imidlertid meget gamle. De nye ejere kan måske have udryddet Slangerod og dens følgesvend Tvebo Galdebær (*Bryonia dioeca*), som også er meget sjælden. Ved Vive Kirke står der flere hundrede planter i rabatten ved den lille markvej, som fører ned til Vivebrogaard. Planterne står ca. 300 m. syd for kirken, og de vokser over en ca. 30 m. lang strækning. Axel Hansen (pers. comm.) oplyser desuden, at Slangerod står fåtalligt ved Skovgårdmuseet i den centrale del af Viborg. Jens Chr. Schou (pers. comm.) oplyser tilsvarende, at Slangerod stadig vokser ved Koldinghus. Slangerod er rødlistet som akut truet. Figuren viser den meget gamle lægeplante Rund Slangerod (*Aristolochia rotunda*), som er en nær slægting til Slangerod

Rundbladet hareøre (*Bupleurum rotundifolium*)

Rundbladet hareøre er ikke fundet af forfatteren. Der er ikke tvivl om, at Rundbladet Hareøre er meget sjælden som reliktplante i Danmark, og måske er den helt eller omtrent forsvundet. Men arten bør eftersøges, ikke mindst på gammelkendte voksesteder. Rundbladet Hareøre har især været anvendt som lægeplante, veterinærplante og som trolddomsplante.

Polei-Mynte (*Mentha pulegium*)

Polei-mynte er kun fundet meget få steder i Danmark, og arten har altid anset for at være meget sjælden herhjemme. Polei-Mynte er især kendt fra Bornholm, hvor den blandt andet er fundet ved nogle åer. Længere strækninger af disse, f.eks. Læså, er gået igennem af forfatteren, uden at han dog fandt Polei-Mynte. Forfatterens ven, Tino Hjorth Bjerregaard, der har et intimt kendskab til Bornholms reliktplora, har heller ikke fundet den.

”Moderat truede” og ”sårbare” arter

5 af de ovennævnte 8 arter klassificeres som ”fødevareplanter” på trods af, at de ikke er ”fødevareplanter” i snæver forstand, altså køkkenurter. De pågældende 5 arter har nemlig haft primær anvendelse som duftplanter og som lægeplanter, og derfor kun haft en sekundær anvendelse som ”fødevareplante”, nemlig som tæplanter. Disse arter er Ambra. Kransburre, Polei-Mynte, Katteurt og Balsam. De resterende 3 arter er imidlertid alle 2 rigtige ”fødevareplanter”, idet de siden de ældste tider har været anvendt som køkkenurter m.m. Disse 3 arter er Rapunsel-Klokke, Sæd-Dodder og Skorzonerrodd.

Forfatteren behandler også de to næst mest truede kategorier, nemlig de ”moderat truede” og de ”sårbare” arter – skønt behandlingen af disse arter ligesom selve artiklen (”Rødliste over reliktplanter”) rent faktisk falder uden for kontraktkravene. De egentligt fødevareplanter (altså arter, der bl.a. har været anvendt som køkkenurter) blandt de moderat truede og de sårbare arter omfatter i alt 4 arter, nemlig Alm. Berberis (*Berberis vulgaris*), Kørvelroe (*Chaerophyllum bulbosum*), Liden Katost (*Malva pusilla*) og Havrerod (*Tragopogon porrifolius*). Disse 4 arter er også sjældne og i mere eller mindre stærk tilbagegang. I modsætning til de mest truede arter, er de dog endnu ikke ”på nibbet til at forsvinde ud af den danske flora.”

De ”moderat truede” og ”sårbare” reliktplanter, der kan betragtes som fødevareplanter, omfatter følgende 4 arter:

- Alm. Berberis (*Berberis vulgaris*) – Bærbusk, hegnsbusk, lægeplante, farveplante og prydblante.
- Kørvelroe (*Chaerophyllum bulbosum*) – Køkkenurt.
- Liden Katost (*Malva pusilla*) – Køkkenurt, lægeplante, bifoderplante og tæplante.
- Havrerod (*Tragopogon porrifolius*) – Køkkenurt, lægeplante og prydblante.

Alm. berberis (*Berberis vulgaris*)

Alm. Berberis var ret almindelig for 100-150 år siden, da der ligefrem udkæmpedes "Berberis-fejder". Endnu for 50 år siden fandtes Berberis hist og her – særligt i Østdanmark. I 1960'erne fandt forfatteren således Berberis flere steder på Fyn, hvor den især stod på og ved kratklædte kampestensgærder ude i marken. Berberis er "forbudt" ved lov, da den er mellemvært for kornets frygtede Sortrust. Udryddelsens kampagner og mange års selektiv hugst har ført til, at Berberis i dag er sjælden, ikke mindst i Jylland. Forfatteren har eksempelvis ikke set Alm. Berberis i Jylland siden 1986. I det Østlige Danmark findes dog et par større "fredede" bestande af Alm. Berberis: En større bestand, der betragtes som "fredet", findes omkring borgen Hammershus på Bornholm. En endnu større bestand findes i Jydelejet på Møn og i dette store område holder Statskovvæsnet hånden over dem. I slutningen af juni er eksempelvis den store bakke Aborrebjerg, prydet af mangfoldige store guldgule buske af Berberis.

Alm. Berberis (*Berberis vulgaris*) var tidligere almindelig. Alm. Berberis er imidlertid mellemvært for den berygtede kornsygdom, Sortrust. Derfor har arten været genstand for flere udryddelseskampagner. Alm. Berberis står dog blandt andet ved Hammershus, ligesom den er almindelig på Høje Møn. I f.eks. Jydelejet er den meget almindelig på kalkbakkerne, f.eks. på Aborrebjerg, hvor den er et smukt syn, når den står guldgul i juni. Alm. Berberis er rødlistet som sårbar.

Alm. Berberis,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Kørvelroe (*Chaerophyllum bulbosum*)

Kørvelroe har altid været overordentligt sjælden, ja faktisk er den så sjælden, at den almindeligvis ikke er med i floraerne. Forfatteren har kun én gang (1971) fundet Kørvelroe i Danmark, nemlig ved Aamølle, som ligger ved den gamle og nedlagte jernbane mellem Randers og Hadsund, er berømt for sine mange tilfældigt indslæbte arter. Kørvelroe synes at være forsvundet fra Aamølle. Recent ved Aamølle er derimod en anden gammel og meget sjældne køkkenurt nemlig Jordkastanie (*Bunium bulbocastanum*).

Liden katost (*Malva pusilla*)

Liden katost synes alt sjældnere end floraen angiver. Forfatteren betragter således Liden Katost som egentlig sjælden i Danmark – og ikke blot som ualmindelig eller temmelig sjælden, således som de fleste floraer angiver. Liden Katost angives i litteraturen fra de bornholmske fiskerlejer. Alle disse er imidlertid undersøgt såvel af Tino Hjorth Bjerregaard som af forfatteren – uden at vi dog har fundet Liden Katost. Forfatteren har kun fundet Liden Katost nogle få gange. I 1996 stod der en mindre

bestand ved fyrtårnet på Hjelm, i 1998 fandtes en kvadratmeterstor population ved hovedgården Frihedslund's (ved Tissø på Sjælland) mødding. Hertil kommer, at Liden Katost er registreret i tre køkkenhaver på Fyn – alle haver lå i tilslutning til gamle bøndergårde. Disse 3 små bestande forekom ustabile. Men stabil er formentlig den ret store bestand af Liden katost som i 2004 blev fundet i nær tilslutning til køkkenhaven ved den store hovedgård, Fårevejle, på Langeland. (Liden Katost er blandt de arter, som det bliver vanskeligt at få indsamlet frugter af til gènbanken).

Rundbladet Katost,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Figuren viser Rundbladet Katost (*Malva neglecta*), som findes hist og her. Særligt hyppig er den i fiskerlejer. Den nærtstående Liden Katost (*Malva pusilla*), som Rundbladet Katost nemt kan forveksles med, er derimod sjældnen. Nogle få planter er fundet ved en af Marsk Stig's borge på Hjelm. En større bestand af Liden Katost er fundet i en fugtig lavning ved en åben mødding ved herregården Hallebygaard ved Tissø. Liden Katost angives at være almindelig i de bornholmske fiskerlejer. Alle disse er undersøgt; men Liden Katost blev ikke fundet. Til gengæld fandtes Rundbladet Katost i alle de bornholmske fiskerlejer. Liden Katost er rødlistet som sårbar.

Havrerod (*Tragopogon porrifolius*)

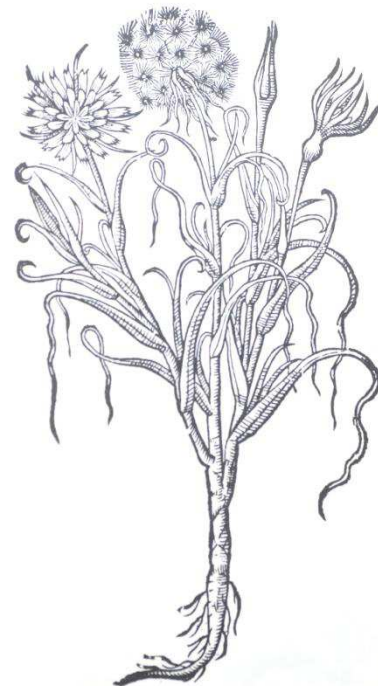
Havrerod er blandt de reliktarter, som forfatteren har eftersøgt mest, og som han har arbejdet mest med. Ifølge Simon Paulli (Flora Danica 1648) var havrerod almindelig som forvildet i Danmark ved midte af 1600-årene. Men efter at dens dyrkning ifølge Hornemann (se hans flora) begyndte at ophører i begyndelsen af 1800-tallet, er Havrerod blevet stadig sjældnere og sjældnere, og i dag er Havrerod meget sjældnen som gammel kulturrelikt i Danmark. Forfatteren kender kun til følgende recente forekomster af Havrerod: Landets største bestand af Havrerod findes på den lille ø, Christiansø. Forfatteren har kendt denne bestand siden 1968. Både dengang og i dag (2009) tæller bestanden 100-150 blomstrende eksemplarer, i enkelte år endnu flere. På Frederiksø, som er en meget lille ø, den ligger i nær tilslutning til Christiansø, fandtes (2009) ca. 25 blomstrende eksemplarer af Havrerod. Hammershus er en gammelkendt lokalitet for Havrerod; men arten har i mange år været anset for at være forsvundet fra den store borg. I 2001 blev der imidlertid genfundet 1 eksemplar af Havrerod ved Hammershus, og siden har der været en halv snes (og i 2009 11) blomstrende eksemplarer af Havrerod ved Hammershus.

Floristen Poul Ewald Hansen har meddelt forfatteren, at Havrerod vokser flere steder (i alt ca. 300 blomstrende eksemplarer) i Strandparken's (Københavns Amt) østligste del langs Sivstien ved Maglebæk Sø og Holmesø. Poul har kendt populationen siden 98, og bestanden synes ifølge ham at være stabil. I 1995 så forfatteren 3 små og usle blomstrende eksemplarer af Havrerod på en vejkant nær Sømarke på Østmøn. Det er næppe sandsynligt, at denne lille bestand er recent. Under en ekskursion i 1998 i landsbyen Besser på Samsø stod forfatteren pludselig overfor et havegærde, der

vrimlede med alskens reliktpanter: Havrerod (*Tragopogon porrifolius*), Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*), Læge-Hjertespad (*Leonurus cardiaca*), Rød Tandbæger (*Ballota nigra ssp. nigra*) og adskillige flere. Overraskelsen var stor – men glæden kort! For et kig på dørskiltet gav forklaringen på denne kulturbotaniske rigdom. For her boede jo Leif Hansen, der er en kendt samsk florist. I forbindelse med et af mine foredrag på Samsø havde Leif netop i begejstrede vendinger fortalt om Havrerod's usædvanligt gode kulinariske kvaliteter. Leif har i øvrigt skrevet en glimrende artikel om Havrerod: Flora og Fauna 75: 35-39, 1961.

I TBU-arkivet er ophørt mange fund af Havrerod; men de er næsten alle af gammel dato. Bortset fra forekomsterne ved Hammershus og på Christiansø-Frederiksø er der kun nogle få fund, som er af nyere dato. Bortset fra et par adventive fund er kun følgende fund interessante i reliktpantehenseende: Aalebæk Strand ved en gård (1973 og 1985), Ormebakken ved Rønne (1943, 1964), Strandskrænten ved Fredensborg Badehotel (1970), Bornholm, og Frejlev i skov, Falster (1967 og 1971). På disse 4 lokaliteter bør Havrerod eftersøges.

Projektlederen for Atlas Flora Danica, Per Hartvig, har venligt meddelt forfatteren de fund, som der hidtil er gjort af Havrerod i f. m. atlasprojektet. Bortset fra 6 fund, som kan anses for at være tilfældigt adventive (tilfældigt indslæbte/forvildede i nyeste tid), er der i denne sammenhæng særlig grund til at hæfte sig ved følgende 2 fund: Rønne Kommune, skrænt i grusgrav, 650 m. V-VNV for Stubbegård (2007) og Ravnsborg Kommune, Femø. 200 m. VNV for Barkmoses SØ-spids. Sydvendt skrænt ved bivej (1998). På disse 2 lokaliteter er Havrerod formentlig recent, og på disse lokaliteter kan Havrerod være meget gammel reliktpante.

Som meget gammel reliktpante kender forfatteren kun Havrerod (*Tragopogon porrifolius*) fra Hammershus og fra Christiansø og Frederiksø. Ved Hammershus stod der i 1999 et næsten 2 meter højt eksemplar. I 2007 var der 11 blomstrende individer. På Christiansø og Frederiksø er Havrerod almindelig. I juni/juli blomstrer den smukt i et par hundrede eksemplarer. Ertholmene er landets absolut rigeste område med hensyn til reliktpanter.

Havrerod, Simon Paulli: Flora Danica (1648)

”Sjældne” arter

I Rødlisten (tabel 1) er der yderligere 4 fødevareplanter. Men de tilhører hverken gruppen ”akut truede”, ”moderat truede” eller ”sårbare”. Disse 4 reliktarter, som altså endnu ikke er truede af udryddelse, må der i mod henføres til gruppen ”Sjældne”. De fire arter har dog længe været i tilbagegang. De pågældende 4 arter er:

1. Gærde-Kørvel (*Anthriscus caucalis*) – Har formentlig været anvendt som lægeplante og vel ikke mindst som køkkenurt (salat- og spinatplante.)
2. Stolthenriks-Gåsefod (*Chenopodium bonus-henricus*) – Har især været anvendt som køkkenurt (spinat-, salat- og grøntsagsplante), ligesom arten er en berømt læge- og veterinærplante.
3. Hjertebladet Gåsefod (*Chenopodium hybridum*) – Har vel især været anvendt som spinatplante.
4. Mur-Gåsefod (*Chenopodium murale*) – Vel især en spinatplante.

Om end de 4 ovennævnte arter er blevet sjældne, så har de dog langt flere recente forekomster end de ”akut truede”, ”moderat truede” og ”sårbare” arter. Eksempelvis har Gærde-Kørvel og Stolthenriks- Gåsefod alene i Mols Bjerge mere end 10 aktuelle bestande.

Enbo Galdebær,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Figuren viser den temmelig sjældne Enbo Galdebær (*Bryonia alba*). I forbindelse med forfatterens reliktplanteundersøgelser er Enbo Galdebær registreret på en snes lokaliteter, især i landsbyer og ved hovedgårde. Særligt karakteristisk er Enbo Galdebær dog for de gamle købstadsmidter. Den nærtstående Tvebo Galdebær (*B. dioica*) er derimod sjælden og er kun fundet af forfatteren på knap en halv snes steder. I Ribe er Tvebo Galdebær almindelig. Desuden er den blandt andet fundet i Ebeltoft, ved klosteret i Løgumkloster, i landsbyen Esby og på Viborg Borgvold og i Hobro samt i Hadsund.

M.h.t. Gærde-Kørvel, så findes den formentlig rigeste danske bestand på den skrænt, som findes neden for Kalø Slotsruins køkkenfløj. Denne bestand tæller således langt over 1000 blomstrende individer, og den dækker mere end 200 kvadratmeter. En større bestand findes også i landsbyen Dråby (nær Æbeltoft) ved sognevejen på en sydvendt skrænt i landsbyens østligste del.

Vedr. Stolthenriks-Gåsefod findes flere livskraftige bestande i Mols Bjerge, f.eks. i landsbyerne Basballe og Grønfeld (på vejkanter). Arten står også ved den idylliske Ørnbjerg Mølle.

M.h.t. Hjerterbladet Gåsefod og Mur-Gåsefod er det næppe relevant at oplyse voksesteder, med det formål på et senere tidspunkt at fortage indsamling på disse steder. Det skyldes, at begge arter er "meteoriske". Det vil sige, at de pludselig dukker frem – for derefter hurtigt at forsvinde igen. – Hjerterbladet Gåsefod er temmelig sjælden, og hyppigst er den på Sjælland, hvor forfatteren har fundet den 6 steder. I Jylland er Hjerterbladet Gåsefod sjælden – meget. Dog er arten hyppig i Mariager-området. Mur-Gåsefod er meget sjælden, og forfatteren har kun set den 3 steder. Alle 3 lokaliteter var køkkenhaver ved gamle gårde på Fyn.

Læge-Hjertespannd (*Leonurus cardiaca*) er temmelig sjælden. I visse egne er den dog ret almindelig, f.eks. i Mols Bjerge, hvor den findes i knap hver anden landsby. Den nærtstående Stortandet Hjertespannd (*L. marrubiastrum*) blev i 1800-tallet fundet i en snes landsbyer på Vestlolland. Alle disse landsbyer blev i 1990'erne undersøgt af forfatteren; men Stortandet Hjertespannd blev ikke fundet. Også de kendte botanikere Alfred Hansen og Anfred Pedersen har undersøgt alle disse landsbyer uden at finde arten. Stortandet Hjertespannd er rødlistet som muligvis forsvundet.

Læge-Hjertespannd,
Simon Paulli: Flora Danica (1648)

Cultural relict plants in other Nordic regions

Svein Ø. Solberg
Lena Ansebo

Nordic Genetic Resource Center

Carum carvi (Foto S.Ø. Solberg)

Bernt Løjtnants work in Denmark is relevant for other Nordic regions. He is listing CRPs from populations of approx. 270 species relevant for Denmark (see earlier chapter in this report, see also Løjtnant 2006 and 2007). We have compared his list to flora observations in other Nordic countries and regions, with references to *Flora of Iceland* (www.floraislands.is), *Íslenzkar jurtir* (Löve 1945), *Grønlands flora* (Böcher *et al.* 1978), *Nya nordiska floran* (Mossberg & Stenberg 2003), *Den virtuella floran* (linnaeus.nrm.se), *Planter og tradisjon* (Høeg 1976), and an article from the Faroe Islands (Guldager Christiansen & Fosaa 2009).

What we see is that the number of potential CRP species decreases significantly in Northern Scandinavia compared to Denmark, with numbers as 270 species in Denmark to around 60 in Northern Norway, 50 in Northern Sweden/Finland, 22 in Iceland, 18 in the Faroe Islands, and 16 in Greenland (See Table below). What we also see is that some species that are not listed as potential CRPs in Denmark might be so in other regions. Some of the species frequently found wild in one region, and not necessarily cultivated, might have been introduced for cultivation into other regions, and thus becoming a CRP in the new places.

One example is caraway (*Carum carvi*) on Iceland. The introduction of caraway to Iceland is known to have occurred in the mid 17th century by Gísli Magnússon (1621-1696) who settled in Hlíðarendi in the South of Iceland, and allegedly brought seeds from Denmark or the Netherlands (Benediktsson, 1939). In Hlíðarendi, caraway can still be found growing semi-wild in the meadows (recently collected and conserved as accession NGB20109). Later the caraway plant has spread throughout the country of Iceland. Hence, a botanical list of potential CRPs species should be connected more to a region than a country or a group of countries. CRPs are connected to a local or regional culture. Knowledge about the local traditional use of plants and knowledge on how people collected or cultivated plants would add value to our and others studies. Inventories have been carried out at monastery ruins in Norway (Åsen 2009: 227-238) and on Iceland (Lundquist 2010: 1-4, Larsson *et al.* 2012), as well as at the castle ruins at Hammershus on Bornholm (Bjerregaard 2013).

Species with the potential of being a CRP in Northern Norway, Northern Sweden, Northern Finland, Iceland, Faroe Islands and Greenland are listed below. Plant names are given in Latin followed by one or more Nordic languages.

Northern Scandinavia (both Northern Sweden, Northern Finland and Northern Norway)

Arabis glabra (Tårnurt/Rockentrav),
Aegopodium podagraria (Skvallerkål/Kirskål),
Aethusa cynapium (Hundepersille/Vildpersilja),
Alliaria petiolata (Laukurt/Löktrav),
Allium schoenoprasum (Grasløk/Gräslök),
Anchusa officinalis (Oksetunge/Oxtunga),
Anemone nemorosa (Hvitveis/Vitsippa),
Angelica archangelica (Fjellkvann/Kvanne),
Anthemis tinctoria (Gul gåseblom),
Arctium lappa (Storborre/Stor Kardborre),
Bistorta major (Ormrot/Stor Ormrot),
Brassica campestris (Åkerkål),
Carum carvi (Karve/Kummin),
Daphne mezereum (Tysbast/Tibast),
Fumaria officinalis (Jordrøyk/Jordrök),
Geranium sylvaticum
 (Skogstorkenebb/Midsommarblomster),
Lamium album (Dauvnesle/ Vitplister),
Myrrhis odorata (Spansk kjørvel/ Spansk körvel),
Nepeta cataria (Katte-mynte/Kattmynta),
Oenothera biennis (Nattlys/Nattljus),
Ornithogalum umbellatum
 (Fuglestjerne/Morgonstjärna),
Papaver rhoeas (Kornvalmue/Kornvallmo),
Paris quadrifolia (Firblad/ Ormbär),
Pastinaca sativa (Pastinakk/Palsernacka),
Petasites hybridus (Legepestrot/Pestskråp),
Polemonium caeruleum (Fjellflok/ Blågull),
Primula veris (Marinøkleblom/Gullviva),
Primula elatior (Hagenøkleblom/ Lundviva),
Prunus padus (Hegg/Hägg),
Ribes nigrum (Solbær/Svarta vinbær),
Ribes rubrum (Villrips/Skogsvinbær),
Ribes uva-crispa (Stikkelsbær/Krusbær),
Rosa majalis var. *foecundissima* (Kanelrose/Kanelros),

Iceland

Angelica archangelica (Ætihvönn),
Anthemis tinctoria (Gult gæsablóm),
Brassica campestris (Akurkál),
Campanula glomerata (Höfuðklukka),
Carum carvi (Kúmen),
Geranium sylvaticum (Blágresi),
Lamium album (Ljósatvitönn),
Myrrhis odorata (Spánarkerfill),
Paris quadrifolia (Ferlaufasmári),
Petasites hybridus (Hjartablaðka),
Polemonium caeruleum (Jakobsstigi),
Ribes nigrum (Svört hlaupber),
Ribes rubrum,

Rosa pimpinellifolia (Trollnype/ Pimpinellros),
Rubus idaeus (Bringebær/Hallon),
Rumex longifolius (Høymole/ Gårdsskräppa),
Rumex obtusifolius (Byhøymole/ Tomtskräppa),
Sanguisorba officinalis (Blodtopp),
Saponaria officinalis (Såpeurt/Såpnejlika),
Sedum acre (Gul fetknopp),
Sedum album (Kvitbergknapp/Vit Fetknopp),
Sedum telephium ssp. *telephium*
 (Smørbukk/Kärleksört),
Symphytum asperum (Förvalurt/Fodervällört),
Symphytum officinale (Valurt/Åkta Vallört),
Urtica dioica (Stornesle/Brännäsle),
Valeriana officinalis (Legevendelrot/Läkevänderot),
Valerianella locusta (Vårsalat/Vårklynne),
Verbascum nigrum (Mørkkongslus/Mörkt Kongsljus),
Verbascum thapsus (Filtkongslus/Kugsljus),
Veronica longifolia (Storveronika/Strandveronika),
Vinca minor (Gravmyrt/Vintergröna).

Additional species only for Northern Sweden:

Onopordum acanthium (Ulltistel),
Verbascum lychnitis (Melkongslus/ Grenigt Kungsljus).

Additional species only for Northern Norway:

Aconitum napellus (Venusvogn/Åkta Stormhatt),
Anemone ranunculoides (Gulveis/Gulsippa),
Conopodium majus (Jordnøtt/Nötkörvel),
Malus sylvestris (Villapal/Vildapel),
Origanum vulgare (Bergmynte/Kungsymynta),
Peucedanum ostruthium (Meisterrot/Mästerrot),
Primula vulgaris (Kusymre/Jordviva),
Sedum rupestre (Brodbergknapp/Stor Fetknopp),
Veratrum album (Hvit Nyserot/Vit Nysrot).

Ribes uva-crispa,
Rosa pimpinellifolia (Þyrnirós),
Rumex longifolius (Njoli),
Rumex obtusifolius,
Sanguisorba officinalis (Blóðkollur),
Sedum acre (Helluhnoðr),
Symphytum officinale,
Urtica dioica (Sérbýlisnetla),
Valeriana officinalis (Garðabruða).

According to Löve (1945) also:
Allium oleraceum (Villilaukur).

Faroe Islands

Aegopodium podagraria (Skvalderkål),
Angelica archangelica (Kvan),
Brassica campestris (Ager-Kål),
Carum carvi (Kommen),
Geranium sylvaticum (Skov-Storkenæb),
Mentha spicata (Grønnmynte),
Myrrhis odorata (Sødskærm),
Primula vulgaris (Storblomstret Kodriver),
Rumex obtusifolius (Butbladet Skræppe),
Rumex longifolius (By-Skræppe),
Tanacetum vulgare (Rejnfan),
Urtica dioica (Stor Nælde).

According to Guldager Christensen (2009) also:
Achillea millefolium (Alm. Røllike),
Achillea ptarmica (Nyse-Røllike),
Plantago major (Glat Vejbred),
Ranunculus ficaria (Vortetrod),
Tanacetum sp. (Mælkebøtte),
Vicia cracca (Muse-Vikke).

Greenland

Angelica archangelica (Kvan),
Brassica campestris (Ager-Kål),
Carum carvi (Kommen),
Cirsium heterophyllum (Forskelligbladet Tidsel),
Geranium sylvaticum (Skov-Storkenæb),
Ribes rubrum (Ribs),
Rubus idaeus (Hindbær),
Rumex longifolius (By-Skræppe),
Rumex obtusifolius (Butbladet Skræppe),
Sambucus nigra (Almindelig Hyld),
Sedum acre (Bidende Stenurt),
Urtica dioica (Stor Nælde),
Verbascum thapsus (Filtbladet Kongelys).

According to Böcher et al. (1978) also:
Plantago major (Glat Vejbred),
Rumex acetosa (Almindelig Syre),
Taraxacum sp. (Mælkebøtte).

References

- Benediktsson, J: *Gísli Magnússon (Vísí-Gísli), Ævisaga, Ritgerðir, Bref*. Hinu Íslenzka Fræðafélagi í Kaupmannahöfn, Ísafoldarprentsmiðja H.F.: Reykjavík, 1939.
- Bjerregaard, T.H: *Hammershusklippens flora*: <http://bornholmsnatur.naturstyrelsen.dk> (last retrieved January 2013).
- Böcher, T. B. Fredskild, K. Holmen & K. Jakobsen: *Grønlands flora*. P. Haase & Sons Forlag: Copenhagen, 1978. Den virtuella floran: <http://linnaeus.nrm.se> (last retrieved December 2012).
- Flora of Iceland: <http://www.floraislands.is> (last retrieved December 2012).
- Guldager Christiansen, H. & A. M. Fosaa: "Færøernes ældste kulturplanter". - *Frøðskaparrít* 57, 2009: 128–148.
- Høeg, O.F.A: *Planter og tradisjon*. Universitetsforlaget: Oslo, 1976.
- Larsson, I., P.A. Åsen, S. Kristjánsdóttir and K. Lundquist, K: "Medeltida klostergrunder på Island – vegetation och flora, kultur och reliktväxter" Sveriges lantbruksuniversitet. Landskap trädgård jordbruk rapportserie 2012: 12.
- Lundquist, K: "Medeltida klostergrunder på Island – vegetation och flora, kultur- och reliktväxter, samtida växtnamn" Sveriges lantbruksuniversitet. Landskap trädgård jordbruk fakultetens faktablad No 7, 2010: 1-4.
- Løjtant, B: "Registrering af græskirkegårde i Danmark." *Fra Kvangård til Humlekule* No 36, 2006: 21–45.
- Løjtant, B: "Levende levn". *Tidsskriftet SKALK*, No. 4, 2007: 11–15.
- Löve, A: *Íslenzkar jurtir*. Einar Munksgaard Kaupmannahöfn: Iceland, 1945.
- Mossberg B. & L. Stenberg: *Den nya nordiska floran* (Swedish edition). Wahlström & Widstrand: Stockholm, 2003.
- Åsen P.A.: "Plants of possible monastic origin, growing in the past or present, at medieval monastery grounds in Norway", In *Plants and Culture: seeds of the cultural heritage of Europe*. Edipuglia: Italy, 2009.

NordGen's collection missions and genebank conservation

By
Svein Ø. Solberg
Simon Jeppson
Jonathan Leo

Nordic Genetic Resource Center

*Lena Ansebo collecting seeds of *Verbascum lychnitis*
(Photo S.Ø. Solberg)*

Collection missions

From 2007 the Nordic Genetic Resource Center (NordGen) has collected and stored more than 400 seed samples of CRPs, most from selected places in Denmark, collected with Bernt Løjtnant, but recently also from locations in Sweden and Norway.

The collection missions to Faroe Islands and Iceland was more to study crop wild relatives, but we also collected seeds from caraway and angelica that are from potential cultural relict plant populations. A list of the collection missions carried out from 2007 to 2013 is listed below.

Year	Place
2007	Denmark, Kalø castle ruin and two manors (Agri, Kollerup in Jylland).
2008	Faroe Islands (villages).
2009	Iceland (villages). Denmark, Mols villages and churches (Ebeltoft, Dråby, Esby, Bosby, Egens). Denmark, Bornholm, Hammershus castle ruin, villages and churches (Melsted, BølsHAVN, Gudhjem, Svaneke, Sct. Ols). Denmark, Southern Sjælland (Borreby castle, Holsteinborg castle, Skjælskør, Fyrendal, and Agersø).
2010	Denmark, Fyn and Langeland (Brahetrolleborg castle, Hesselager manor, Kaleko watermill, Kærsgaard fort ruin, Valdemar castle, Tranekær castle)
2011	Denmark, Jylland (Fiskbæk church, Ørslev monastery, Spøttrup castle, Hoegholm manor, Kvols village) Sweden, Skåne (Trollenäs castle, Malmöhus castle, Lund old town, Uppåkra church, Håstad and other villages)
2012	Norway (Oslo old town, Tønsberg old town)
2013-14	Denmark, Western Jylland (Stadil church, Hesselagergård manor), Jylland (Mariager Kloster, Vidskøl Kloster). Bornholm, Ertholmene (Christiansø and Fredriciksø)

For many of the collects, the seed amount is low and the germination ability unknown. So far only a few accessions are for distribution. More information (and seed request) is available via NordGen's homepage and the database SESTO (www.nordgen.org). Linked to the accession are photos and documentation of the sites.

After collection, the material need to be cleaned, verified, dried (to an internal humidity of approx. 5%), packed, and stored (in freezers at - 18°C). The data must also be stored, and the seeds made available to the public.

To ensure high seed viability in store, regular germination tests need to be conducted. It is important to get a correct viability status, but the knowledge of seed dormancy in the cultural relict plants is often unknown. Experiments have been set up to see how seed dormancy is affected by cold stratification.

Seed dormancy and CRPs

Forty accessions from different taxa that have been threshed and stored for at least one year in the freezers at NordGen were included in an initial germination survey. The seeds were divided between three different treatments; no stratification, three weeks and six weeks of stratification in 4°C followed by 17 days of incubation in 20°C, 16h day length. Twenty-five seeds of each accession, placed on moist filter paper (soaked in ordinary tap water) were used for each treatment. Germinated seeds were recorded and removed continuously during the incubation. The results should be regarded as preliminary indications, as it is based on one genotype per taxon and only one replicate with a low number of individuals. The accessions can be divided into different groups depending on their germination performance in the different dormancy breaking treatments:

- Responded very well to the stratification periods tested
- Germinated well without the stratification or had just marginal increase with stratification
- Negative impact of stratification
- Insufficient stratification- or incubation-period
- No response of stratification, other measures have to be taken for successful germination

Responded very well to the stratification periods tested

This group includes *Cichorium intybus var. intybus*, *Eupatorium cannabinum*, *Pastinaca sativa*, *Urtica dioica* and *Verbena officinalis*. There might still be an optimal period of stratification where maximum germination is reached. It may also include *Arctium lappa* but the effect was not as obvious as in the other taxa so it would be an “intermediate” between positive and minor effect. There might still be an optimal period of stratification where maximum germination is reached, a shorter period is insufficient.

Germinated well without the stratification or had just marginal increase with stratification

Includes *Arctium lappa* (may benefit from stratification), *Artemisia absinthium*, *Bryonia alba*, *Digitalis purpurea*, *Dipsacus fullonum*, *Erysimum cheiri*, *Hypericum perforatum*, *Origanum vulgare*, *Plantago major*, *Rumex obtusifolius*, *Tanacetum pathenium*, *Tanacetum vulgare*, *Verbascum nigrum*, *Verbascum speciosum* and *Verbascum thapsus*. These species seems to have no or minor dormancy after being dried and kept for more than one year in -18°C. Fresh seeds or dried seeds may still experience dormancy which seems to be the case with e.g. some genotypes of *Verbascum* spp. where dried seeds of some genotypes have poor germination if not stratified.

Negative impact of stratification

Notably *Datura stramonium* and *Chenopodium album* and to some extent *Onopordum acanthium* and *Leonurus cardiaca* respond negatively to stratification treatments to some extent. Further investigations should be carried out.

Insufficient stratification- or incubation-period

Malva sylvestris, *Oenothera biennis*, *Oenothera glazioviana*, *Phytolacca americana* and *Saponaria officinalis* respond to the treatments rather similar, the reasons for doing so may however not be the

same. A prolonged stratification period seems to have a positive effect, but additional measures may also be necessary.

Other measures have to be taken for successful germination

Aegopodium podagraria, *Aethusa cynapium*, *Anchusa officinalis*, *Ballota nigra*, *Chelidonium majus*, *Humulus lupulus*, *Hyoscyamus niger*, *Malva neglecta*, *Parietaria officinalis* and *Reseda luteola* all experienced low germination and did not seem to respond in any way to the treatments. It may be due to either low quality of the seeds or insufficient treatments. Further actions must be considered to develop reliable germination protocols for these species. It may include chemical-, mechanical- or prolonged stratification-treatments or a combination of these. A successful example with mechanical treatment that demonstrates this has been shown in *M. neglecta* which in this trial had 0% germination; seeds chipped with a scalpel had 100% germination in less than five days without any other treatment.

Other remarks

Prolonged stratification and incubation period will most probably increase pathogenic infections and thus a robust sterilisation protocol which doesn't compromise the vigour of the seeds has to be deployed. Sterile sand or agar media may prove as a better option in some cases as well, it is however more cumbersome and expensive than filter paper.

Seed dormancy - a follow-up study

A student work at Swedish University of Agricultural Sciences (Leo, 2013) used the initial survey to examine the CRPs further. The same method as described above was applied, but 75 seeds were used for each sample. In this study 28 species were included. The species could be divided into three groups, depending on their response to cold stratification treatment: (A) No response, (B) Positive response, and (C) Negative response.

(A) Stratification treatments do not affect germination rate

Twenty-three species did not respond to cold stratification treatment and exhibited no significant difference between the treatments. This group could be divided into three subgroups with various germination patterns. Depending on their germination percentage, different conclusions are made about dormancy status and further investigations. The subgroups are: (A1) High germination rate (75-100%), (A2) Suboptimal germination rate (15-75%), and (A3) No germination or very low germination rate (below 15%).

(A1) *Allium fistulosum*, *Arctium lappa*, *Datura stramonium*, *Digitalis purpurea*, *Dipsacus fullonum*, *Leonurus cardiaca*, *Lepidium latifolium*, *Melissa officinalis*, *Urtica dioica*, *Verbascum nigrum*, *V. speciosum* and *V. thapsus* had a high germination rates, and with no significant difference between the treatments. The seeds were non-dormant and no cold stratification is needed for germination.

(A2) *Anthemis tinctoria*, *Chenopodium album*, *Cichorium intybus*, *Malva sylvestris*, *Melilotus albus*, *Oenothera glazioviana*, *O. biennis* and *Tanacetum vulgare* are not affected by cold stratification and show a suboptimal germination rate. Suboptimal germination condition or/and after-ripening process may have had a negative impact on the germination. The result might also be an expression of intra-population variations, where some seeds need additional dormancy-breaking treatments, for example two cold periods. Poor seed health or large proportions of immature seeds in the samples are also a plausible explanations. However, the results are unsatisfying and further investigations, and perhaps dormancy studies and seed health tests, need to be carried out. Larger accession batches in store may be needed to guarantee enough regeneration mother material. In this case, the decline of germinability is more important than the actual germination percentage.

(A3) *Cynoglossum officinale* and *Aethusa cynapium* showed no germination results, or only a few seeds germinated. A tetrazolium test showed that all the seeds were alive in both accessions. The result may have been caused by unsatisfying germination requirements, or, like in A2, that the after-ripening process may have had a negative impact on the germination. However, further investigations need to be done in order to find out which dormancy-breaking factor that is needed for germination. The large seeds of *C. officinale* have a hard seed coat and Stabell et al. (1996) claim that scarification increases the germination rate. The low germination of *A. cynapium* may be due to the high incubation temperature. We could observe that most of the seeds germinated after final reading after have been moved to room temperature. (It is unclear whether it was the lower temperature per se, or the temperature change, that enhanced germination.)

(B) Stratification treatment increase the germination rate

Five species benefited from cold stratification: *Hyoscyamus niger*, *Hypericum perforatum*, *Pastinaca sativa*, *Saponaria officinalis* and *Thymus pulegioides*. For *H. niger*, *H. perforatum*, and *S. officinalis*, 2 weeks and 4 weeks of stratification were significantly better than no stratification, but 4 weeks were not better than 2 weeks. For *P. sativa* and *T. pulegioides*, 4 weeks stratification was significantly better than no stratification, but 2 weeks was not enough. Four weeks of cold stratification were adequate for *S. officinalis* (92 %) and *Hypericum perforatum* (78 %) but a longer cold period would perhaps increase germination even further. The germination results of *P. sativa* and *H. niger* were not satisfying.

(C) Stratification treatment decrease the germination rate

Cold stratification had a negative impact on *Ballota nigra* seed germination. The germination percentage decreased after cold stratification. Four weeks were significantly lower than no stratification and two weeks of stratification. Two weeks were not significantly lower than 0 weeks. It is not likely that cold temperatures impair seed vitality, but the seeds may have entered secondary dormancy. A plausible hypothesis is that the result is caused by fungal infection and that the stratification treatment resulted in a longer time for the seeds to become infected. None of the treatments showed a satisfying germination rate. Even without a stratification treatment, germination only reached 48 %. There might be other factors that affect dormancy status.

Further studies

More comprising studies are needed to maximize germination and to confirm the type of dormancy and germination requirements for each species. In nature, wild plant seeds that mature at the same year, may germinate over many years (Baskin and Baskin, 1998). The mechanism that controls this might be due to intra-population variations in germination requirements or dormancy. With optimal germination requirements in laboratory germination test, the intra-population germination requirements can be reduced as a source of error, but dormancy variations call for additional treatments to get the maximum germination and a correct viability status.

The seed quality (health and viability) is often unknown in wild collected seeds. Factors like infections, pests and disease organisms, mother plant growth conditions and nutrient status may affect the germination rate, and pre-experimental tests should be performed to confirm the seed quality. Fungal infection was a problem in many samples and might be a sign of poor seed health, reduced vitality or immature seeds. The time of collection might be crucial in some species due to intra-population or intra-individual maturity status variations. A seed has a more or less optimal collection time that often occur at seed dispersal. Only mature seeds should be collected, although maturity status is often difficult to evaluate in the field. Repetitive collection times might be necessary. To draw conclusions about a species, many different populations have to be analysed. However, these results can give an indication of the species germination characteristics. In a conservation context, specific population characteristics are more interesting than average species traits.

References

Baskin C. C. & J.M. Baskin. 1998. *Seeds: Ecology, Biogeography, and Evolution of Dormancy and Germination*. Academic Press, San Diego.

Leo, J. 2013. *The Effect of Cold Stratification on Germination in 28 Cultural Relict Plant Species - With the Purpose to Establishing Germination Protocols*. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU, Kandidatarbete i biologi 15 hp, Hortonomprogrammet, Alnarp, 2013. <http://stud.epsilon.slu.se>

Stabell E., M.K. Upadhyaya, and B.E. Ellis. 1996. Development of seed coat-imposed dormancy during seed maturation in *Cynoglossum officinale*. *Physiologica Plantarum* 97: 28-34.

One single Verbascum plant can produce large number of seeds. Collecting missions seek to find populations with at least 30 plants, but populations are often small. Here Bernt Løytnant in a Mols village (Photo S.Ø. Solberg)

Conservation of cultural relict plants: Challenges and future perspectives

Svein Øivnd Solberg
Lena Ansebo

Nordic Genetic Resource Center

*Cultural relict plants are connected to a place and should be protected on site. Here Akreshus Festning, Oslo
(Photo S.Ø. Solberg)*

Gene bank challenges

So far the Nordic Genetic Resource Center has collected more than 400 seed samples of CRPs, most from medieval places in Denmark and in collaboration with Bernt Løjtntant. The samples are stored *ex situ* in freezers. We have gained knowledge and experience. However, we see major challenges, as how to handle the material in germination tests and in regeneration. Conservation of cultural relict plants can be done *ex situ* (gene banks, botanic gardens), but this need to be done with an understanding of the additional costs such a task includes. An alternative – or may be the best option is *in situ* conservation, which means preservation of the plants and their growth habitat at the place of origin.

Seed dormancy is only one out of more challenges related to genebank conservation of wild and semi-wild plants. We can list them as follow:

- The populations of CRPs are often small, making it hard to get seeds from the required number of plants (the standard is minimum 30 plants).
- Seed dormancy is often present, making regular germination tests of little value without additional treatments. Protocols with requirements are needed for each species.
- Regeneration is not straight forward. Seeds mature over a long period of time, making the harvesting time consuming and expensive. Some of the species need several years to set seeds, and the species are usually open-pollinated with need of isolation and pollinators.

Summing up the challenges, collection missions, germination tests and regeneration makes *ex-situ* conservation of CRPs more expensive than ordinary genebank accessions. The value and relevance of the collect should therefore be high.

Priority

A prioritization of accessions accepted for long-term *ex situ* conservation should be made based on a broad knowledge and in collaboration with other institutions. Information on species level and on a local level should be included in the analysis.

Species level

On species level, the national redlisting is relevant to consider. Red-listed species should be given the highest priority. The importance for food and agriculture is also relevant, where the highest priority should be given to species with potential for research and breeding. Here traditional knowledge should be given value.

Local level

On the local level, information on cultural history of the specific place is of importance. The connection to another time and history is important. The connection can be hard to prove, but an analysis/assumption should be made. Another aspect is local adaptation to climate and environment. Conservation should secure representation from different regions and conditions.

Combined aspects

A matrix should be made, including the genebank specific challenges and the analysis related to relevance/value. Conservation priorities should be given to species and populations from the most interesting locations based on such a broad approach. *Ex situ* and *in situ* conservation should be linked and cooperation is important.

***In situ* conservation**

Cultural relict plants are remaining populations of plants once introduced and they are connected to a location with the history of that location. By such the plants add value to the place. *In situ* conservation should be in the interest of the local owners and authorities. However, all conservation efforts need involvement and follow-up. Conservation in gene banks should be a supplement to *in situ* conservation, as seeds can survive for many years in freezers and collected seeds can be used for multiplication, distribution and restoration if something fails (Poulsen *et al.* 2010: 86-88).

Major threats

The survival of CRPs is influenced by human activity. Some important threats are:

- Destruction of natural habitat – urbanisation, construction, drainage (for example)
- Climate change
- Lack of knowledge and awareness
- Intensive management – grass cutting, grazing, herbicides (for example)
- Flora hunters and renewal – digging up, garden restoration (for example)

These threats need to be handled (for further information on important threats, see page 65 onwards).

In situ conservation must be done in cooperation with the local owners and users of the land (Løjtant *et al.* 1995: 112-117). Awareness is the first step to take in a process of *in situ* conservation. This includes knowledge on what a cultural relict plant is and what they should be protected at that specific location. A next step is to develop protection regulations and plan of actions, including management plans and economic support. This is of course a complicated process that should involve all affected stakeholders.

Some species are particularly vulnerable, and they are sensitive to management practices and environmental changes. It is therefore important to create an understanding of measures that need to be taken to protect and maintain populations. In order to facilitate this, a small book about cultural relict plants was made (Andr asson *et al.*, 2013). The book is aimed at the practitioners (the organisations responsible for historical sites as well as the workers maintaining the cultural environments) and includes a management guide showing good examples of how historical sites can be managed with simple, cost-effective methods to create a beneficial environment for living relicts. The book is freely available from the website for the Nordic Genetic Resource Center and is as of today in Swedish and in Danish text.

Nordic network and collaboration

A NordGen work-shop was arranged in July 2012 in Egilssta ir (Iceland). One of the outcomes was a decision to produce and maintain a web page that can function as a forum for information dissemination and discussion of future work related to CRPs. This webpage is now established (nordnetcrp.nordgen.org). It was furthermore seen as important to spread knowledge about CRPs to practitioners and policy makers.

Several questions remain to be answered. The owners and the practitioners of the places need knowledge and resources to carry out management plans and conservation. Ethno-botany, archaeology, horticulture and other disciplines with knowledge about traditional cultivation and use of plants should be involved. The actors and the authorities must see CRPs as part of our cultural and natural heritage. Conservation of CRPs can only be successful with an interdisciplinary approach and with the inclusion of all the parties involved.

Cultural relict plants is both about natural and cultural heritage (see introduction), and involves disciplines ranging from botany and ecology to archaeology and anthropology. Working together across disciplines is a challenge. Conservation of CRPs should gain from natural scientists, identifying threatened species and making conservation strategies based on a species level. Such an approach helps in prioritizing. Conservation of CRPs should also gain from cultural scientists, identifying peoples use of plants and of immaterial knowledge related to plants and traditions. The focus on local level is of importance. A local population may be threatened even though the species is generally considered non-threatened. A lost population is a lost piece of a place's identity, as well as a loss of possible valuable genetic traits.

References

- Andr asson, A., Guldager Christensen, H., Bjerregaard, T.H. and Ansebo, L. 2013 "Kulturelreliktpanter – Levende fortidsminder og hvordan vi bevarer dem", Nordic Genetic Resource Center, Alnarp, Sweden. ISBN978-91-981510-1-5.
- Løjtant, B, H.Guldager Christensen, N. Faurholdt & B. Prehn: "*In-situ* bevaring af fortidsminder". *URT (Dansk Botanisk Forening)* 19 (4) 1995: 112–117.
- Poulsen, G., S. . Solberg & B. Løjtant: "Reliktplanter – bevaring af levende kulturminder". *Skriftserie fra Dansk Landbrugsmuseum*, No 7-2010 ( rbok): 84-88.

More information

Web links:

Nordic network for cultural relict plants: <http://nordnetcrp.nordgen.org>

Nordiskt nätverk för Trädgårdens Arkeologi och Archaeobotanic – NTAA.
www.archaeogarden.se/NTAA.html

Nydala Klosterträdgård: <http://www.nydalaklostertradgard.se>

Tycho Brahes Renässanssträdgård, Ven. <http://www.tychobrahe.com>

Norwegian Genetic Resource Centre: <http://www.genressurser.no>

Database - Literature on archaeological remains of cultivated plants 1981-2004
<http://www.archaeobotany.de/database.html>

Medeltida klostergrunder på Island - vegetation och flora, kultur- och reliktväxter, samtida växtnamn:
http://www.consideratecandidum.com/prosjekter/kloster_island/index.html

Reading list:

Andréasson, A., Guldager Christensen, H., Bjerregaard, T.H. and Ansebo, L. 2013 Kulturreliktvæker – Levande fortidsminder og hvordan vi bevarer dem, Nordic Genetic Resource Center, Alnarp, Sweden. (Danish text: ISBN 978-91-981510-1-5) (Swedish text: ISBN 978-91-981510-0-8).

Arvidsson, Bengt (1991) *Själens örtagård – Trädgårdskonstens betydelse för bildspråket i uppbyggelselitteraturen omkring år 1600*. Studia Theologica Lundensia 4, Lund: Lund University press.

Arvidsson, Bengt (2007) *Blomsterspråket – en forskningsintroduktion*. Bulletin för trädgårdshistorisk forskning nr 19-20, 2006-2007.

Arvidsson, Bengt (2009) *Bed och arbeta i trädgården - trädgårdskonsten i tro och tradition*. Lund: Kulturteologiskt förlag. ISBN 9197810207

Bengtsson, Rune (2005) *Variation in common lime (Tilia x europaea L.) in Swedish Gardens of the 17th and 18th centuries*. Diss. no. 2005:64, Alnarp: SLU. ISBN 9157669635.

Bjerregaard, Tino H. (2003) *Levende fortidsminder ved bornholmske kirker*. Bornholmske samlinger, Bornholms Historiske Samfund.

Bjerregaard, Tino H. (2004) *Levende fortidsminder – Gamle lægeplanter spirer frem efter arkæologisk udgravning på Hammershus*. Østermarie: Natur på Bornholm, BugBook Publishing.

Christiansen, Hans G., Prehn, Birger (1988) *Dvale- og munkeplanter ved Kalundborg Slotsruin*. Flora og Fauna no. 94, pp.79-86, Naturhistorisk Forening for Jylland.

Dahl Grue, Unni. *Gamle hageroser i Norge*. Norsk roseforenings roseregistrering.

- Dietze, Annegreth (2007) *Garden art and the bourgeoisie 1750-1850: Social, political and economic aspects of garden art in the south of Norway with a focus on plant import*. Diss. Ås: Norwegian University of Life Sciences, Department of Landscape Architecture and Spatial Planning. ISBN 8257507229.
- von Essen, Madeleine (1997) *Hager til lyst og nytte – hagekunsten gjennom tusen år*. Oslo: Schibsted forlag. ISBN13 9788251616522.
- von Essen, Madeleine (2009) *Bogstad – Park og hager til nytte og behag*. Oslo: Aschehoug forlag. ISBN 8203236200
- Flinck, Maria (1999) *Bondens trädgård*. In Hammarlund-Larsson, C. (ed.): *Leva med naturen*. , p. 113-130. Stockholm: Nordiska Museet. ISBN 9171084541.
- Gordon Lee, Henri (2012) *Mamaq, en ny smag af Grønland, en kulturkøgebog*. Lyngby: Kvann.
- Hardenberg, Anne Sofie (2007) *Igaassat opskrifter*. Nuuk: Atuakkiorfik . ISBN13 9788755818804
- Kuoljok, Kajsja (2012) *Samiska växter i Laponia = Sáme sjatto Laponian = Sámi šattut Laponias*. Jokkmokk: Ájtte. Småskrifter från Ájtte, nr 8. ISBN 9789187636219
- Larsson, Inger (2010) *Millefolium, rölika, näsegräs – Medeltidens svenska växtvärld i lärd tradition*. Skogs och lantbrukshistoriska meddelanden nr 45, Stockholm: Kungliga Skogs och Lantbruksakademien. ISBN 9186573047.
- Löfgren, Maria (2005) *Vallbys växter berättar*. Stockholm: Bygd & Natur, Sveriges Hembygdsförbund.
- Løjtntant, Bernt (2006) *Registrering af græskirkegårde i Danmark*. Fra Kvangård til Humlekule No 36, 2006: 21–45.
- Løjtntant, Bernt (2007) *Levende levn*. Tidsskriftet SKALK, No. 4 (2007): 11-15
- Løjtntant, Bernt (2007) *Kirkens grønne guide*. Gejrfuglen (Østjysk Biologisk Forening) 43, Nr 3 (2007): 1-16.
- Løjtntant, B, H.Guldager Christensen, N. Faurholdt & B. Prehn (1995) *In-situ bevaring af fortidsminder*. URT (Dansk Botanisk Forening) 19 (4) 1995: 112-117.
- Langeland, Knut, Asdal, Åsmund (2004) *Ta vare på plantene*. Ås: Norwegian Genetic Resource Centre. Available at: <http://www.skogoglandskap.no/filearchive/veiledningshefte.pdf> [2013-08-13]
- Mørkved, Brynhild (1998) *Løk – våre eldste kulturplanter?* Tromsø: Ottar 220, pp. 38-42.
- Mørkved, Brynhild (2001) *Prestegårdshagene*. Tromsø: Ottar 235, pp. 11-19.
- Mørkved, Brynhild (2001) *Stauder – grønne kulturskatter*. Tromsø: Ottar 235, pp. 28-38.
- Mørkved, Brynhild (2002) *Bevaring av grønne kulturverdier – veileder for kartlegging, dokumentasjon, innsamling og bevaring av gamle stauder i Nord-Norge*. Tromsø: Tromsø Museum.
- Mørkved, Brynhild (2003) *Jakten på seiersløk*. in Ta plantearven i bruk., Appendix to *Norsk Hagetidend* nr. 2 temanummer Genressursutvalget for Kulturplanter. pp. 14-15.

- Mørkved, Brynhild (2008) *Plantene i tradisjonshagen i botanisk hage, Tromsø*. Available at: <http://www.plantearven.no/bevaring/bevaringssteder/stauder-kartlegging-og-innsamling/> [2013-08-14]
- Mørkved, Brynhild (2009) *Seiersløk – fra vikingenes løkhager? Ås*: Norwegian genetic Resource Center. Available at: <http://www.skogoglandskap.no/Artsbeskrivelser/seiersloek> [2013-08-13]
- Ryd, Lilian. (2005) *Kvinnor i väglöst land: nybyggarkvinnors liv och arbete*. Stockholm: Dialogos Förlag. ISBN 9175041758.
- Solberg, Svein Ø., Breian, Line, Ansebo, Lena, Persson, Erik (2013). *Cultural relict plants – a living heritage*. Nordic Museology No 1, 2013: 24-35.
- Svala, Catharina (2008) *Från Kålgård till villaträdgård – Lantgårdens trädgård utveckling och betydelse*. Stad och Land Nr 172, Alnarp: Movium.
- Wedelsbäck Bladh, Katarina, Olsson, Kerstin (2011) *Introduction and use of horseradish (Armoracia rusticana) as food and medicine from antiquity to the present: emphasis on the Nordic countries*. Journal of Herbs, Spices and Medicinal plants, no. 17, vol. 3, pp 197-213. Binghamton, N.Y.: Haworth Press.
- Åsen, Per Arvid (2003). *Gamle stauder på Agder*. Kristiansand: Agder naturmuseum rapportserie. Natur i Sør. 2003:3.
- Åsen, Per Arvid (2009). *Plants of possible monastic origin, growing in the past or present at medieval monastery grounds in Norway*. In: Plants and Culture: Seeds of the cultural heritage of Europe. Edipuglia (Italy), pp 227-238.